

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**VERGİ AHLAKINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER:
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadriye İZGİ

**Enstitü Anabilim Dalı : Maliye
Enstitü Bilim Dalı : Maliye**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Naci Tolga SARUÇ

HAZİRAN-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

VERGİ AHLAKINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER:
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadriye İZGİ

Enstitü Anabilim Dalı : Maliye
Enstitü Bilim Dalı : Maliye

Bu tez 02/06/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Naci Tolga SARUÇ

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Fatih SAVAŞAN

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Fuat SEKMEN

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Kadriye İZGİ

02.06.2011

ÖNSÖZ

Vergi ahlakını etkileyen faktörlerin incelendiği bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve hazırlanmasında bilgisini ve tecrübesini asla esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Naci Tolga SARUÇ'a, her soruma sabırla yanıt veren hocam Doç. Dr. Fatih SAVAŞAN'a, bölüm hocalarıma ve mesai arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca tüm hayatım boyunca benden desteğini esirgemeyen dedem Tacettin Kaya İZGİ'ye, babaannem Hacer İzgi'ye, aileme ve niőanlıma Őükranlarımı sunar, çok teşekkür ederim.

Kadriye İZGİ

02.06.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1:VERGİ AHLAKI TEORİK VE AMPİRİK ÇALIŞMALAR	6
1.1. Vergi Kavramı	6
1.1.1. Verginin Gelişimi.....	6
1.1.2. Verginin Tanımı.....	7
1.1.3. Verginin Önemi	9
1.2. Vergi Ahlakı Kavramı.....	10
1.2.1. Ahlakın Tanımı	10
1.2.2. Vergi Ahlakının Tanımı.....	12
1.2.3. Vergi Ahlakının Önemi.....	13
1.3. Vergi Ahlakının Diğer Kavramlarla İlişkisi	14
1.3.1. Vergi Psikolojisi ve Vergi Algılaması	14
1.3.2. Vergi Uyumu	16
1.3.3. Vergi Zihniyeti ve Vergi Kültürü	19
1.4. Vergi Ahlakı Konusundaki Bazı Ampirik Çalışmalar	20
1.4.1. Türkçe Literatür	20
1.4.1.1. Saruç'un "Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi" Üzerine Çalışması	20
1.4.1.2. Demir'in "Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği" Çalışması	21
1.4.2. Yabancı Literatür	21
1.4.2.1. Song ve Yarborough'un "Vergi Ahlakı ve Mükellef Davranışları" Çalışması.....	21
1.4.2.2. Grasmick ve Bursik'in "Utanma, Saygınlık Kaybı ve Yasal Yaptırımların Caydırıcılığı" Çalışması	22

1.4.2.3. Reckers, Sander ve Roark'ın "Ahlakın Vergi Uyumu Üzerindeki Etkisi" Çalışması.....	23
1.4.2.4. Torgler'in "Vergi Ahlakı" Çalışmaları	23
BÖLÜM 2:VERGİ AHLAKINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	26
2.1. Ekonomik Faktörler	27
2.1.1. Vergi Yüğü.....	27
2.1.2. Kamu Harcamalarının Algılanma Düzeyi	30
2.1.3. Ülkedeki Kayıtdışı Ekonomi.....	31
2.1.4. Yolsuzluk Seviyesi.....	33
2.1.5. Gelir Düzeyi.....	34
2.1.6. Vergilemede Adalet ve Eşitlik Algılaması	35
2.1.7. Vergi Denetimi ve Cezalarının Etkinliği	37
2.1.8. Vergi Afları.....	39
2.1.9. Vergi Sisteminin Karmaşıklığı	40
2.1.10.Vergi İdaresinin Etkinliği	41
2.1.11.Mükellef Yardımcılarının Etkisi.....	42
2.1.12.Diğer Mükellefler Hakkındaki Algılamalar.....	43
2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler	44
2.2.1. Devlete Bağlılık, Güven Düzeyi Ve Vatandaşlık Bilinci	45
2.2.2. Ülkedeki Siyasal İktidarın Kabul Düzeyi	46
2.2.3. Demokrasi Düzeyi	47
2.2.4. İnançlar ve Gelenekler	48
2.3. Demografik Faktörler.....	49
2.3.1. Eğitim Düzeyi	49
2.3.2. Yaş	50
2.3.3. Cinsiyet Faktörü.....	50
2.3.4. Medeni Durum	51
2.3.5. Mesleki Durum	51

**BÖLÜM 3: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ AHLAK
SEVİYELERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ANKET
ÇALIŞMASI.....53**

3.1. Araştırmanın Amacı.....	53
3.2. Araştırmanın Yöntemi	54
3.3. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örnek Kütlesi.....	55
3.3.1. Ana Kütle	55
3.3.2. Örnek Kitle.....	56
3.4. Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Anket Çalışması	57
3.4.1. Ankete Katılan Öğrenciler İle İlgili Genel Bilgiler	57
3.4.1.1. Öğrencilerin Fakültelere Göre Dağılımı	58
3.4.1.2. Öğrencilerin Öğretim Türlerine Göre Dağılımı	59
3.4.1.3. Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımı.....	59
3.4.1.4. Öğrencilerin Yaş Dağılımı	60
3.4.1.5. Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı	61
3.4.1.6. Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Ortalama Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı.....	61
3.4.1.7. Öğrencilerin Aylık Harcamalarına Göre Dağılımları	62
3.5. Öğrencilerin Vergi Ahlak Skoru.....	63
3.6. Öğrencilerin Vergi Ahlakını Etkileyen Faktörler	65
3.6.1. Demografik Faktörler ile Vergi Ahlakı İlişkisi.....	66
3.6.1.1. Eğitim Düzeyinin Vergi Ahlakına Etkisi	66
3.6.1.2. Cinsiyetin Vergi Ahlakına Etkisi	71
3.6.2. Ekonomik Faktörler ile Vergi Ahlakı İlişkisi	72
3.6.2.1. Vergi Yükünün Vergi Ahlakına Etkisi.....	72
3.6.2.2. Kamu Harcamalarının Algılanma Düzeyinin Vergi Ahlakına Etkisi	74
3.6.2.3. Gelir Düzeyinin Vergi Ahlakına Etkisi.....	76
3.6.2.4. Adaletsizlik Algılamalarının Vergi Ahlakına Etkisi.....	78
3.6.2.5. Cezaların ve Denetim Olasılığının Vergi Ahlakına Etkisi.....	80
3.6.2.6. Vergi İdaresinin Vergi Ahlakına Etkisi.....	84
3.6.2.7. Diğer Mükellef Algılamalarının Vergi Ahlakına Etkisi.....	86

3.6.3. Sosyo-Kültürel Faktörler ile Vergi Ahlakı İlişkisi.....	89
3.6.3.1. Devlete Bağlılık ve Vatandaşlık Bilinci Duygusunun Vergi Ahlakına Etkisi	89
3.6.3.2. İktidarı Kabul Düzeyinin Vergi Ahlakına Etkisi	93
3.6.3.3. Dinin Vergi Ahlakına Etkisi.....	95
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	102
EKLER	110
ÖZGEÇMİŞ	114

KISALTMALAR

- GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla
ISSP : International Social Survey Programme
İ.İ.B.F : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KDV : Katma Değer Vergisi
OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development
ÖTV : Özel Tüketim Vergisi
SPSS : Statistical Package for the Social Sciences
TOS : Taxpayer Opinion Survey
WVS : World Values Survey

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Fakültelere Göre Öğrenci Sayıları.....	56
Tablo 2. Fakültelere Göre Öğrenci Sayıları ve Örneklem Sayıları	57
Tablo 3. Öğrencilerin Yaş Ortalaması.....	60
Tablo 4. Güvenirlilik Analizi: Cronbach Alfa Katsayısı.....	64
Tablo 5. Ankete Katılan Üniversite Öğrencilerinin Vergi Ahlak Skoru	65
Tablo 6. Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.....	66
Tablo 7. Vergi Ahlakı için Normal Dağılım Testi.....	66
Tablo 8. Üniversitede aldığım eğitimin vergi ödeme isteğimi arttırdığını düşünüyorum.	67
Tablo 9. Sınıflara göre Vergi Ahlakı için Mann-Whitney U Test Sonuçları	68
Tablo 10. Eğitim-Vergi Ahlakı İlişkisi.....	69
Tablo 11. Fakültelere göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları	70
Tablo 12. Cinsiyet-Vergi Ahlakı İlişkisi	71
Tablo 13. Cinsiyete göre Vergi Ahlakı için Mann-Whitney U Test Sonuçları	72
Tablo 14. "Ülkemizde vergi yükü çok yüksektir"	73
Tablo 15. Vergi Yükü-Vergi Ahlakı İlişkisi.....	74
Tablo 16. "Ülkemizde kamu harcamalarında savurganlık yapılmaktadır."	75
Tablo 17. Kamu Harcamaları-Vergi Ahlakı İlişkisi	76
Tablo 18. Gelir Düzeyi-Vergi Ahlakı İlişkisi.....	77
Tablo 19. Öğretim Türü-Vergi Ahlakı İlişkisi.....	78
Tablo 20. "Vergi sistemimizin adil olduğunu düşünüyorum."	79
Tablo 21. "Vergi sistemi adaletsizse vergi kaçırana hak verilebilir."	79
Tablo 22. Adalet Algılamasına göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları	80
Tablo 23. "Ülkemizde vergi denetimleri çok yetersiz."	81
Tablo 24. Vergi Denetimi-Vergi Ahlakı İlişkisi.....	82
Tablo 25. "Ülkemizde vergi cezaları çok yetersiz."	83
Tablo 26. Vergi Cezaları-Vergi Ahlakı İlişkisi	84
Tablo 27. "Vergi idaresi çalışanları hakkında olumlu düşüncelere sahip değilim. "	85

Tablo 28. Devlet Çalışanlarına göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları	86
Tablo 29. "Vergi kaçırınlar, diğer insanları da vergi kaçırmaya teşvik etmektedir." ..	87
Tablo 30. "Yakın çevreme baktığımda vergi kaçırın sayısının yüksek olduğunu görüyorum."	88
Tablo 31. Diğer Mükellefler-Vergi Ahlakı İlişkisi.....	88
Tablo 32. Diğer Mükellef Algılamalarına göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları	89
Tablo 33. "Devletime güveniyorum."	90
Tablo 34. Devlete Güven-Vergi Ahlakı İlişkisi.....	91
Tablo 35. Devlete Güven Düzeyine göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları	92
Tablo 36. "Topluma karşı sorumluluğu olan biri vergisini tam olarak ödemelidir." ...	92
Tablo 37. Vatandaşlık Bilincine göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları	93
Tablo 38. "İktidar partiyi destekliyorsam, vergimi daha gönüllü öderim."	94
Tablo 39. İktidar Parti-Vergi ahlakı İlişkisi.....	95
Tablo 40. " Dini inancıma göre vergi kaçırmak günahdır."	96
Tablo 41. Din Faktörü-Vergi Ahlakı İlişkisi	96
Tablo 42. Dini İnanca göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları	97

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Song ve Yarbrough'un Vergi Uyumu Davranış Modeli.....	18
Şekil 2. Öğrencilerin Fakültelele Göre Dağılımı.....	58
Şekil 3. Öğrencilerin Öğretim Türlerine Göre Dağılımı.....	59
Şekil 4. Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımı	60
Şekil 5.Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımları	61
Şekil 6. Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı.....	62
Şekil 7. Öğrencilerin Aylık Harcamalarına Göre Dağılımları	63

Title of the Thesis: The Factors Affecting Tax Morale: The Sample of Sakarya University	
Author: Kadriye İZGİ	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Naci Tolga SARUÇ
Date: 02.06.2011	No. of pages: x(pre text) +109(main body) +4(app.)
Department: Public Finance	Subfield: Public Finance
<p>Tax morale, which is defined as an intrinsic motivation to pay taxes voluntarily, is influenced by many factors such as demographic, economic or socio-cultural. The purpose of this study is to determine the factors which affect the tax moral of individuals and society, and to analyse factors which may increase tax morality of individuals and society.</p> <p>The study, 1351 respondents were selected by convenience sampling method from Sakarya University and the data were analysed using SPSS 17 programme.</p> <p>In this study, the factors affecting the tax morale is surveyed under three headings; demographics, economics and socio-cultural. According to results of the study, university education has not statistically significant effect on tax morale of university students who participated in to the survey. Tax morale comparison between first year student and fourth year students indicated that average tax morale first year students have slightly higher than fourth year.</p> <p>The comparison results between the tax morale scores of different faculty students indicate that: In general tax morale of students of Faculty of Theology is higher than the students of other faculties, the tax morale of female students are higher than male students. Moreover, perceived tax burden, sense of justice, perceived penalty rate and audit probability, perceptions of other taxpayer, the level of trust in government, a sense of civic virtue and religion belief have all statistically significant effects on tax morale.</p>	
Keywords: Tax, Tax Morale, Survey.	

GİRİŞ

Vergiler tarih boyunca devletler için önemli bir gelir kaynağı olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Devletin faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi açısından egemenlik yetkisini kullanarak elde ettiği gelirler arasında vergiler en büyük paya sahiptir. Bu da vergiyi, devletler için vazgeçilemez bir gelir kaynağı haline getirmiştir. Bu nedenle, vergilerin en etkin şekilde toplanabilmesi ve vergilerden beklenen başarının elde edilebilmesi için devletlerin elde ettiği vergiler kadar, elde edilmesi gerektiği halde toplayamadığı vergilerin nedenlerini ve bireyleri vergi vermeye veya vermemeye iten olumlu ya da olumsuz faktörleri başarılı bir şekilde tespit etmesi ve bu tespitler doğrultusunda politikalar geliştirmesi kaçınılmazdır.

Yakın tarihe kadar vergilerden en etkin şekilde gelir elde edebilmek için bireyleri vergi ödemeye teşvik edecek ya da vergi kaçırmaktan alıkoyacak yaptırımların caydırma teorisi altında; vergi oranları, denetlenme olasılığı, yakalanma ve cezalandırılma riski gibi ekonomik faktörler ile sağlanacağı savunulmaktaydı. Son zamanlarda ise, bireyleri vergi ödemeye teşvik edecek bu yasal ve ekonomik dışsal yaptırımların haricinde içsel yaptırımların da söz konusu olduğu yapılan ampirik çalışmalarda dikkat çekmiştir. Yapılan araştırmalarda, vergi denetimleri ve cezaların bireyleri vergilerini ödemeye zorlayacak yeterlilikte olmadığı durumlarda dahi birçok insanın düzenli olarak vergisini ödediği görülmüştür. Bu nedenle, kişilerin niçin vergi ödedikleri sorusu yapılan araştırmalarda önemle üzerinde durulan bir soru haline gelmiştir. Çünkü mükelleflerin tutum ve davranışlarını açıklamakta sadece yasal ve ekonomik faktörlerin yeterli olmadığı artık bilinmektedir.

Bu nedenle, mükelleflerin devletle olan ilişkilerini belirleyen ve mükelleflerin vergiye yönelik tutum ve davranışları üzerinde etkili olan ayıplanma, saygınlığını yitirme, utanma, vicdani rahatsızlık gibi ahlak duygusunu ifade eden içsel yaptırımlar üzerinde son zamanlarda önemle durulmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda içsel bir motivasyon olarak değerlendirilen *vergi ahlakı* kavramı da ekonomistlerin, sosyologların, psikolog ve diğer disiplinlerden akademisyenlerin üzerinde araştırma yaptıkları en önemli içsel yaptırımlardan birisidir.

Bireyler vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirip getirmeme konusunda içsel motivasyonlarına göre hareket ettiklerinde vergi ahlakları ile karşı karşıya kalacaklardır. Bu durumda, birey eğer yüksek vergi ahlakına sahipse vergi karşısında olumlu, düşük vergi ahlakına sahipse olumsuz tutum ve davranış sergileyecektir. Bu bakımdan vergilerden beklenen başarıya ulaşabilmek için bireylerin ve toplumun vergi ahlakının artırılması gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek ise bireylerin vergi ahlaklarını etkileyen faktörlerin doğru olarak bilinmesiyle mümkün olacaktır. Bu nedenle çalışmamızda bireylerin vergi ahlakını etkileyen faktörleri tespit etmek amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Yukarıda da belirtildiği üzere, vergilerin devletler açısından önemi de göz önüne alındığında, bu çalışmanın amacı; bireylerin ve toplumun vergi ahlakını etkileyen demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörleri tespit etmek ve bu tespitler doğrultusunda öneriler sunmaktır. Bu bağlamda, araştırmanın amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Vergilerin etkinliği açısından vergi ahlakının ve öneminin açıklanması,
- Literatürde vergi ahlakını etkilediği genel kabul görmüş faktörlerin araştırılması,
- Üniversite öğrencilerinin vergi ahlakını etkileyen demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerin belirlenmesi,
- Vergi ahlakı üzerinde etkili olduğu belirlenen faktörlerin etkisinin ne ölçüde olduğunun incelenmesi,
- Üniversitede alınan eğitimin vergi ahlakı üzerindeki etkisinin tespit edilmesi,
- Fakültelere göre öğrencilerin vergi ahlak düzeylerinin karşılaştırılması.

Çalışmanın Önemi

Mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirirken etkisi altında kaldıkları olumlu ya da olumsuz faktörlerin tespit edilip ülkelerin vergi politikasının bu tespitler doğrultusunda gerçekleştirilmesi, vergilerden bekledikleri başarıya ulaşabilmeleri için devletlerin göz ardı edemeyecekleri bir görevdir. Bireylerin vergi ahlakını etkileyen

faktörleri tespit etmeyi amaçlayan çalışmamız bu önemin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle geleceğin vergi mükellefi olan üniversite öğrencilerinin vergi ahlakları üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmamızın sonucunda elde edilecek tespitler gelecekte oluşturulacak vergi sistemi ve politikasına öneri sunacağından oldukça önemlidir. Ayrıca vergi ahlakı konusunda özellikle Türkçe literatürde az sayıda ampirik çalışmanın bulunması çalışmamızın önemini daha da arttırmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Vergi ahlakının soyut bir kavram olma özelliği, vergi ahlakı üzerindeki etkisi araştırılan faktörlerin uygulamalı bir çalışma ile incelenmesini gerektirmektedir. Bu nedenle çalışmamızda anket yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca vergi ahlakı konusunda Türkçe literatürde yapılmış ampirik çalışmaların yetersizliği ve resmi veri eksikliği dikkate alındığında bu çalışmada anket yöntemini kullanmanın faydalı olacağı düşünülmüştür.

Potansiyel vergi mükellefi olan öğrencilerimizin vergi algılamalarını, vergiye bakış açılarını ve vergi ahlaklarını ölçmeye yönelik hazırladığımız ankette, anketin amacına ve bu amacı en iyi yansıtacak sorulara yer verilmiştir. Anket formundaki sorular yerli ve yabancı literatür taramasından ve yapılan pilot çalışmadan sonra oluşturulmuştur. Pilot çalışma İİBF Maliye ve İşletme bölümlerinden 28 öğrenciye ve Maliye Bölümü öğretim üyelerine ve asistanlarına uygulanmıştır. Pilot çalışma sonucunda elde edilen gözlemler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmış ve anket formuna son hali verilmiştir. Anket formu, 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmış 35 soru, öğrencilerin yaş, sınıf, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi gibi demografik özelliklerini yansıtacak 13 soru ile 2 açık uçlu sorudan oluşmaktadır.

Araştırmamızın ana kütlesi Sakarya Üniversitesi'dir. Anketimiz, ana kütleyi temsil edecek 5 fakültenin (Mühendislik Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi) öğrencileri arasından olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden "kolayda örnekleme" yöntemi ile seçilerek uygulanmıştır. Uygulama sonucunda 1351 öğrenciden elde edilen veriler "SPSS for Windows" (17.0) programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın Kısıtları

Potansiyel vergi mükellefi olan üniversite öğrencilerinin vergiye bakış açılarını, vergi hakkındaki önyargılarını, vergi ahlaklarını etkileyen faktörleri tespit etmeyi amaçlayan bir anket uygulaması gelecekte oluşturulacak vergi sistemine ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Fakat her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da elde edilen bulguların toplanmasında kısıtlarla karşılaşmıştır. Öncelikle, vergi ahlakı toplumun tamamını etkilemekte ve toplumun tamamından etkilenmekte olan sosyal bir olgudur. Bu özelliği nedeniyle toplumun genelini kapsayan uygulamaların yapılması çalışmanın etkinliği açısından önemli iken kaynakların hem zaman hem de maliyet açısından kısıtlı olması nedeniyle çalışma Sakarya Üniversitesi'ndeki 5 fakülte ile sınırlandırılmıştır. Diğer bir sınırlama ise, yine aynı maddi kısıtlar nedeniyle örneklem seçiminde kolayda örnekleme yönteminin kullanılmış olmasıdır.

Tezin İçeriği ve Kapsamı

Vergi ahlakı kavramı ve vergi ahlakını etkileyen faktörlerin incelendiği bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde vergi ahlakı kavramına geçmeden önce verginin tarihsel gelişimi, verginin tanımı ve verginin önemi üzerinde durulmuş ve ahlakın genel bir tanımı yapılmıştır. Daha sonra asıl konumuz olan vergi ahlakı konusuna girilmiş ve vergi ahlakının tanımı, vergi ahlakının önemi ve vergi ahlakına içerik bakımından yakın diğer kavramlar incelenmiş ve son olarak da vergi ahlakı üzerine yerli ve yabancı literatürde yapılmış bazı ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

İkinci bölümde vergi ahlakı üzerindeki etkisi literatürde genel kabul görmüş olan faktörler ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik faktörler olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Buna göre vergi ahlakını etkileyen ekonomik faktörler; vergi yükü, kamu harcamalarının algılanma düzeyi, kayıtdışı ekonomi, yolsuzluk seviyesi, gelir düzeyi, cezalar ve denetim olasılığı, vergi sisteminin karmaşıklığı, vergi afları, vergi idaresi çalışanları, mükellef yardımcıları ve diğer mükellef algılamaları alt başlıkları altında incelenmiştir. Vergi ahlakını etkileyen sosyo-kültürel faktörlerden, devlete bağlılık ve güven düzeyi, vatandaşlık bilinci, ülkedeki iktidarın kabul düzeyi, demokrasi, inançlar ve gelenekler incelenmiştir. Vergi ahlakı

üzerinde etkisi olan demografik faktörlerden ise, eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet faktörü, medeni durum ve mesleki durum faktörlerine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise üniversite öğrencilerinin vergi ahlak düzeylerini etkileyen faktörlerin tespitine yönelik uygulamış olduğumuz anket çalışmasından elde edilen verilerin istatistiksel analizlerine ve analizlerin yorumlanmasına yer verilmiştir. Yine bu bölümde çalışmanın sonuçları özetlenmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

BÖLÜM 1: VERGİ AHLAKI TEORİK VE AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Bu bölümde vergi ahlakı konusunda, verginin tarihi gelişimi, önemi ve tanımı, ahlak kavramı, vergi ahlakının tanımı ve önemi, vergi ahlakının diğer kavramlarla ilişkisi, vergi ahlakını etkileyen faktörler ve vergi ahlakı hakkında yapılan çalışmalar incelenmiştir.

1.1. Vergi Kavramı

Çalışmamızda öncelikle ülkelerin en temel gelir kaynağını oluşturan vergilerin devletler açısından önemi göz önüne alındığında, vergi gelirlerinin artması ve vergi politikasından beklenen başarının elde edilmesi için önemli faktörlerden biri olan vergi ahlakına geçmeden önce verginin gelişimi, verginin tanımı ve vergilerin önemi üzerinde durulacaktır. Sonrasında konumuz olan vergi ahlakına giriş yapılacaktır.

1.1.1. Verginin Gelişimi

Vergi çok çeşitli unsurların etkisiyle şekillenmiş, çeşitli aşamalardan geçmiş tarihi bir olgudur. Bu tarih, devlet tarihi kadar eskiye dayandığından vergi anlam ve kavram olarak değişik dönemlerde değişik şekillerde yorumlanmış mali, ekonomik, sosyal, hukuki ve ahlaki yönleriyle karmaşık bir yapı kazanmıştır (Nadaroğlu, 1981:217).

Vergi, devletin varlığını sürdürebilmesi ve fonksiyonlarını yerine getirebilmesi açısından önemli bir unsurdur ve tarih boyunca vergi almayan devlet söz konusu olmamıştır. Verginin tarihi gelişimi sürecine bakıldığında kökeni eskiye dayanan verginin çeşitli aşamalardan geçtiği görülmektedir (Pehlivan, 2009:92).

İnsanoğlunun var olduğu ilk zamanlar siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerin gerektirdiği günümüz ihtiyaçlarının o zamanlar hâsıl olmaması, toplu yaşamının gerektirdiği birtakım mal ve hizmetlere de ihtiyacı ortaya koyamamıştır. Ancak zamanla insanların birlikte yaşadığı toplulukların büyümesi ve geniş alanlara yayılmasıyla siyasi, sosyal ve ekonomik birtakım ilişkilerin ortaya çıkması, bu ilişkilerin gerektirdiği ortak ihtiyaçların giderilmesini gerektirmiş, bu gereksinim de finansal kaynaklara olan ihtiyacı ortaya koymuştur (Akdoğan, 2009:123). Örneğin, eski Sümer, Yunan ve Roma medeniyetlerinde vergiler görülmektedir. Devirlere göre

kabile reisi, derebeyi, veya krallara verilen bir nevi hediye ve yardımlar vergilerin ilk şekilleridir. O zamanlar, devlet egemenliğini ellerinde bulunduranların başlıca gelirleri, bu hediye ve yardımlar yanında, kendi mülk kaynaklarından meydana gelmekteydi. Kamu hizmetlerinin henüz gelişmemiş olması dolayısıyla bu sınırlı gelirler yeterliydi. Fakat zaman içinde devlet hizmetlerinin artması, mülk gelirlerinin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda ihtiyari yapıda hediye veya yardım, zamanla zora dayanan bir şekil almıştır (Erkinay, 1985:37-38).

Verginin tarihsel gelişim sürecinde vergilerin ödenme yönteminin de değiştiği gözlenmektedir. Ekonomik mübadelenin henüz gelişmediği dönemlerde kamusal ihtiyaçlar, toplumu meydana getiren bireylerin emekle katılımı ile gerçekleşirken daha sonraki dönemlerde aynî mübadele denilen; malın malla değişiminin gündeme gelmesi ile birlikte vergiler “mal” olarak, başka bir ifade ile “ayın” olarak ödenmeye başlanmıştır. Günümüzde bedeni vergilere rastlamak mümkün olmakla birlikte paralı mübadelenin başlaması ile vergiler, daha çok para olarak ödenmektedir (Pehlivan, 2009:92).

1.1.2. Verginin Tanımı

Vergi, Türkçe bir terim olup, Türkçede vermek kökünden gelen ve anlamı; hediye edilen, karşılıksız verilen bir değeri belirtmektedir. Verginin sözlük anlamı, devlet örgütünü yürütmek için hükümetin halktan aldığı paradır. Eski dönemlerde vergi yerine iane, imdadiye, atıye ve takalif gibi kelimeler kullanılmıştır. Fransızca’da, impôt, taxe; Almanca’ da steuer, taxe; İngilizce’de impost, tax, duty; İtalyanca’da imposto ve İspanyolca’da impuesto kelimeleri vergi anlamında kullanılmaktadır (Hançerlioğlu, 1999:468).

Tarihsel boyut içinde zaman ve mekana bağlı olarak verginin tanımı değişikliğe uğramakla birlikte, tüm medeniyetler için verginin taşıdığı ortak özelliklerde bulunmaktadır. Şüphesiz ki vergi kavramı bulunduğu zamanın ve coğrafyanın siyasi yapısından ve genel anlamda iktidar gücünü elinde bulunduran kesimin bakış açısından oldukça etkilenmiştir (Çoban, 2004:3). Bu nedenle verginin tanımı günün koşullarına ve tanımı yapan kişinin yaklaşımına bağlı olarak farklılık gösterdiğinden vergi kavramı ile ilgili olarak gerek eski, gerekse yeni mali literatürde tam bir görüş birliği bulunmamaktadır (Turhan, 1998:27).

Burada vergi konusunda yapılan tanımlara ve tanım farklılıkları konusundaki tartışmalara girmeden verginin günümüzdeki anlamını yansıtan birkaç tanıma yer verilecektir.

Türk vergi mevzuatında ve özellikle Vergi Usul Kanunu'nda verginin tanımı yapılmamıştır. Bununla birlikte, 1982 Anayasası'nın 73. Maddesinde “ Vergi Ödevi” başlığı altında yer alan: “ Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır.” ifadesinden yola çıkarak verginin tanımı yapılmaktadır. Anayasanın bu hükmüne göre verginin başlıca özellikleri; kamu giderlerini karşılamak, yükümlülerin ödeme gücü ile orantılı olmak ve bir kanun ile alınmasıdır (Turhan, 1998:22).

Bugün vergi kelimesi, kamu harcamalarının finansmanına katılmak üzere, bireyler tarafından devlete karşılıksız olarak verilen ekonomik değerleri ifade etmektedir. Kaynağı milli gelir olup, devletin, kamu harcamalarını karşılamak üzere kişilerden hükümdarlık gücüne dayanarak ve ödeme güçlerine göre tek taraflı, nihai ve zorunlu olarak aldığı paralardır (Eker, 2005:117).

Modern vergi tanımı olarak nitelendirilen Fransız yazarlarından Mehl'in verginin unsurlarını tümüyle belirten tanımına göre vergi; devletin, mahalli idarelerin ve kamu kudretine sahip diğer toplulukların gördükleri kamu hizmetlerinin gerektirdiği giderleri karşılamak üzere, esas olarak gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinden ve bazı kamu hukuku tüzel kişilerinden belli bir karşılığı olmaksızın, onların mali güçlerine göre, kamu zoruyla, kesin olarak aldığı paralardır (Edizdoğan, 2000:54).

Vergiyi bugünkü çağdaş anlayışına uygun şekilde tanımlayan bir diğer ünlü Fransız maliyeci Jede (1912) ise vergiyi; “kişilerden toplumsal menfaati sağlayan masrafları karşılamak üzere ve vergiyi ödemekle yükümlü kişilerin teşkilatlanmış siyasi bir topluluğun üyesi olmaları nedeniyle, değişmez kurallara göre talep edilen parasal kıymetlerdir” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım verginin başlıca şu özelliklerini ortaya koymaktadır; vergi para ile ödenir, vergi karşılıksızdır, zorunludur, önceden saptanmış kurallara göre alınır, kamu harcamalarını karşılamak için alınır, fertlerin vergi ödeme nedenleri siyasal yönden teşkilatlanmış bir toplumun üyesi olmalarıdır (Nadaroğlu, 1988:215-216).

Yukarıdaki özellikleri de içeren bir şekilde Akdoğan (2009:120) vergiyi şöyle tanımlamaktadır: “Vergi, devletin ve yetkili diğer kamu kuruluşlarının, yüklendikleri fiskal ve ekstra fiskal görevleri gerçekleştirmek üzere gerçek veya tüzel kişilerden; cebren (zorunlu) karşılıksız olarak ve egemenlik gücüne dayanarak aldığı para şeklindeki iktisadi değerlerdir.”

1.1.3. Verginin Önemi

Devletin kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla anayasal sınırlar içersisinde başvurduğu kaynaklardan elde ettiği gelire kamu geliri denir. Devlet, elde ettiği bu kamu geliri ile topluma kamu hizmeti sunmaktadır. Devletin birçok kamu gelir kaynağı vardır. Bu kaynaklar vergiler, harçlar, resimler, şerefiyeler, parafiskal gelirler, kamu borçları, para işlemlerinden doğan gelirler, mali tekeller, yardım ve bağışlar, emlak ve teşebbüs gelirleri, fonlar ve diğer gelirler olarak sıralanabilir. Ancak bu gelir kaynakları arasında vergilerin payı¹ önemli bir yer tutmaktadır (Akdoğan, 2009:101-103). Vergi gelirlerinin gelir kaynakları arasındaki önemi, ekonomik ve sosyal kalkınmaya da bağlı olarak devamlı artış gösteren kamu hizmetlerinin karşılanmasına çözüm olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır (Tosuner ve diğ., 1998:1).

Tarihi gelişim süreci içinde belirtildiği üzere, vergi zaman içinde gelişerek hem taşıdığı nitelikler açısından hem de etkilediği alanın büyüklüğü ve etkinin yönü açısından büyük değişime uğramıştır. Başlangıçta kendinden mali amaç dışında bir amaç beklenmeyen vergi kavramı, bugün itibariyle tek başına kamu mali yönetimini, ülke içi refah seviyesini, gelir dağılımını ve kaynakların dağılımını etkileyecek bir güce sahiptir. Verginin ülkelerin GSMH’sı içindeki payının artması ile birlikte, bu güç vergiyi ve vergiye ilişkin teorileri inceleme konusu açısından daha önemli hale getirmiştir (Çoban, 2004:3-22).

Vergilerin, devletin varlığını sürdürebilmesi ve fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için en önemli gelir kaynağı olması nedeniyle vergilerin gelişimi ve etkinliği açısından vergileri etkileyen mali, ekonomik, sosyal, hukuki ve ahlaki

¹ 2009 yılı genel bütçe gelirleri 232.930.317.000 YTL’dir. 2009 yılı genel bütçe gelirlerinin %84’ü (196.313.308.000 YTL) vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Daha fazla bilgi için bakınız: Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi İstatistikleri, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/V1/GBG/Tablo_6.xls.htm (12.10.2010).

fonksiyonların doğru tespit edilmesi ve doğru analiz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle verginin gelişiminde önemli rolü olan kavramlardan ahlak kavramı çalışmamızda incelenecektir.

1.2. Vergi Ahlakı Kavramı

1.2.1. Ahlakın Tanımı

Türkçe'deki ahlak kelimesinin kökeni Arapça'dır. Ahlak bir insanın yaratılışı gereği gerçekleştirdiği davranışı dile getiren Arapça "huy" anlamına gelen "hulk" sözcüğünün çoğuludur. Bu kavram töre, gelenek, görenek, alışkanlık, yerleşik hale gelmiş duygululuk hali, huy ve karakter anlamlarını çoğul olarak kapsamaktadır (Gündüz, 2005:2; Aktan, 1994:5).

Türkçe'deki günlük dilde ve felsefede ahlak felsefesiyle eş anlamlı kullanılan "etik" kavramının ahlak kelimesi yerine kullanıldığına da rastlanmaktadır. Etik, Yunanca "ethos" sözcüğünden gelmektedir ve ethos da töre, gelenek, görenek, huy anlamlarını karşılamaktadır. Aynı anlamlara gelen bir de Latince mos ve bunun çoğulu olan mores kelimesi bulunmaktadır. Türkçedeki ahlak kavramının karşılığı olarak batı literatüründe ise İngilizcede ethics, moral, Fransızca'da éthique, morale ve Almanca'da da ehtik, moral kullanılmaktadır (Gündüz, 2005:3).

Felsefecilerin etik, sosyologların ise ahlak olarak kullandıkları iç içe geçmiş söz konusu bu kavramları birbirlerinden soyutlayarak tahlil etmek güç olmasına rağmen etik ile ahlak farklı kavramları ifade etmektedir (Gündüz, 2005:13).

Etik felsefenin en eski ve en temel disiplinlerinden birisidir ve insana dair etik sorunlarla ilgili doğrulanabilir ve yanlışlanabilir bilgiler ortaya koyan, koyması beklenen bir felsefe disiplinidir (Tepe, 1999:12). Etik kelimesi Türkçe'deki "ahlak felsefesi" ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır ve ahlaki eylemin birimi olarak kabul edilmektedir (Pieper, 1999:22).

Ahlak, bireyin kendisi, çevresi, toplumu ve dünyayla kurduğu anlamlı bağlardan birisidir. Birey, ahlak ve ahlakilik ekseninde eylemde bulunduğu bir sosyal varlık olabilir. Bireyin davranış eksenini biçimlendiren ve eylemlerini yönlendiren ahlak ve ahlakın temel işlevlerinden birisi insan davranışlarını düzenlemektir (Gündüz,

2005:6). Ahlak bu temel işlevi ile ahlakiliğin insana özgü olduğunu, bir insan olarak herkesin sorumluluklarının olduğunu vurgular (Pieper, 1999:98). Burada bahsedilen sorumluluk esasen “ödev ahlakı” dır. Örneğin, toplumun vergi ödeme bilinci ve şuurunun yerleşmiş olması bir ödev ahlakıdır. Bu anlamda “vergi ahlakı”, ödev ahlakı ve sorumluluk bilincinin gelişmiş ve kurumsallaşmış olması ile yakından ilgilidir (Aktan, 1994:7).

Ahlak genel olarak “belli bir toplumun belli bir döneminde geçerli bireysel ve toplumsal davranış kurallarının tümü” olarak tanımlanmaktadır (Hançerlioğlu, 1986:11). Fakat ahlak, birbirlerinden çok ve farklı kavramlarla karşılanmakta olduğundan farklı tanımlamalara da konu olmaktadır.

Bu tanımlamalardan bazıları şöyledir:

Ahlak toplumsal yaşamda, belirli zamanda, belirli kişi, grup ya da toplum için belirli zamanda ve belirli bir yerde geçerli olan (ya da geçerli olması beklenen) değer yargılarının, örf, adet, norm ve kuralların oluşturduğu bir sistem bütünüdür. Bu sistem bütünü; bir bireyin, bir grubun ya da tüm toplumun doğru ve yanlış davranışlarını belirler ve yönlendirir. Bu sistem içerisinde incelenen konular ise şunlardır (Aktan, 2010:3):

- iyi ve kötünün ayırt edilmesi
- doğru ve yanlışın belirlenmesi
- insanın yapması gereken ya da insanlardan yapılması beklenen davranış ve eylemlerin tespit edilmesi
- insanların yapmaması gereken ya da insanlardan yapmaması istenen davranış ve eylemlerin tespit edilmesi

Ahlak, genel olarak toplumdaki kişiler arası ilişkilerde geçerli olan ya da olması beklenen davranışlara yönelik değer yargılarını ifade etmektedir (Gündüz, 2005:3). Ayrıca ahlak, kişilerin devletle olan ilişkilerinde ortaya çıkan ve insanlardan devletle arasındaki ilişki münasebetiyle yapmaları istenen davranış ve eylemleri de kapsamaktadır (Aktan, 2010:5). Bu noktada, devlet ve bireyler arasındaki davranış ve eylemleri etkileyen ahlakilik “vergi ahlakı” kavramı içinde ele alınmaktadır.

1.2.2. Vergi Ahlakının Tanımı

Vergi ahlakı ile ilgili ilk önemli çalışmalar 1960'lı yıllarda Günter Schmolders önderliğindeki Alman bilim adamları tarafından kurulan Köln Vergi Psikolojisi Okulu (Colonge School of Tax Psychology) tarafından başlatılmıştır (Torgler, 2003a:6). Daha sonraları mükelleflerin devletle olan ilişkilerini belirleyen ve mükelleflerin vergiye yönelik tutumlarını etkileyen önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilen vergi ahlakı konusunda yapılan araştırmalar artmıştır.

Yapılan araştırmalarda son yıllarda üzerinde önemle durulan sorulardan birisi kişilerin niçin vergi ödedikleri sorusudur. Bu sorunun sorulma nedeni, vergilerin sadece yasal zora dayalı olarak ödendiği düşüncesinin mükelleflerin tutum ve davranışlarını açıklamakta tam olarak yeterli olmadığı iddiasıdır. Zira vergi denetimleri ve cezaların bu zorlamayı sağlayacak yeterlilikte olmadığı durumlarda dahi birçok insan düzenli olarak vergilerini ödemektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi vergi kaçırmayı denetim oranı ve ceza oranına (beklenen ceza olasılığına) göre açıklamaya çalışan teorik ve ampirik modeller çok başarılı olamamaktadır. Ekonomik faktörler haricinde insanların vergi ödemelerini sağlayan başkaca faktörlerin de olduğu artık genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. Yakalanma riski olmamasına rağmen insanların gönüllü bir şekilde vergilerini ödemelerini yani vergiye gönüllü uyumlarını açıklayan en önemli husus vergiye karşı “içsel motivasyon” olarak ifade edilen “vergi ahlakı”dır (Tosuner ve Demir, 2008:357).

Vergi ahlakı (tax moral/tax ethics) birçok araştırmacı tarafından vergi ödeme konusundaki içsel bir motivasyon olarak tanımlanmaktadır (Torgler, 2003a:6; Aktan, 2006a:126). Buradaki içsel motivasyon (intrinsic motivation) dışsal bir baskı ya da zorlama olmaksızın gönüllü vergi ödemeyi ifade etmektedir. Buna göre, bireylerin vergiyi ya gönüllü olarak ödeyecekleri ya da yakalanma ve cezalandırılma riskini göze alarak ödemeyecekleri varsayılmaktadır (Aktan, 2006a:126).

Vergi ahlakı ile ilgili literatürde kullanılan diğer genel tanımlamalar ise şöyledir:

Schmolders'a göre dar anlamda vergi ahlakı, “vergi kaçakçılığı ve vergi cezaları karşısında alınan vaziyet” olarak tanımlanmaktadır (Schmolders, 1976:107). Bireyler

vergi kaçakçılığı veya vergi cezaları gibi maddi faktörler karşısında vergi ahlak seviyelerine göre hareket edecekler ve vergiye karşı tutumlarını belirleyeceklerdir.

Song ve Yarbroug (1978:444) tarafından ise vergi ahlakı “vatandaşların mükellef olarak devletle aralarındaki ilişkiyi belirleyen davranış normları” şeklinde tanımlanmaktadır.

Seyidoğlu (1992:949) ise vergi ahlakını, “gelir kazananların vergilerini yasalara uygun ölçü ve zamanda ödemeleri konusundaki tutum, davranış, inanç ve değer yargıları şeklinde” tanımlanmaktadır. Buna göre, vergi ahlakı yüksek olan bir kişi vergi borcuna büyük bir sadakat göstererek, onu ilk fırsatta ödemeyi düşüneceği gibi vergi ahlakı düşük olan birisi ise her türlü vergi hilelerini normal kabul edecek ve vergilerini yasalara uygun ve zamanında ödememeyi tercih edecektir (Demir, 1999:11).

Ayrıca vergi ahlakı, vergi ile ilgili yükümlülüklerin yerine getirilme derecesi olarak da ifade edilmektedir (Şenyüz, 1995:97-98). Yasal olarak ödenmesi gereken vergi borcunun eksiksiz ödenmesi, vergi ahlakının yüksek olduğunun göstergesi kabul edilmektedir (Yeniçeri, 2004:914).

Akdoğan (2009:188) ise vergi ahlakını “mükelleflerin vergi yasalarından doğan yükümlülüklerini, gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirme konusundaki davranışlarının düzeyi” olarak tanımlamıştır.

1.2.3. Vergi Ahlakının Önemi

Gelir ihtiyacının artması ve müdahaleci devlet anlayışının yaygınlaşması devletin en büyük gelir kaynağı olan vergilerin önemini daha da arttırmıştır. Vergiler devlete gelir sağlanmasının yanı sıra; vergi politikasından beklenen gelir dağılımının düzeltilmesi ve ekonomik istikrarın sağlanması amaçlarına ulaşabilmek amacıyla da kullanıldığından önemi artmaktadır (Tunçer, 2002:99). Vergilerden beklenen başarının sağlanabilmesi ise mükelleflerin vergiye ilişkin yükümlülüklerini yerine getirme derecesini ifade eden vergi ahlakının toplumda yerleştirilmesi gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Verginin doğasından dolayı, mükellef için vergi borcu, devlet için vergi alacağı şeklindeki ilişki gerek gelir teşkilatı ve gerekse mükellefler açısından bir takım sıkıntılar yaratmaktadır (Çomaklı, 2008:113). Bu sıkıntılar toplumların yapısına, ülkelerin yönetim şekillerine, idari teşkilatlanmaların kurumsallaşmasına ve vergi ahlakının toplumda yerleşmesi gibi sosyo-psikolojik faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Türkiye’de vergi ahlakı düzeyinin yetersizliği vergileme sürecinde yaşanan sorunların en önemli nedenlerindedir (Tunçer, 2002:103). Bu sorunların doğru tespit edilmesi ve kalıcı çözümlerin bulunabilmesi için toplumda vergi ahlakının yerleştirilmesi ve bilinçli mükelleflerin yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle, vergi ile sağlanmak istenen hedeflere ulaşabilmek için, vergilemeye karşı yükümlülerin sorumluluklarının geliştirilmesine çalışılması ve bununla ilgili genel kabul edilebilecek ahlaki normların geliştirilmesine ihtiyaç duyulacaktır.

Ahlak, iyi bir sosyal düzen için temel kurumsal altyapılardan birisidir. Ahlakın tesis edilmemiş olduğu toplumlarda hukuk, tek başına sosyal düzenin iyi işlemesini sağlayamaz. Bu bakımdan ahlak, iyi bir sosyal düzenin inşası için gereklidir, dahası zaruridir (Aktan, 2006b:200).

1.3. Vergi Ahlakının Diğer Kavramlarla İlişkisi

Çalışmamızın bu kısmında, vergi ahlakının vergi psikolojisi ve vergi algılaması, vergi uyumu, vergi kültürü ve vergi zihniyeti kavramlarıyla ilişkisini açıklamaya çalışacağız.

Vergi ahlakı kavramının bu konularla ilişkisinin açıklanmaya çalışılması ile literatürde genellikle birlikte kullanılmış olmalarından ve vergi ahlakıyla içerik bakımından yakın fakat anlam bakımından önemli farkları bulunan bu kavramların belirtilmesi ile konumuzun daha iyi kavranması amaçlanmıştır.

1.3.1. Vergi Psikolojisi ve Vergi Algılaması

Bireylerin iç ve dış uyarılar karşısında gösterdiği ya da gösterebileceği tepkileri inceleyen psikoloji bilimine psikologlar, genelde iki biçimde yaklaşmaktadırlar. Birinci yaklaşıma göre, kişi toplumdan bağımsız olarak ele alınmakta ve

boşluktaymiş gibi kabul edilmektedir. Bu olgu içinde psikologlar, bireyin kişilik yapısı üzerinde durarak bireysel düşünce ve duyguların çevre etkisi düşünülmeden nasıl ve neden değiştiğini incelemektedirler. İkinci yaklaşımda ise, insanın hiçbir zaman yalnız yaşamadığı noktasından hareket edilerek, toplumun bireyi şekillendirdiği ve doğumdan ölümüne kadar etkilediği gibi bireyin de içinde bulunduğu toplumu etkilediği ileri sürülmektedir. Bu nedenle, vergiye ilişkin mükellef davranışları incelenirken, bireyin hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki davranışlarının ele alınması ve bunun analizi içinde olayların sosyo-psikolojik bir yaklaşım içinde değerlendirilmesi gerekmektedir (Şenyüz, 1995:4).

Vergilerin yükümlüler üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri değerlendirilirken geniş anlamda mali psikoloji, dar anlamda ise vergi psikolojisi bilimlerinden yararlanılmaktadır.

Mali psikoloji, mali olayların bireyler üzerindeki etkileri ile bireylerin mali araçlar ve olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarının araştırılmasını konu edinen bir disiplindir (User, 1992:63). Mali psikoloji alanının içinde yer alan vergi psikolojisi ise kişilerin ve ortak çıkarları olan grupların zorunlu olan vergileri algılayışını, vergilere bakış açısını ve bunlara bağlı olarak gösterdikleri tepkileri ifade etmektedir (Schmölders, 1976:114).

Özetle, vergi psikolojisi mali araçlardan sadece vergilerin insan davranışları üzerindeki etkilerinin araştırılmasını konu edinmekte iken, mali psikoloji, tüm mali araçların insan davranışları üzerindeki etkilerinin araştırılmasını konu edinmektedir (Öncel, 1994:10).

Vergi psikolojisi, bireyler ve grupların vergileri algılayışı, değerlendirişi ve gösterdikleri tepkileri değerlendiren bir alanı araştırmaktadır (User, 1992:24). Ayrıca, vergi karşısında, vergilendirme yetkisini kullanan merkezi devlet başta olmak üzere diğer idareler ile kişi ve kurumların davranışlarının analizi de vergi psikolojisinin inceleme alanı içerisinde ele alınmaktadır. Çünkü vergi olayı, vergi alacaklısı konumundaki devlet ile vergi borçlusunu durumundaki mükellef arasındaki ilişkiden ortaya çıkmaktadır (Çoban, 2004:28).

Vergi psikolojisinin içinde yer alan bir kavram da vergi algılamasıdır. Vergi algılaması (tax perception) insanların vergiyi duyu organları aracılığıyla anlamlandırmasıdır. Aynı zamanda vergi algılaması insanların vergiye bakışını yansıtmaktadır. Bu nedenle toplumun vergiyi nasıl algıladığı vergiye karşı toplumun göstereceği tutum ve davranışların ne yönde olacağını göstermesi açısından önemlidir (Başoğlu, 2006:18). Vergi ahlakı da mükelleflerin algı, tutum ve hatta davranışları ile ilgilidir ve vergi ahlakı kavramı da vergi psikolojisi araştırma alanı içinde odaklanılan konular arasında yer almaktadır (Güner, 2008:9).

1.3.2.Vergi Uyumu

Batı literatüründe, vergi ödeme istekliliği şeklinde ifade edilen “Tax Compliance” teriminin Türkçe’ye yerleşmiş bir karşılığı bulunmamaktadır. Türkçe literatürde yapılan çalışmalarda bu kavram genellikle, “Tax Compliance” ve “Tax Non-Compliance” terimleri sırasıyla “vergi uyumu” ve “vergi uyumsuzluğu” şeklinde kullanılmaktadır (Güner, 2008:11). Vergi ahlakı ve vergi uyumu arasındaki ilişkiye geçmeden önce bu kavramları açıklamakta fayda vardır.

Vergi uyumu (Tax Compliance); mükellefin beyannamesini ülkede uygulanan yasalara, vergi düzenlemelerine ve yargı kararlarına uygun olarak zamanında hazırlaması ve zamanında ilgili mercilere vermesi olarak ifade edilmektedir (Roth ve diğ., 1989:21). Vergi uyumu dört ana unsur içermektedir. Bunlar: (1) Vergiye tabi gelirin tam olarak beyan edilmesi, (2) Gelir ayarlaması, harcamalar, vergi muafiyetleri ve vergi kredileri gibi gelirden çıkartılacak unsurların doğru gösterilmesi (3) Vergi beyannamesinin zamanında doldurulması (4) Vergi beyannamesinin doğru olarak hesaplanmasıdır (Roth ve diğ., 1989:20).

Vergi uyumsuzluğu (Tax Non-Compliance) ise; yukarıda belirtilen standartların aksine, vergi yükümlülüğünün hem olduğundan daha fazla (overreporting) hem de daha az (underreporting) gösterilmesini içermektedir. Bu uyumsuzluk, vergi yükümlülüğünün, cezai yaptırım gerektirebilen bilerek az gösterilmesini kapsadığı gibi, yanlış bilgilendirme, yanlış anlama, dikkatsizlik ve diğer benzeri nedenlerden kaynaklanan az gösterilmesini de kapsamaktadır (Roth ve diğ., 1989:2).

Vergi sisteminin mali anlamda başarılı olması ve vergi gelirlerinin arttırılabilmesi için mükelleflerin kendi rızaları ile vergi ödeme arzularını ifade eden vergi uyumlarının yükseltilmesi son derece önemlidir (İpek ve Kaynar, 2009:117). Bu nedenle mükelleflerin vergi uyumlarının yükseltilmesi, mükelleflerin vergiye uyumlarını belirleyen faktörlerin bilinmesiyle mümkün olacaktır. Bu amaçla vergi uyumunu literatürde açıklamaya çalışan iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan biri rasyonel tercih yaklaşımı, diğeri ise ahlaki duygular teorisidir (Aktan, 2006a:126).

Rasyonel tercihler (rational choice) teorisinin temelini “homo economicus” insan modeli oluşturmaktadır. Modele göre, insan doğası gereği faydasını maksimize, içsel maliyetlerini ise minimize edecek karar ve tercihleri benimsemektedir. Bu doğrultuda bireyler imkanlar dâhilinde az vergi ödemeyi ya da hiç ödememeyi tercih edeceklerdir. Bu temel yaklaşım literatürde Allingham & Sandmo (1972) modeli, caydırma modeli (deterrence model), beklenen fayda teorisini (expected utility theory) gibi isimlerle anılmaktadır (Aktan, 2006a:126).

Vergi uyumuna ilişkin bu modelde, mükelleflerin vergi ödeme veya ödememe kararını; gelir düzeyleri, vergi oranları, denetlenme olasılığı, yakalanma ve cezalandırılma riski gibi ekonomik faktörlerin etkileyeceği belirtilmektedir (Aktan, 2006a:126; Tunçer, 2002:110). Ayrıca mükelleflerin, rasyonel hareket ettiği, ceza ve denetleme oranı gibi faktörlerin sayısal değerlerini tam olarak bildiği ve fayda fonksiyonlarının sadece gelirden ibaret olduğu varsayılmaktadır (Bayraklı ve diğ., 2004:209).

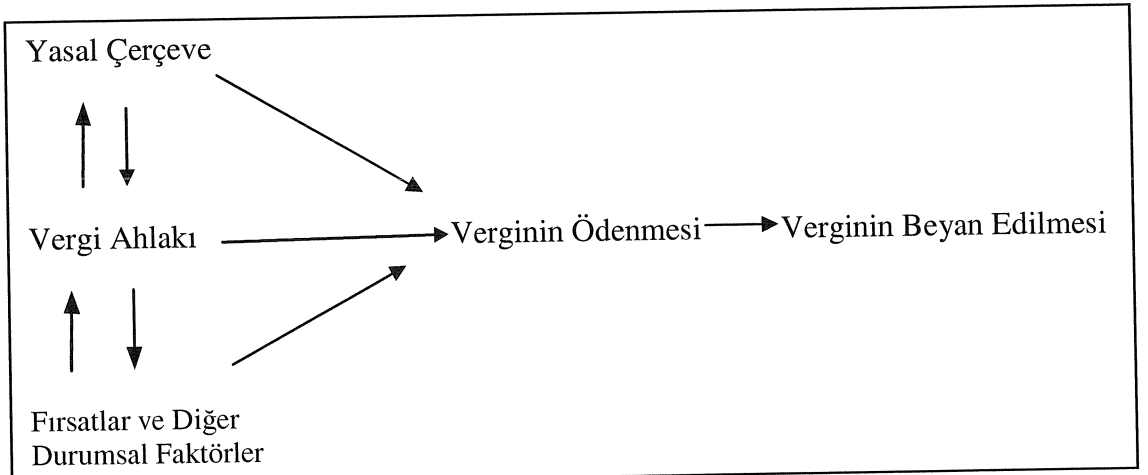
Model, hem denetim olasılığının yüksek ve hem de cezaların şiddetinin vergi kaçakçılığını etkileyeceği tahminini yaparak, denetim olasılığının yüksek ve cezaların da ağır olması durumunda bireylerin daha uyumlu olacağı sonucuna varmıştır (Tunçer, 2002:110). Ancak bu yaklaşım, vergiye uyumu sadece ekonomik fayda maliyet analiziyle ele aldığından ve diğer faktörleri dışarıda tuttuğundan eleştirilmektedir (Edlung ve Aberg, 2002:203). Model, kişiler arasındaki etkileşimi göz önüne almaması, denetleme oranı, ceza oranı gibi değerlerin bireyler tarafından tam olarak bilindiğini varsaymasına rağmen gerçek hayatta kişilerin bu değerleri bilmesinin güç olması nedeniyle eleştirilmektedir. Ayrıca, bireylerin vergiye uyum kararlarında etkili olan ahlaki değerlerini göz önüne almaması yani dürüst

davranmamanın verdiği rahatsızlık duygusunun modele eklenmemiş olması yönünden de eksik bulunmaktadır (Bayraklı ve diğ., 2004:211)

Vergi sistemleri gönüllü beyan esasına dayanan gelişmiş ülkelerde denetleme oranı ile kaçırılan vergilere uygulanan ceza miktarlarının düşük oranlarda kalmasına rağmen mükelleflerin büyük bir kısmının vergilerini tam olarak beyan ettikleri görülmüştür. Ayrıca, bu konuda yapılan deneysel çalışmalar, bazı bireylerin denetleme oranı sıfır olduğu durumlarda bile gelirlerini doğru olarak beyan ettiklerini göstermektedir (Webley ve diğ., 1991' den aktaran Bayraklı ve diğ., 2004:205). Buna göre, Allingham ve Sandmo (1972) modelinin, vergi uyumunu açıklarken ahlaki değerleri göz önüne almamasından kaynaklanan eksikliği bu noktada dikkat çekmektedir.

Özellikle suçluluk ve utanma hissini de içine alan ahlak duygusunun vergi kaçırmaktan beklenen faydayı azalttığı ve vergi uyumunu arttırdığı araştırma sonuçları ve mevcut psikolojik teoriler tarafından desteklenmektedir². Vergi uyumu ve vergi ahlakı arasındaki bu etkileşim Song ve Yarbrough (1978:444) tarafından geliştirilen basit bir vergi uyumu davranış modelinde görülmektedir (Şekil 1)

Şekil 1. Song ve Yarbrough'un Vergi Uyumu Davranış Modeli

Kaynak: Song ve Yarbrough (1978:444).

² Bu konuda bkz. Brian ERARD, Jonathan S. FEINSTEIN, The Role of Moral Sentiments and Audit Perceptions in Tax Compliance, <http://www.jonathanfeinstein.com/PDFs/moral.pdf>, (21.12.2010); Harold G. GRASMICK, Robert J. BURSİK JR. (1990), "Conscience, Significant Others, and Rational Choice: Extending the Deterrence Model", Law and Society Review, Vol.24, No.3, s:837-862).

Song ve Yarbrough'un (1978) mükellef davranışlarını açıkladıkları vergi uyumu davranış modeline göre mükellefin vergi ödevini kendi beyan etmesi ve sonunda ödemesini içeren gönüllü vergi uyumu üç ana faktör tarafından belirlenmektedir. Bu faktörler: bütün yasal çerçeve, vatandaşların vergi etiği (vergi ahlakı) ve belirli yer ve zamanda etkili olan diğer durumsal faktörlerdir. Yasal çevre: (1) Uygulanan yasaların meşruluğu, (2) Yasaların uygulanma sürecinin etkinliği ve (3) Vatandaşların yükümlülüklerini anlaması ve kabul etmesi tarafından şekillenmektedir. Gönüllü vergi uyumunu kolaylaştıran ve ya da zorlaştıran durumsal faktörler ise: gelir düzeyi, işsizlik oranı, vergi oranı ve vergi idaresinin etkinliğini içermektedir.

Vergi uyumu-vergi ahlakı ilişkisi açısından ise vatandaşların mükellef olarak devletle aralarındaki ilişkiyi belirleyen davranış normlarını ifade eden vergi ahlakının vergi uyumu üzerinde önemli bir etkisinin olduğu modelde görülmektedir. Bu faktörler belli bir düzeye kadar birbirleriyle etkileşim halindedirler. Yasal çerçeve vergi ahlakını etkilerken, vergi ahlakı standartları da durumsal faktörlerden etkilenmektedir (Song ve Yarbrough,1978:444).

1.3.3.Vergi Zihniyeti ve Vergi Kültürü

Vergi zihniyeti, vergi kültürü ve vergi anlayışının diğer bir ifadesi olan vergi ahlakı, vergilerin bireyler üzerinde nasıl dağıtılacağını, yani yükümlülerce nasıl yüklenileceğini etkilemektedir (Schmölders, 1976:14). Bu nedenle, bireylerin sahip oldukları vergi zihniyeti, vergi kültürü ve vergi ahlakları yükümlülerin vergiye bakış açılarını etkileyen önemli faktörlerdendir.

Schmölders, vergi kaçakçılığı ve vergi cezaları karşısında alınan vaziyet olarak tanımladığı dar anlamdaki vergi ahlakını vergi zihniyeti kavramının genel çerçevesi içinde ele almış ve vergi zihniyetini, "vatandaşların bizzat vergileme ve vergileme ile kendilerine yüklenilen özel mükellefiyetler karşısında takındıkları genel tavır" olarak tanımlamıştır. Söz konusu bu tavır; halktan halka, zamandan zamana ve hatta mekândan mekâna (şehir ve köyde) belirgin bir şekilde görülebilen hatta ölçülebilen farklılıklar göstermektedir (Schmölders, 1976:107).

Bu tanım, rasyonel bir vergi ve maliye politikasının esası olarak çeşitli zamanlardaki ve bölgelerdeki vergi ahlakının tam anlamıyla kavranmasını ve somut bir biçimde mukayesesini mümkün kılmaktadır. Burada vergi ahlakını, ahlak kavramının bireyin ait olduğu toplumdaki görevlerini daha iyi yapabilmek için, yaşadığı dönemde uyulması gereken töresel ve hukuksal normlarını içtenlikle benimsemesi bağlamında kullanıldığını da belirtmek gerekmektedir. Yani, çağdaş sosyal bilimde ahlak, felsefi ya da teolojik bir kavram olarak değil, toplumun ortak olarak erdemli saydığı davranışların benimsenmesi anlamında ele alınmaktadır (Schmölders, 1976:107-122).

Vergi kültürü ise, “toplumu oluşturan bireylerin hür vicdanlarında vergi verme gereğini duymaları” şeklinde tanımlanmaktadır. Belli bir ülkeye özgü vergi kültürü, devam eden karşılıklı iletişimlerin neden olduğu bağımlılıklar ve bağlar dahil edilerek ülkenin kültürü içerisinde tarihsel olarak dahil edilen birikimsel uygulamalar ve ulusal vergi sistemiyle bağlantılı resmi ve gayri resmi kurumların bütününden oluşmaktadır (Işık, 2009:852-856). Vergi ahlakının diğer bir ifadesi olan vergi kültürü aynı zaman da biri diğerinin gelişimini etkileyen toplumsal değerlerdir.

1.4. Vergi Ahlakı Konusundaki Bazı Ampirik Çalışmalar

1.4.1. Türkçe Literatür

1.4.1.1. Saruç’un “Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi” Üzerine Çalışması

Naci Tolga Saruç’un (2003:156-166) vergi etiğinin vergi kaçırma üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Türkiye’nin çeşitli bölgeleri ve İngiltere’deki toplam 161 Türk vatandaşı ile deney ve anket yöntemlerini kullanarak yaptığı çalışmasında, katılımcılardan kendilerine verilen vergi beyannamelerini her ay gelirleri üzerinden beyan etmeleri istenmiştir. Beyan edilen gelirden vergi ödenmiş fakat beyan edilmeyen gelirden (gizlenen) her hangi bir vergi alınmamıştır. Buna karşın katılımcıların gerçek hayattaki gibi tüm faktörleri dikkate alarak hareket etmeleri için önceden duyurulan oranlarda vergi denetimleri gerçekleştirilmiş ve eğer gelirin eksik beyan edildiği gözlenmiş ise yine önceden bildirilen ceza oranlarına göre kaçırılan vergi miktarı üzerinden ceza uygulanmıştır.

Uygulanan deney yönteminin sonucunda 161 katılımcıdan 144'ünün bir veya birden fazla ayda gelirini olduğundan daha düşük beyan ettikleri ve 17 kişinin de beyanlarını tamamen dürüst davranarak ilan ettikleri tespit edilmiştir. Deney çalışması anket çalışmasıyla da desteklenmiştir.

Deney ve anket yöntemi birlikte kullanılarak yapılan çalışmanın sonucunda, vergi kaçırın grup ile kaçırmayan grup arasında vergi etiği bakımından anlamlı farklar bulunmuş ve vergi kaçırmayan grubun daha yüksek vergi etiğine sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

1.4.1.2. Demir'in "Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği" Çalışması

İhsan Cemil Demir'in (2008) "Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri: Ege Bölgesi Örneği" adlı doktora tezi vergi ahlakı konusunda teorik ve ampirik açıdan Türkiye'de yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Demir'in vergi ahlakını belirleyen faktörlerin tespit edilmesi amacıyla yaptığı anket çalışması Ege Bölgesi'nde altı ilde (İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Afyonkarahisar, Uşak) toplam 640 gelir vergisi mükellefi ile gerçekleştirilmiştir.

Demir'in (2008:146) çalışmasında elde edilen sonuçların bazıları şöyledir: Bayanların erkeklere, evlilerin de bekârlara göre vergiye daha uyumlu oldukları, mesleki durum ve gelir değişkenlerinin vergi kaçakçılığını istatistiksel olarak açıklamadıkları görülmüştür. Ayrıca vergi ahlakı vergi kaçakçılığı arasındaki ilişki incelendiğinde vergi ahlakındaki bir birim artışın, vergi kaçakçılığını %0,7 ile %2,5 arasında değişen oranlarda azalttığı görülmüş ve vergi kaçakçılığını azaltmak için vergi ahlakının ne kadar önemli olduğu istatistiksel olarak ispatlanmıştır.

1.4.2. Yabancı Literatür

1.4.2.1. Song ve Yarborough'un "Vergi Ahlakı ve Mükellef Davranışları" Çalışması

Song ve Yarbrough (1978) yaklaşık 34,000 nüfuslu, 10,141 hanenin bulunduğu Kuzeydoğu Carolina şehrinde rastgele seçim yöntemi ile belirlediği 640 haneye anketörler aracılığıyla anketler göndermiştir. 295 katılımcı anketleri geri göndermiş

fakat araştırmaya uygun olan 287 (%44,8) anket değerlendirmeye alınmıştır (Song ve Yarbrough, 1987:443). Song ve Yarbrough (1978) vergi etiği ve mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını inceledikleri bu çalışmada iki soru üzerine yoğunlaşmışlardır. Birincisi; mükelleflerin vergi etiği düzeylerinin nasıl belirlendiğidir. İkincisi ise; mükelleflerin algı, tutum ve davranışlarını etkileyen; mükelleflerin vergi ile ilgili bilgi düzeyleri, vergi denetimleri, vergi yükü algılamaları, vergi idaresinin etkinliği ve vergi eşitliği gibi faktörlerin vergi ahlakı ile arasındaki ilişkinin ne olabileceği sorusudur (Song ve Yarbrough, 1978:442-443).

Vergi ahlakının gönüllü vergi uyumunu etkileyen önemli bir faktör olduğu belirtilen çalışmada vergi ahlakının tutumsal boyutlarını ölçmek amacıyla oluşturulan 7 soruluk bir indeks oluşturulmuştur. İndekse göre mükelleflerin ortalama vergi ahlak skoru 100 üzerinden 60.4 bulunmuş ve mükelleflerin %21'inin çok düşük vergi ahlakına sahip oldukları belirtilmiştir (s:444).

Çalışmada vergi ahlakı ile gelir düzeyi, eğitim seviyesi ve medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki grlmştir. Yaş, cinsiyet, din ve hükümete bağlılık faktörlerinin ise vergi ahlakı üzerinde etkili olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca katılımcıların %52,5'inin vergi kaçıran yakınlarını devlete bildirmenin bir görev olmadığı ve %49,1'inin vergi kaçırmanın hapis yatacak kadar ciddi bir suç oluşturmadığı yönünde hemfikir oldukları grlmştir (s:445-447).

1.4.2.2. Grasmick ve Bursik'in "Utanma, Saygınlık Kaybı ve Yasal Yaptırımların Caydırıcılığı" alışması

Grasmick ve Bursik'in (1990:837-858) Southwestern şehrinde 360 kişi ile mülakat yöntemi kullanarak yaptıkları çalışmada utanma duygusu, saygınlık kaybı ve yasal cezai yaptırımların bireylerin yasadışı suç işleme kararlarındaki caydırıcı etkisi araştırılmıştır. Çalışmada bireylerin şitli yasadışı suları işleme kararlarını ahlaki duygularına göre mi yoksa cezai yaptırımların tehdidiyle mi aldıkları llmeye çalışılmıştır. Bu amaçla katılımcılara vergi kaçırma, hırsızlık yapma ve alkollü araç kullanma suçlarını işlemekten caydıracak olan üç yaptırım sunulmuştur. Bunlar; ayıplanma, saygınlığını yitirme (sosyal gruplar tarafından oluşturulan yaptırımlar), utanma, vicdani rahatsızlık (içsel yaptırımlar) ve devlet tarafından uygulanan para ve hapis cezası (dışsal yaptırımlar)'dır.

Çalışmanın sonucunda; bireyleri vergi kaçırma, hırsızlık ve alkollü araç kullanma suçlarını işlemekten alıkoyan en güçlü faktörün içsel bir yaptırım olan utanma duygusu olduğu görülmüştür. Çalışmada, vergi kaçakçılığı suçunun önlenmesinde bireylerin kendi kendilerine uyguladıkları içsel yaptırımların devletin uyguladığı maddi yaptırımlardan daha etkili olması nedeniyle genel olarak ahlaki duyguları temsil eden utanma, vicdani rahatsızlık faktörlerinin toplumda yerleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

1.4.2.3. Reckers, Sander ve Roark'ın “Ahlakın Vergi Uyumu Üzerindeki Etkisi” Çalışması

Reckers, Sander ve Roark'ın (1994:830-834) vergi ahlakı, vergi oranı ve kaynaktan kesme yönteminin vergi kaçakçılığı üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarından elde edilen sonular, üç değişkenin de vergi kaçakçılığının açıklanmasında önemli etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmaya göre, bireysel ahlaki inanışlar vergi uyumu kararında son derece önemli bir etkiye sahiptir. Buna göre, vergi kaçakçılığının ahlaki bir konu olarak görülmesi, vergi durumları ne olursa olsun, bireylerin vergi uyumlarını arttırıcı bir etkiye sahiptir (Reckers, Sander ve Roark'tan aktaran Tunçer, 2002:69).

1.4.2.4. Torgler'in “Vergi Ahlakı” Çalışmaları

Torgler, vergi ahlakı ve vergi ahlakını etkileyen faktörler üzerinde yoğunlaşmış ve bu konuda geniş çaplı bir doktora tezi ve hem kendi hem de birçok araştırmacı ile pek çok makale yazmıştır. Torgler çalışmalarında, ülkelerin vergi ahlak düzeylerini ve özellikle de ülkelerin sosyo-kültürel ve politik değer ve inanç sistemlerini karşılaştırmalı olarak araştırma fırsatı sunduğu için World Values Survey (WVS)³ verilerinden ve ayrıca Latinobarómetro⁴, International Social Survey Programme

³ World Values Survey-WVS: Dünya Değerler Anketi, değişen değerlerin ve bu değişimin politik ve sosyal yaşam üzerindeki etkilerinin dünya çapında araştırıldığı bir ankettir. İlk olarak 1981 yılında gerçekleştirilen bu anket dünya nüfusunun yaklaşık %90'ını kapsamaktadır. Türkiye ise bu ankete ilk olarak 1990 yılında dahil olmuştur (<http://www.worldvaluessurvey.org/>).

⁴ Latinobarómetro: 1996 yılından beri 17 Latin Amerika ülkesinde uygulanan kamuoyu araştırmasıdır (Torgler, 2003a:10).

(ISSP)⁵ ve Taxpayer Opinion Survey (TOS)⁶ verilerinden faydalanmıştır (Torgler, 2003a:8-13).

Torgler, birçok ülkenin vergi ahlakını ve vergi ahlakını etkileyen faktörleri incelemiş ve ülkeler arasında karşılaştırma yapmıştır. Torgler'in James Alm ile yayınladığı "Amerika ve Avrupa'daki Kültür Farklılıkları ve Vergi Ahlakı"⁷ adlı çalışması bunlardan birisidir. Alm ve Torgler (2006:224) öncelikle Amerika ve İspanya arasındaki karşılıklı vergi ahlakını ölçtükleri ve daha sonra WVS verilerini de kullanarak 14 ülkeyi karşılaştırdıkları çalışmalarında en yüksek vergi ahlakına sırasıyla Amerika, Avusturya ve İsviçre'de rastlamışlardır. Araştırmaya göre vergi ahlak düzeyi ile kayıt dışı ekonominin boyutu arasında ters yönlü güçlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Kayıt dışı ekonominin düşük seviyede olduğu ülkelerde vergi ahlakı yüksek çıkmıştır. Buna göre araştırmanın sonucunda, bir ülkede kayıt dışı ekonomi arttıkça vergi ahlak düzeyinin olumsuz etkilendiği ve bireylerin vergi ahlaklarının zayıfladığı bulunmuştur.

Torgler'in ülkeler arasındaki vergi ahlakını karşılaştırdığı bir diğer araştırması ise "Asya Ülkeleri'nde Vergi Ahlakı"⁸ adlı çalışmasıdır. Torgler bu çalışmasında, Asya ülkelerinin vergi ahlakının OECD ülkelerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmış ve bunun nedeni olarak ülkeler arasındaki kültür farklılığının vergi ahlakı üzerindeki etkisinden kaynaklandığını belirtmiştir. Asya ülkelerindeki yüksek vergi ahlakının nedenini ise bu ülkelerdeki milli gurur (national pride) duygusunun yüksek olmasına bağlamıştır. Ayrıca çalışmada, devlete ve vergi sitemine duyulan güven ve demokrasi düzeyi ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür (Torgler, 2004b:237-266). Torgler, Dünya Değerler Anketi (WVS) ve Uluslararası Sosyal Araştırma Programı (ISSP) verilerini kullanarak İsviçre'de yaptığı araştırmasında da

⁵ International Social Survey Programme-ISSP (Uluslararası Sosyal Araştırma Programı): 1993 yılında çalışmalarına başlayan Uluslararası Sosyal Araştırma Programı çoğunluğu Avrupa ülkesinden oluşan 30'dan fazla ülkede inceleme yapan ülkelerarası yıllık işbirliği programıdır (Torgler, 2003a:11).

⁶ Taxpayer Opinion Survey (TOS): 1987 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne ait toplanan verilere göre mükelleflerin vergi sistemi, Internal Revenue Service-IRS (İç Gelir İdaresi), vergi kaçakçılığı gibi konular hakkındaki bakış açılarının ve düşüncelerinin değerlendirildiği bir araştırmadır (Torgler, 2003a:11-13).

⁷ Bu konuda bkz. James Alm, Benno Torgler, "Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe", 2006, Journal of Economic Psychology 27, s:224-246.

⁸ Bu konuda bkz. Benno Torgler, "Tax Morale in Asian Countries", 2004, Journal of Economic Psychology 15, s:237-266.

demokratik yönetimin, devlete, devletin kurumlarına ve yasal sisteme duyulan güven düzeyindeki artışın vergi ahlakını olumlu yönde arttırdığı sonucuna ulaşmıştır (Torgler, 2003b:1-36).

Torgler'in Demir, Macintyre ve Schaffner ile birlikte Türkiye'deki mükelleflerin vergi ahlakını ve vergi ahlakını etkileyen faktörleri araştırdığı "Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation" adlı çalışmada vergi ahlakı ile vergi kaçakçılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Algılanan vergi yükü ile vergi ahlakı arasında ise ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Çalışmada Türkiye'deki vergi ahlakı ile ilgili elde edilen diğer sonuçlar ise şöyledir: Genç yaştaki mükelleflerin düşük vergi ahlak düzeyine sahip oldukları görülmüş fakat vergi ahlak düzeyi bakımından yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bayanların vergi uyumlarının erkekler göre daha yüksek olduğu görülen çalışmada eğitimin vergi ahlakını etkileyen önemli bir faktör olduğu da belirtilmiş ve vergi ahlakı ile eğitim düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu yapılan analizlerle desteklenmiştir (Torgler ve diğ., 2008:313-339).

BÖLÜM 2: VERGİ AHLAKINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bir önceki başlıkta, vergi ahlakı konusunda yerli ve yabancı literatürde yapılmış çalışmalarını inceledikten sonra bu kısımda vergi ahlakını etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır.

Vergiye ilişkin görev ve sorumlulukların zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirilmesi olarak tanımlanan vergi ahlakı, devletin vergilerden beklenen başarıyı sağlayabilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, ülke, bölge ve zaman bakımından farklılıklar gösterebilen bir kavram olan vergi ahlakı, belirli bir düzeyin altında olması durumunda, toplumun ahlaki karakterini ve demokratik sistemin yaşanabilirliğini tehdit eden ciddi bir problem haline dönüşebileceğinden (Song ve Yarbrough, 1978:451) üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Bu nedenle, vergi ahlakını etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve bu tespitler doğrultusunda önlemler alınması vergilerin etkinliğini arttıracaktır.

Vergi ahlakı, “kişinin gerçek kazancı üzerinden vergi ödemekle yükümlü olduğunu kendi vicdanında duyması hali” olarak tanımlanmaktadır. Vicdan, ise toplumsal koşullar ile belirlenmiş görgü ve bilgilerimizin sonucudur. Kendi kendimizi yargılama yetkisidir. Onun için vergi ahlakı da; toplumların alt yapısıyla belirlenen ve alt yapıdaki ekonomik koşulların değişmesiyle değişebilen sosyal bir değer taşımaktadır (Aydiner’den 1996 aktaran Doğanyigit, 2009:35). Ancak, ahlak gibi soyut bir değeri belirleyen faktörleri kesin bir şekilde ortaya koymak oldukça güçtür. Vergileme ekonomik olduğu kadar, sosyal ve kültürel motifleri de bünyesinde barındıran; devlet için önemli olduğu kadar, vatandaşlar için de önemli olan bir mali olaydır. Bu nedenle vergi karşısında mükellefin psikolojik durumunu ve vergi karşısında oluşan ahlaki yapısını belirleyen faktörleri, özellik arz eden yönlerini dikkate alarak sınıflandırmak oldukça önemlidir (Demir, 2008:61).

Bireylerin vergi ahlakını etkileyen faktörler; ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik faktörler olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Ayrıca bu faktörlere ilişkin açıklamalar literatürde yer alan deney ve anket yöntemiyle yapılmış çalışmalarla örneklendirilerek desteklenmeye çalışılmıştır.

2.1. Ekonomik Faktörler

Vergileme olayı öncelikle ekonomik bir olaydır. Devlet açısından kamu harcamalarını finanse etmenin en doğal aracı olup, devletin devamı için olmazsa olmaz konulardan birisidir. Devlet olgusunun başlangıcından beri vergileme de bu olguyla birlikte hep var olmuştur. Bu nedenle vergileme, bir devlet çatısı altında yaşamayı kabul etmiş bütün bireylerin benimsemesi gereken bir ekonomik olaydır. Verginin ekonomik yönünün oldukça ön planda olması nedeniyle, özellikle ekonomistler vergi ahlakını öncelikle ekonomik bir takım faktörlerin şekillendirdiğini düşünmekte ve vergi kaçakçılığını ekonomik ve teknik bir sorun olarak görmektedirler (Demir, 2008:62).

Bireylerin vergi ahlakını etkileyen ekonomik faktörler bu kısımda incelenecektir. Vergilerin ekonomik bir araç olması nedeniyle öncelikle vergi ahlakını etkileyen ekonomik faktörler üzerinde durulacaktır. Bu faktörler; vergi yükü, kamu harcamalarının algılanma düzeyi, kayıtdışı ekonomi, yolsuzluk seviyesi, gelir düzeyi, cezalar ve denetim olasılığı, vergi sisteminin karmaşıklığı, vergi afları vb, olarak sayılabilir.

2.1.1. Vergi Yükü

Verginin tek taraflı ve karşılıksız bir ödeme oluşu, vergilerin bir yük olarak algılanması sonucunu doğurmaktadır. Vergi sadece onu ödemek zorunda olan kişiler üzerinde değil, aynı zamanda devletin her yıl gayrisafi milli hâsıladan belirli bir miktarı vergi yoluyla özel kesimden kamu kesimine aktarması nedeniyle toplum açısından da bir yük olarak kabul edilmektedir (Pehlivan, 2009:159; Eker, 2005:177). Dar anlamda mükelleflerin, geniş anlamda ise toplumun vergi nedeniyle ekonomik güçlerindeki azalma sonucu hissettikleri bu yük vergi yükümlülerini etkilemekte ve verginin ödenmesine karşı olumsuz tavır almalarına ya da isteksiz davranmalarına neden olmaktadır (Çiçek ve diğ., 2007:30)

Vergi yükü kavramı vergileme ve onun ekonomik, sosyal, ahlaki tüm etkileri üzerinde çok büyük sorunlar yaratan ve çok tartışılan bir kavramdır. Vergi yükü kavramı bakış açısı ve vergi yükünün kullanım ve hesaplama yöntemlerine göre farklı anlamlar taşıyan, farklı algılanan bir kavram olduğu için, genel bir

tanımlamanın yapılması zordur ve vergi yükünün ekonomideki tüm aktörler üzerinde yaratacağı etkinin niteliksel ve niceliksel etkisinin büyüklüğü genel bir tanıma ulaşmayı da zorlaştırmaktadır (Çoban, 2004:22).

Vergi yükü kavramı objektif ve sübjektif vergi yükü olarak sınıflandırılmaktadır. Mükelleflerin bir dönemde ödemekle yükümlü olduğu vergilerin aynı dönem içerisinde kazanmış olduğu gelire oranı şeklinde tanımlanan vergi yükü kavramı objektif vergi yükü olarak da bilinmektedir ve bu yük mükelleflerin ödemiş olduğu verginin yükünü matematiksel olarak ifade etmektedir (İnan, 2006:212). Objektif vergi yükü, yükümlünün geliri ile ödediği vergi arasındaki nisbi ilişkiyi esas aldığından teorik planda hesaplamaya daha elverişli bir kavram olarak kabul edilmektedir (Nadaroğlu, 1988:262). Kişinin ödediği vergi nedeniyle hissettiği negatif duygular ise vergi tazyiki, diğer bir ifade ile sübjektif vergi yükü olarak adlandırılmaktadır. Sübjektif vergi yükü kişiseldir, ölçülmesi güçtür hatta imkansızdır (Sağbaş, 2010:74).

Vergi ahlakını etkileyen ekonomik faktörler açısından vergi yükünü değerlendirirken, vergi yükünü oransal olarak ifade eden objektif vergi yükü yerine sübjektif vergi yükü dikkate alınmaktadır. Çünkü vergi yükünün sırf sayısal değerlerle ifadesi, aynı gelir düzeyindeki bireylerin, aynı miktarda vergi ödemeleri durumunda vergi yüklerinin de eşit olacağı anlamına gelmektedir (Şenyüz, 1995:14-15, Demir, 2008:67). Vergi tazyiki olarak ifade edilen sübjektif vergi yükü ise kişisel, sosyal ve psikolojik birçok faktör nedeniyle, yükümlünün vergi ödeme sonrası hissettiği psikolojik baskıyı ifade etmektedir (Aktan ve Çoban, 2006:141). Bu nedenle, ekonomik, sosyal ve kültürel öğeleri bünyesinde barındıran vergi ahlakı kavramını açıklamakta objektif vergi yükünden ziyade sübjektif vergi yükünü dikkate almak gerekmektedir (Demir, 2008:63-64).

Yükümlülerin vergi yüklerini hissetme dereceleri, ödenen vergi ile doğru orantılı, yükümlünün vergi ödeme gücüne göre de ters orantılı olarak değişmektedir. Ayrıca yükümlünün sübjektif vergi yükünü hissetme derecesi, onun vergiyi ne şekilde algıladığı ile ilişkilidir. Eğer yükümlüler vergi yükünün yüksek olduğu, vergi yükünün adil dağıtılmadığı, vergi sisteminin etkin işlemediği gibi birtakım olumsuz algılamalara sahipse, yükümlünün vergilemeye ilişkin psikolojisi ve buna bağlı

olarak ortaya koyacağı tutum ve davranış biçimleri de olumsuz yönde etkilenecektir (Aktan ve Çoban, 2006:140-141).

Demir, 2008 yılında yaptığı anket çalışmasında subjektif vergi yükü ve vergi ahlakı arasında; mükelleflerin hissettikleri olumsuz vergi yükü arttıkça, toplumun vergi ahlakının azalacağı veya vergi yükü azaldıkça vergi ahlakının artacağı şeklinde ters yönlü bir ilişki bulmuştur (s:169). Buna göre, mükellefin psikolojik durumunu olumsuz etkileyen subjektif vergi yükü ile vergi ahlakı arasında biri diğerini etkiler şekilde ters orantılı bir ilişki kurmak mümkündür.

Ülkemizde vergi yükünün etkilerini ölçmek amacıyla yapılan çalışmalarda ise katılımcıların çoğunun vergi yükünü ağır buldukları görülmüştür⁹. Çiçek (2006:105) tarafından yapılan araştırmaya göre, mükelleflerin ödedikleri vergilerin yükünü nasıl hissettiklerini ölçmek amacıyla “Ödediğiniz verginin yükünü nasıl buluyorsunuz?” sorusuna, 502 vergi mükellefinin %25,3’ ü çok ağır, % 53,6’sı ise ağır cevabını vermişlerdir. Çok ağır ve ağır seçeneklerini işaretleyenler birlikte düşünüldüğünde vergi mükelleflerinin %78,9’luk gibi büyük bir çoğunluğunun ödedikleri vergilerin yüklerini ağır ve çok ağır hissettikleri görülmüştür. Bu sonuç, yükümlülerin neredeyse %80’inin kendilerini subjektif vergi yükü dediğimiz vergi tazyiki altında hissettiklerini göstermektedir. Çoban’ın 2004 yılında Denizli’de 927 mükellefle yaptığı anket çalışmasında mükelleflerin %39’u vergi yükünün çok ağır, %43,7’si ise ağır olduğunu söylemiştir. Vergi yükünü ağır ve çok ağır olarak niteleyenlerin oranı toplamda %82,8’dur (s:126).

Sonuç olarak, vergi ahlakı ile vergi yükü arasındaki ters yönlü ilişki dikkate alındığında ülkemizde algılanan yüksek vergi yükünün vergi ahlakını olumsuz yönde etkileyeceğini söyleyebiliriz.

⁹ Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2004), Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları, 19. Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, Antalya, s.222-228, Elif TUAY ve İnci Güvenç (2007), Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı, Ankara, Gelir İdaresi Başkanlığı, Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No:51, s.63-64.

2.1.2. Kamu Harcamalarının Algılanma Düzeyi

Vergilemeye ilişkin çağdaş tanımlamaların en önemli ortak özelliklerinden birisi, verginin “karşılıksız” olma özelliğidir. Bu özellik, devlet açısından son derece önemli olmakla birlikte, tamamen karşılıksızlık anlamı da taşımamalıdır. Vergilerin karşılıksız olması özelliği, kamu hizmetlerinin bölünemezliği özelliğinden dolayı, bireysel karşılığın beklenmemesi anlamına gelmelidir. 1982 Anayasası'nın 73. Maddesi 1. Fıkrasında “herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür” ifadesine yer verilmiştir. Bu fıkrada yer alan kamu giderlerini karşılamak ifadesi vergilerin meşruiyeti, mükelleflerin vergiyi kamu harcamalarının bir karşılığı olarak algılamaları, vergi ahlakı ve vergiye gönüllü uyum açısından son derece önemlidir (Demir, 2008:76).

Vergi, devlet örgütünün yürütülebilmesi ve bu yolla toplumsal ihtiyaçların karşılanabilmesi için gerekli olan gelir kaynaklarının en önemsisidir. Vergiyi kamu hizmetlerinin bir bedeli gibi algılamak vergiye bakışı olumlu yönde, vergiyi devlet tarafından zorla alınan bir yük, bir ceza gibi algılamak vergiye bakışı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle vergiler ile kamu hizmetleri arasında bir ilişki (mali bağlantı) kurulması, insanların vergi ödemeyi daha ihtiyatlı değerlendirmesini sağlayacaktır. Aksi halde vergilerin olumsuz algılanması, insanların vergi ödeme isteğini azaltarak vergi alanındaki kayıtdışı ekonominin artmasına yol açacaktır (Sağbaş ve Başoğlu, 2005:124).

Aynı zamanda, vergilerin yük olduğunu düşünen mükellefler bir de vergilerin savurganca israf edildiği şekilde bir algı içine girerlerse, vergilemenin sonraki süreçlerine bakış açıları da değişecektir (Aktan ve Çoban, 2006:144). Vergiyi kamu hizmetlerinin bedeli olarak gören mükellefler, bu noktada ödedikleri vergilerin karşılığı olan kamu hizmetlerinden yeterince ve adil bir şekilde yararlanmak isteyeceklerdir. Eğer, mükellefler, kamu hizmetlerinden yeterince ya da adil yararlanmadıkları düşüncesine kapılmışlarsa vergi ahlakı seviyelerinde azalma gerçekleşecektir (Güner, 2008:31).

Demir'in (2008:171) çalışmasında, kamu harcamalarının algılanma düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki incelendiğinde en yüksek vergi ahlakına sahip kişilerin, kamu

harcamaları bakımından en fazla duyarlılık gösteren kişiler oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkemizde mükelleflerin vergiyi nasıl algıladıklarını ölçmek amacıyla yapılan anket çalışmalarında ankete katılanların çoğunun vergiyi kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çoban'ın (2004:124) Denizli'de 927 mükellefle yaptığı anket çalışmasında mükelleflerin %39'u, Çiçek'in (2006:104) araştırmasında, ankete katılan 502 vergi mükellefinin 206'sı (%41) vergiyi kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Muter, Sakınç ve Çelebi'nin (1993:13) çalışmasında da vergiyi daha fazla devlet hizmeti olarak algılayanlar ise % 52,9 ile çoğunluğu oluşturmaktadır. Çalışmalardan da anlaşılacağı gibi ülkemizde verginin kamu hizmetlerinin karşılığı olarak algılanması kamu hizmetlerinden beklenen faydayı arttırmaktadır. Bu nedenle mükelleflerin kamu hizmetlerinden yeterince faydalanamadıkları hissine kapılmaları halinde vergi ahlakı olumsuz yönde etkilenecektir diyebiliriz.

2.1.3. Ülkedeki Kayıtdışı Ekonomi

1960'lı yıllardan itibaren başta batılı devletler olmak üzere “kayıtdışı ekonomi” farklı kavramlarla isimlendirilerek gündeme getirilmiştir. Kayıtdışı ekonomi ülkelerin ekonomik yapısına göre farklı biçimlerde ortaya çıkmış ve bu niteliklerine göre de farklı kavramlarla isimlendirilmiştir. Ancak, kayıtdışı ekonomi, dokusu itibariyle iç içe geçmiş bir yapı sergilediği için, bazen farklı yapılanmaları açıkça yansıtan, bazen de anlam olarak iç içe geçmiş çeşitli kavramlarla adlandırılmıştır (Önder, 2000:1).

Gelişmiş ekonomiler başta olmak üzere, literatürde tartışılmakla beraber tüm dünyada kayıtdışı ekonomi kavramı; gayri resmi (unofficial), enformel ((informal), düzensiz (irregular), paralel (paralel), ikinci (second), yer altı (underground), yasadışı (illegal), gizli (hidden), görünmeyen (invisible), kayıtlı olmayan (unrecorded), ve gölge (shadow) ekomomi gibi çok çeşitli adlar altında ve çok değişik yapılar içinde kullanılmaktadır. Bir çok dilde en sık kullanılan terim ise kara (black) ekonomi terimidir (Çetintaş ve Vergil, 2003:16).

Literatürde yaygın olarak kullanılan bu terimlerin yanı sıra, kayıtdışı ekonominin tanımlanmasında¹⁰ da çok önemli farklılıklar ve karmaşıklıklar söz konusudur. Genel anlamıyla kayıtdışı ekonomi kavramı; “gayri safi milli hasıla hesaplarını elde etmede kullanılan ve bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü” (Derdiyok, 1993:54) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile “kayıt dışı ekonomi ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alış/satış) devletten, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb. tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır” (Altuğ, 1994:5).

Türkiye’de kayıtdışılığın boyutu konusunda da üzerinde uzlaşılan ortak bir rakam bulunmamaktadır. Bu durum Türkiye’ye özgü bir durum değildir; kayıtdışını ölçmeye yönelik çalışmalarda kayıtlı ve kayıtdışı ekonominin birbiriyle iç içe girmesi nedeniyle kayıtdışılığın boyutu tahmini olarak çeşitli yöntemlere¹¹ göre belirlenmeye çalışılmaktadır. Yapılan tahminler sonucunda Türkiye’de genel olarak ekonomik faaliyetlerin önemli bir kısmının kayıtdışı olarak gerçekleştirildiği düşüncesi genel kabul görmektedir (Heper ve Ak, 2008:279).

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik sorunlar içerisinde kayıtdışı ekonominin diğerlerine nazaran ayrı bir yeri ve önemi vardır. Kayıtdışı ekonominin nedenlerine ve sonuçlarına bakıldığında, diğer ekonomik sorunlardan etkilendiği ve bu sorunları etkilediği, son derece kompleks yapılı, bazen bağımlı bazen de bağımsız değişken bir olgu olduğu görülmektedir. Ekonomik faktörler dışında sosyal, psikolojik, siyasi ve ahlaki faktörlerle yakın ilişki içinde olduğu bilinen kayıtdışı ekonomi, teorik çapta birçok çözüm önerileri sıralanan fakat bir türlü ortadan kaldırılamayan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkay, 2008:1)

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz: Coşkun Can AKTAN, “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi” içinde: Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi, editörler: Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s.190-191

¹¹ Kayıtdışılığın Boyutunu Ölçmeye Yönelik Tahminler için bkz: Coşkun Can AKTAN, “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi” içinde: Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi, editörler: Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s.207-211, Fatih SAVAŞAN, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs ,2004, Antalya,s:54-59

Bu soruna dikkat çekmek, Maliye Bakanlığına, vergi politikalarının oluşturulması ve uygulanması ile ilgili olarak görüş bildirmek ve bu konularda araştırma ve çalışmalar yapmak üzere kurulan Vergi Konseyi Başkanı Mustafa UYSAL bir makalesinde:

“Kayıtdışılık, ekonominin ve sosyal yapımızdaki çok sayıdaki faktörü ilgilendiren, karmaşık (kompleks) bir konudur. Kayıtdışılık toplumun tüm kesimlerini; devletin tüm kurumlarını, belediyeleri, özel sektörü ve sivil toplum kuruluşlarını ilgilendiriyor. Dolayısıyla ekonominin ve piyasaların tüm aktörlerini çözümün tarafları olarak görmek; aralarındaki eşgüdümü sağlamak ve devlet politikası olarak uygulamak gerekiyor. Devletin ve hükümetin en üst seviyesinde güçlü bir iradenin gösterilmesi, çözüme gidecek yolun anahtarıdır. Bu irade ile birlikte tüm tarafların sosyal mutabakatı sağlanmalıdır ve bu mutabakatta samimi olunmalıdır. Dolayısıyla vergi ödememek toplumda normal bir davranış biçimi haline gelmiş ve hele de ahlaki bir sorun olarak görülmemiştir. Bu davranış kalıplarının değiştirilmesi, konuya toplumbilimcilerin de dahil olmasını ve etkin bir iletişimi gerekli kılıyor...” (Türkay,2008:1) demektedir.

Artan kayıtdışılık, insanlarda zamanla kuralsız yaşama ve gayri yasal olmayan işlere girme eğilimi yaratmakta ve kişilerin vicdanlarını olumsuz etkileyerek, ahlaki olmayan işleri yapmaya sevk etmektedir. Yani toplumun ahlaki davranışlarını olumsuz etkilemektedir (Türkay, 2008:1). Bu durum vergi ahlakı ile kayıt dışı ekonomi arasında çift yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Örneğin; kayıtdışı ekonomi, vergi mükelleflerinin kayıtdışında kalarak gelirlerini arttırmalarını sağlamaktadır. Böylece vergi bakımından ahlaksızlık olarak kabul edilen bir davranışın ekonomik olarak baskı altına alınıp, devam etmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan, kayıtdışı ekonomi nedeniyle kamu harcamalarının finansmanı için yeterli vergi geliri elde edemeyen devletin vergileri arttırmasına sebep olmaktadır. Böylece mükelleflerin vergi yükünü ağırlaştırmakta ve vergi ahlakı üzerinde negatif bir baskı oluşturmaktadır (Demir, 2008:82).

2.1.4. Yolsuzluk Seviyesi

Vergi ahlakını etkileyen bir diğer faktör ise ülkedeki yolsuzluk seviyesidir. Yolsuzluk kavramı Dünya Bankası tarafından kullanılan şekliyle “kamu görevinden doğan yetkilerin kişisel menfaatler doğrultusunda suiistimal edilmesi” (Tanzi, 1998:564) olarak tanımlanmaktadır. Daha kapsamlı bir tanımla yolsuzluk; “herhangi

bir görevden doğan yetkilerini görev sahibinin kendisinin ve ilgili diğer kişilerin çıkarları doğrultusunda suiistimal etmesi” (Bağırzade, 2007:3) şeklinde ifade edilebilir.

Vergi ahlakı ile kayıt dışı ekonomi arasında çift yönlü ilişkinin varlığını vergi ahlakı ile yolsuzluk arasında da görebiliyoruz. Yolsuzluğun yaygın olduğu toplumlarda kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin geniş hareket serbestliği kazanmasına elverişli bir ortam oluşmaktadır. Bundan dolayı yolsuzluğu, kolaylıkla kayıtdışı ekonominin yaratıcı etmenlerinden ve temel özendirici faaliyetlerinden biri olarak kabul edebiliriz. Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerle uğraşanlar, genellikle, yasalara tamamen aykırı olan veya onları bozarak gerçekleştirmeye çalıştıkları ekonomik faaliyetlerini farklı kamu görevlilerini rüşvet ve diğer tahrik metotları ile gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bununla birlikte, yolsuzluğun olduğu toplumlarda devlete bağlılık gelenekleri, toplumsal ahlak normları ve yasaların yüceliği prensipleri de önemli bir biçimde zarar görmekte ve bu da ekonomik aktörlerin kendi faaliyetlerini mevcut yasalar çerçevesinde yürütme alışkanlıklarını ortadan kaldırmaktadır (Bağırzade, 2007:4). Böylece yolsuzlukların yaygın olduğu ülkelerde vergi ahlakının yıpratıldığı ve ahlaksız davranışların arttığını söyleyebiliriz.

Demir (2008:80)'in Torgler (2004a:18)' den aktardığı araştırma sonuçları ise bunu doğrular niteliktedir. Torgler (2004) tarafından gelişmekte olan ülkeler üzerinde yapılan bir araştırmada, bu ülkelerde yolsuzluk ile vergi ahlakı arasında güçlü bir korelasyon olduğu ve yolsuzluk arttıkça vergi ahlakının düştüğü görülmüştür.

Ülkemizde ise Demir'in (2008:162) yaptığı çalışmada mükelleflerin ülkede çok fazla yolsuzluk yapıldığına inandıkları görülmüştür. Çalışmada, ankete katılan mükelleflerin %87,2'si “Ülkemizde çok fazla yolsuzluk yapılmaktadır.” ifadesine katıldıklarını belirtmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda yolsuzluk algısı arttıkça vergi ahlakının azalacağı sonucuna ulaşılmıştır.

2.1.5. Gelir Düzeyi

Vergi ödeme gücü dinamik bir kavram olup, göstergeleri gelir, servet ve harcama olarak kabul edilmektedir. Bu göstergeler, vergi yükünün arzu edilen biçimdeki dağıtımı ile toplumsal maliyetleri dengeli olarak dağıtmak için seçilmişlerdir. Vergi

yükünün dağılımında dikkate alınan üç ödeme gücü göstergesi olmakla beraber, ödeme gücünü temsil etmesi açısından gelirin özel bir yeri vardır. Nitekim batı toplumlarında ödeme gücünün birincil göstergesi olarak gelir düzeyindeki farklılıklar kabul edilmektedir. Çünkü belirli bir servete sahip olunması ve harcamanın yapılabilmesi, ancak yeterli gelire mümkün olmaktadır. O halde, ister servet ister harcamalar üzerinden alınsın, vergiler sonuçta yükümlülerin gelirlerinden ödenmiş olmaktadır (Şenyüz, 1995:28).

Bu nedenle vergi ahlakını etkileyen faktörlerin tespitine yönelik gözlemlerin geniş tutulması ve sonuçların doğru değerlendirilebilmesi açısından iktisadi hayat içinde yer alan bireylerin gelir düzeylerinin göz önünde tutulmasında yarar vardır. Çünkü risk alıp almama tercihleri ve gelirden alınan vergilerin oransal ve sayısal fazlalığına bağlı olarak gelir düzeyinin vergi ödemeyi etkilediği düşünülmektedir (Çomaklı, 2008:116). Ayrıca, kişilerin gelir dağılımını aşmayacak şekilde vergileme yapılması gelir dağılımı üzerindeki adalet algısını da etkilemektedir. Özellikle en alt gelir düzeyinde bulunanların vergilendirilme şekli çok önemlidir. Zira, bu gruptan alınacak vergilerin, zorunlu ihtiyaçları sınırlandırma veya azaltma ihtimali bulunmaktadır. Bu gruba dahil olanların vergi konusundaki adaletsizlik algılamaları, toplumsal yaşamda diğer grupların algılarını da olumsuz bir şekilde değiştirecek ve böylece toplam vergi ahlakı üzerinde negatif bir baskı oluşturacaktır (Demir, 2008:73).

2.1.6. Vergilemede Adalet ve Eşitlik Algılaması

Vergilemede adalet, toplumu oluşturan kişilerin mali güçleriyle orantılı olarak kamu harcamalarını karşılamak üzere vergi ödemeleri gerektiğini ifade etmektedir (Aksoy, 1998:222). Vergilemede adalet, verginin tarafsız ve düzenleyici olması bakış açısına göre değişik şekilde yorumlanabilmektedir. Bu bağlamda vergi adaleti, vergi yönüyle kişilerin vergi ödeme güçlerine göre vergilendirilmesi şeklinde ele alınabileceği gibi, başka bir yönüyle, bireylerin sosyal ve ekonomik durumlarını dikkate alabilen düzenlemelere olanak sağlayacak uygulamaların oluşturulup hayata geçirilmesi şeklinde de ele alınabilir (Akdoğan, 1996:162).

Vergilemede adalet ilkesi, asırlardır maliyecilerin üzerinde tartıştıkları ve tamamen uzlaşamadıkları bir konudur. Örneğin; bir kısım maliyeci, artan oranlı vergilerin vergi adaleti sağlayacağı iddiasında iken, bunun dışında diğer bir kısım maliyeci düz oranlı vergilerin vergilemede adaletin sağlanması için gerekli olduğunu savunmaktadır. Fakat asıl önemli olan, mükelleflerin vergiyi adaletli olarak algılayıp algılamamaları ile ilgilidir. Eğer bir vergi sistemi açık olarak vergi yükümlüleri tarafından “adil” olarak algılanmıyorsa; vergi baskısı çok ciddi olarak belirli kesimlerin üzerinde daha fazla olarak hissediliyorsa; belirli kesimlere vergi imtiyazları sağlanıyorsa; bu durumda sistemin adil olduğunu söylemek mümkün değildir (Aktan, 2006b:214). Vergilerin mükellefler tarafından adil olarak algılanmaması ise uzun süreli bir hale gelip içselleştiğinde vergi karşısında olumsuz tutumlara sebep olmakta, dolayısı ile mükellefin vergi ahlakını da olumsuz etkilemektedir (Çiçek, 2006:67). Vergi ahlakı üzerinde aynı olumsuz etki mükelleflerin vergilerin eşit dağıtılmadığını düşündüklerinde de ortaya çıkmaktadır.

Vergilemede eşitlik ilkesi, herhangi bir vergiyi ödemekle mükellef olan ve vergi açısından benzer durumda bulunan kişilerin aynı vergi rejimine tabi tutulmalarını ifade eder (Eker, 2005:169). Vergilemede adaletin sağlanması bakımından önemli bir fonksiyonu bulunan bu ilke, vergi yükünün yükümlülerin kişisel ve ekonomik durumları gözetilerek eşit bir şekilde dağıtılmasını gerekli kılmaktadır (Akdoğan, 1996:163-164).

Vergilemede eşitlik kavramı; yatay eşitlik, dikey eşitlik ve mübadele eşitliği olmak üzere üçe ayrılarak incelenmektedir. Yatay eşitlik; aynı durumda olan ve aynı miktar gelir elde eden mükellefleri aynı vergiye tabi tutmak olarak, dikey eşitlik; sosyal ve ekonomik durumu aynı olmayan yükümlülerin, birbirlerinden farklı oranda vergi ödemesi olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 1996:163-164). Mübadele eşitliği ise mükellefin kamu hizmetlerinden eldi ettiği fayda ile ödediği vergi miktarını karşılaştırmaktır. Bireyler devlet ile olan ilişkilerinin adil olmadığını, vergilemede eşitsizliğin söz konusu olduğunu düşünmeleri halinde vergi kaçırarak adaleti ve eşitliği kendileri sağlamaya çalışacaklardır. Bu durum hem vergiye uyumu hem de toplumsal olarak vergi ahlakını olumsuz etkileyecektir.

Spicer ve Becker'in (1980) benzetim yöntemi kullanarak kişiler arasındaki eşitlik duygusunun vergi kaçırma etkisini araştırmak amacıyla Colorado Üniversitesinden elli yedi öğrenciye uyguladıkları ve vergi oranlarının tüm iştirakçiler için %40 kabul edildiği fakat öğrenciler arasında eşitsizlik duygusu yaratmak için, üçte birine ortalama vergi oranının %65, diğer üçte birine %15 ve son gruba da %40 olduğunu söyleyerek yaptıkları çalışmada; ortalama vergi oranını %15 olduğunu sanan grup %33 oranında vergi kaçırırken, ortalama vergi oranının %65 zanneden diğer bir grubun sadece %12 oranında vergi kaçırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Böylece "kişilerin kendi vergi yükü ile aynı gelire sahip başkalarının vergi yükü arasında fark olduğu düşüncesinin (yatay eşitsizliğin), vergi kaçırma etkileyen önemli bir neden olduğu ampirik çalışmasıyla da ortaya konulmuştur" (Spicer ve Becker'dan (1980) aktaran Saruç, 2002:106-107).

Ülkemizde yapılan ampirik çalışmalar da vergi yükünün adaletli ve eşit dağıtılmadığı algısının vergi ahlakı ve vergi uyumu üzerinde negatif etki yarattığını desteklemektedir (Gerçek ve Yüce, 1998:59, Çoban, 2004:131, Kargı, 2009:159). Bayraklı ve diğ.'nin (2004:222-226) 481 vergi mükellefi ile gerçekleştirdikleri anket çalışmasında, ankete katılan mükelleflerin yarısından fazlası (%56) vergi sisteminin adaletsizliği göz önüne alındığında vergi kaçırana hak verileceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Vergi sisteminde algılanan adaletsizlik bireyleri vergi kaçırma yöneltirken vergi kaçırma normal karşılandığından vergi ahlakını da zedelemektedir. Ayrıca çalışmada, katılımcıların %47'si ödediği verginin kendisiyle aynı düzeyde geliri olan mükelleflerle hemen hemen aynı (yatay eşitlik) olduğunu düşünürken, %75'i geliri kendinden yüksek olanların kendisinden daha yüksek vergi ödemediğini düşünmektedir. Çiçek (2006:106)'in İstanbul'da 502 vergi mükellefi ile yaptığı çalışmasında da, ankete katılan mükelleflerin 398'i (%77,5) ülkemizde uygulanan vergilerin adaletli olmadığını, 100'ü ise (%19,9) adaletli fakat yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Ankete katılanların sadece %2,6'lık kısmını oluşturan 18 kişilik kitle ise uygulanan vergilerin adaletli olduğuna inanmaktadır.

2.1.7. Vergi Denetimi ve Cezalarının Etkinliği

Vergi denetimleri ve cezalarının etkinliği vergi ahlakını etkileyen önemli faktörlerdendir. Devlet düşük vergi beyanında bulunan veya hiç vergi ödemeyen

yükümlülerin vergileme açısından gerçek ödeme güçlerine ulaşabilmek için vergi denetimlerinde bulunmaktadır. Vergi denetiminde esas olan etkinliktir. Etkin bir vergi denetimi, yükümlülerin hem yakalanma olasılıklarının artması, hem de yükümlülerin vergilemede adalet algılamasını olumlu yönde etkilemesi nedeniyle yükümlü psikolojisi ve buna bağlı oluşan davranışları üzerinde önemli etkiye sahiptir (Aktan ve Çoban, 2006;146).

Demir'in (2008:87) Torgler'in (2005b:746) İsviçre'de yaptığı ampirik araştırmadan aktardığına göre, vergi denetimleri ile vergi ahlakı arasında güçlü bir korelasyonun olduğunu yönündedir. Torgler bu çalışmada özellikle denetimin diğer yüzü olan Sayıştay denetimine de dikkat çekmiş ve etkin Sayıştay denetiminin mükelleflerin ödedikleri vergilerin harcanma şekilleri hakkında bilgi edinmelerini sağlaması nedeniyle, toplumun vergi ahlakı seviyesini de yükselteceği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Sayıştay denetimlerinin yasal sisteme, hükümete, vergi idaresine ve parlamentoya güveni de arttırdığını: böylece vergi ahlakı üzerinde çift yönlü bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

Mükelleflerin vergilemeye ilişkin suç sayılan davranışları ortaya koyma derecesi, vergi cezalarının etkinliğine de bağlıdır. Suç ve cezalar açısından etkinliği sağlanmış bir vergi sistemi içerisinde mükellef, tercihini tüm kazancını beyan etme yönünde yapacaktır. Vergi cezalarının etkinliği aynı zamanda, yükümlülerin vergi uygulamalarında adaletin sağlandığı yönündeki algılamasını güçlendirecek (Aktan ve Çoban, 2006;146-147) ve böylece vergi kaçırانların etkin bir şekilde denetlendiğini ve cezalandırıldıklarını hisseden dürüst mükelleflerin vergiye karşı uyumları artacak ve vergi ahlakları üzerinde pozitif bir etki oluşacaktır.

Aksine, dürüst mükellefler kendilerinin daha sıkı denetlendiği ve cezalandırıldığı hissine kapılırlarsa vergi ahlakları olumsuz yönde etkilenecektir. Tunçer'in (2002:68) Frey'den (1992:176) aktardığı bunu desteklemektedir: "Daha sıkı denetim ve daha ağır cezalar şeklindeki vergi politikası, mükelleflerin içsel motivasyonlarının bir çeşidi olan vergi ahlakları üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir. Vergi kaçakçılığını önlemeye yönelik daha sıkı denetim ve ağır cezalar ima yoluyla ve çoğu zaman da açıkça, vergi otoritelerinin birey ve firmaların vergi ahlaklarına güvenmediklerini ifade etmektedir. İçsel motivasyonlarına değer verilmemesinden dolayı vergi

mükellefleri, bu tamamen fırsatçılık olsa bile, kendilerini temize çıkarma çabalarını azaltabilir. Bununla birlikte, dürüst mükelleflerce sıkı denetim ve cezaları içeren vergi politikasının asıl olarak veya yalnızca dürüst olmayan mükelleflere yönelik olduğu algılanırsa vergi ahlakının olumsuz etkilenmesi beklenmez”.

Diğer taraftan, Allingham-Sandmo modeline göre, vergi cezalarının seviyesi ve denetim geçirme olasılığı, rasyonel hareket ettiği varsayılan mükelleflerin vergi kaçırma konusundaki kararları üzerinde etkili olmaktadır. Ancak denetim olasılığı ve cezalarının seviyesi ne olursa olsun vergisini ödeyen, vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek mükelleflerin, vergi cezalarının ve denetiminin düzeyi hususundaki değerlendirmelerinin, rasyonel hareket ettiği varsayılan mükelleflerden farklı olacağını söyleyebiliriz (Güner, 2008:34).

2.1.8. Vergi Afları

Vergi ahlakını etkileyen bir diğer önemli faktör de vergi aflarıdır. Vergi afları, vergi ile ilgili yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirmemiş olan vergi yükümlüleri için yasalarda öngörülmüş olan cezaların kısmen ve/veya tamamen kaldırılmasına olanak sağlayan girişimlerdir (Aktan, 2006b:200). Amacı vergi toplamayı kolaylaştırmak olan vergi aflarına ekonomik, siyasi, idari ve teknik nedenlerle başvurulmaktadır. Farklı niteliklere sahip olan vergi aflarının birçoğu sadece vergi cezalarını kapsarken kimisi sadece belirli türde vergiler için geçerli olabilir; kimisi gecikme zamlarını ve hatta verginin aslını kapsayabilmektedir (Güneş, 2007:173).

Vergi aflarının mükelleflerin vergi uyumu üzerindeki etkisi, vergi aflarının niteliğine, uygulanmasından önce ve sonra alınan önlemlere ve bu önlemlerin başarısına bağlı olarak değişmektedir. Bu anlamda vergi aflarının lehinde ve aleyhinde değişik görüşler ileri sürülmektedir (Tunçer, 2002:105). Vergi aflarının lehinde olanların ileri sürdüğü düşünceler genel olarak ekonomik ve mali suçların nitelikleri itibariyle, af yoluyla vergi gelirlerinin arttırılabileceği, tahsilâtın hızlandırılabilceği, idari ve yargı organlarının iş yükünün hafifletilebileceği doğrultusundadır (Güneş, 2007:174). Ayrıca, psikolojik açıdan ise vergi affıyla genellikle geçmişte vergi ahlaksızlığında bulunmuş, ancak bu davranışının ortaya çıkmasından çeşitli sosyal ve kültürel baskı unsurları nedeniyle çekinen mükelleflerin sistem içine çekilebileceğini de

savunmaktadırlar. Bu şekilde mükelleflere temiz bir sayfa açma şansı tanınması, toplam vergi ahlakı açısından da önemlidir (Demir, 2008:90).

Vergi affına karşı olanların düşüncelerinin odak noktası da affın vergi adaleti duygusunu zedeleyeceği ve vergi ödeme isteğini azaltacağı doğrultusundadır (Güneş, 2007;174). Bu durumda ise vergi aflarının vergi ahlakı üzerindeki etkisi afların mükellefler tarafından nasıl algılandığına bağlı olarak değişecektir. Eğer mükellefler vergi aflarının dürüst ve ahlaklı mükellefleri cezalandırdığı ve mükelleflerin ileride bir vergi affı olabileceği yönünde beklenti içinde hareket etmeleri gerektiği şeklinde algılanırsa vergi aflarının vergi ahlakı üzerinde olumsuz etki edeceği kaçınılmaz olacaktır.

Bu nedenle, gerçekleştirilen denetimler ve uygulanacak cezalar mükelleflerin vergi yasalarına uygun hareket etmelerini sağlayacak şekilde vergi kaçakçılarını cezalandırmak amacıyla yapılmalıdır. Dürüst mükelleflerin vergi kaçırmanın denetlenmediği ve cezalandırılmadıkları ya da sık sık gerçekleştirilen aflarla affedildikleri hissine kapılmaları toplam vergi ahlakını olumsuz etkileyecektir.

Ülkemizde yapılan anket çalışmalarında da mükelleflerin vergi aflarına olumsuz baktıkları, sık sık baş vurulan vergi aflarının dürüst mükellefi cezalandırdığını ve devlete olan güveni sarstığını düşündükleri görülmektedir (Muter ve diğ., 1993:19; Çoban, 2004:149; Çiçek, 2006:125-126; Çetin,2007:182). Demir'in (2008:178) çalışmasında ankete katılanların önemli bir bölümünün, vergi aflarının karşısında olduğu ve bu bölümü vergi ahlakı yüksek olan mükelleflerin oluşturduğu görülmüştür.

Yapılan araştırmalara göre, yüksek vergi ahlakına sahip mükelleflerin vergi aflarını hoş karşılamadıkları ve sık sık başvuru yapılan vergi aflarının devlete olan güvenle birlikte toplumun vergi ahlakını da olumsuz etkileyeceğini söyleyebiliriz.

2.1.9. Vergi Sisteminin Karmaşıklığı

Bir ülkede belirli bir dönemde uygulanan vergilerin tümüne vergi sistemi denmektedir (Turhan, 1998;340). Bir vergi sisteminin “basitlik”, “adalet”, “genellik”, “tarafsızlık”, “etkinlik”, “istikrar”, “öngörülebilirlik” gibi temel vergileme ilkelerine aykırı düşmeyecek şekilde oluşturulması gerekmektedir. Vergi sisteminin bu

ilkelerinden uzaklaşarak karmaşık bir hale dönüşmesi vergi dışı piyasa ekonomisinin genişlemesi sonucunu doğuracaktır (Aktan; 2006b:197-212). Yasalara aykırı hareket etme eğilimi ise vergi ahlakının zayıflamasına yol açacaktır.

Vergi karmaşıklığının en önemli sonucu hem idare hem de mükellef açısından maliyetleri arttırmasıdır. İdarenin vergileri toplarken karşılaşmış olduğu idari maliyetlerle, mükelleflerin vergilerle ilgili yükümlülüklerini yerine getirebilmek için yapmış oldukları harcamalar anlamındaki uyum maliyetleri birlikte değerlendirildiğinde, herhangi bir vergi sisteminin işlem maliyetleri (operating costs) olarak adlandırılmaktadır (Mutlu ve Tuncer, 2002:164). Vergi dolayısıyla artan “işlem maliyetleri” bir kısım vergi yükümlülerinin ödev ve sorumluluklarını zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirmelerine engel olacaktır (Aktan, 2006b:197-212).

Vergilerin sayısal çoğunluğu ve vergi yasalarının değişme sıklığı da vergi yapısını karmaşık hale getirmektedir. Vergilerin sayısal olarak çok olması ve yasaların çok sık değişmesi kırtasiyeciliği, zaman kaybını ve biçimsel yükümlülükleri arttırdığı için mükelleflerin vergi ahlakı üzerinde negatif bir baskı unsuru oluşturabilmektedir (Demir, 2008:85).

2.1.10. Vergi İdaresinin Etkinliği

Vergi ahlakını etkileyen bir diğer faktör de mükellefler ile vergi idaresi arasındaki ilişkidir. Mükellefler vergi yasalarının gereklerini yerine getirirken, her aşamada vergi yönetimi ile karşı karşıya gelirler. Bu nedenle, mükellefler vergi yönetimi ile olan ilişkilerine ödedikleri vergi kadar önem verirler. Vergi yönetiminin, mükellef psikolojisi açısından göstereceği başarılı uygulamalar vergiye karşı direnmeleri azaltacaktır (Şenyüz, 1995:48).

Ahlak gibi soyut fakat yaşamsal ilişkilerle şekillenebilen bir olgu açısından, muhatap olunan kişi ve kurumların rolü çok önemlidir. Vergi ahlakı açısından olaya yaklaştığımızda, mükellef idare ilişkileri önemli bir belirleyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılıksız ve yasal cebire dayalı olarak tahsil edilen vergileri ödemek durumunda olan mükellefler, vergi daireleri ile kurulacak herhangi bir ilişkide psikolojik olarak daha duyarlı ve hassas olan taraf durumundadırlar ve bazen

mükellefler normalinden daha fazla bir ilgi dahi bekleyebilmektedirler. Böylesine hassas bir konumda bulunan vergi idaresinin, mükelleflerin vergi ahlakının şekillenmesinde önemli yer tutacağı dikkate alınmalıdır (Demir, 2008:96).

Vergi ile amaçlanan politikalara ulaşmada, vergi yasalarının mükemmel olması kadar bunların yeterli sayıda ve donanımlı personelle uygulamaya aktarılması da önemlidir. Bunların yanında toplumda vergi ahlakının arttırılması açısından vergi idaresinde güven verici bir uygulama, süratli iş görme, işlerde tarafsızlığın hakim kılınması ve düşük maliyetle vergi toplanması gibi belli başlı özelliklerin de var olması gerekmektedir (Şenyüz, 1995:49-51).

Demir'in (2008:176-177) Ege Bölgesi'nde altı ilde (İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Afyonkarahisar, Uşak) toplam 640 gelir vergisi mükellefi ile yaptığı anket çalışmasında, vergi idaresinin uygulamalarından memnun olanların büyük bir çoğunluğunu vergi ahlakı en yüksek olan mükelleflerden oluşması, vergi idaresi faktörünün vergi ahlakını etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

Vergi idaresine duyulan memnuniyetin vergi ahlakı üzerindeki bu denli önemli etkisine rağmen ülkemizde yapılan araştırmalarda, mükelleflerin vergi idaresine bakış açılarının olumsuz olduğu görülmektedir. Çoban'ın (2004:130) Denizli'de 927 mükellefle yaptığı anket çalışmasında ankete katılan mükelleflerin %65,2'si, Çiçek (2006:128) tarafından yapılan araştırmaya göre de ankete katılan 502 vergi mükellefinin %66,1'i vergi idaresinin yaklaşımını olumsuz bulduklarını ifade etmişlerdir. Mükelleflerin vergi idaresi ile arasındaki ilişkiyi olumsuz olarak ifade etmesi vergi ahlakının gelişimini engelleyeceği gibi mükelleflerin vergi kaçırma vergiden kaçınma gibi olumsuz davranışlara yönelmelerine de dayanak oluşturacaktır.

2.1.11. Mükellef Yardımcılarının Etkisi

Mükellef ile vergi idaresi arasında köprü vazifesi gören mükellef yardımcıları vergi ahlakının gelişimi açısından çok önemli role sahiptirler. Vergileme artık vergi memurları tarafından bizzat yapılmamakta hemen hemen bütün dünyada mükelleflerin kazançlarını beyan ederken uyması gereken kurallara vâkıf olması yönünde önemli bir engel teşkil etmesi nedeniyle, konunun uzmanı (muhasibeci ve

vd.) kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Kimi zaman bu uzman yardımı yasalarla zorunlu hale getirilebilmekte, kimi zaman da vergi kanunlarının karmaşıklığı ve sık sık değişen yapısı bunu zorunlu hale getirmektedir (Demir, 2008:92).

Mükellef yardımcılarında duyulan bu ihtiyaç, toplumun vergi ahlakının oluşmasında olumlu ya da olumsuz etkileri beraberinde getirebilir. Mükellef yardımcılarını, kendilerine gerektiği düzeyde önem verilmesi durumunda vergi idaresi-mükellef ilişkisinde vergi uyumunun artırılması yönünde önemli bir aracılık rolü üstlenebilirler. Mükellef yardımcılarını, mükellefleri yükümlülükleri ve hakları konusunda bilgilendirerek, mükelleflerin vergi ahlakı seviyesine etki edebilir, vergi idaresinin mükelleflerle kuracağı etkili iletişim faaliyetlerinin bir parçası olabilirler (Güner, 2008:38-39).

Diğer taraftan mükelleflerin, yardımcılarında güvenerek vergi ile olan münasebetlerini asgariye indirmesi ve mükellef yardımcılarının mükellefler lehine hareket ederek meslek ahlakına aykırı yollara başvurmaları, toplumda vergi ahlakını olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle mükellefler kadar mükellef yardımcılarının da vergi ahlakı düzeylerinin yüksek olması önemlidir (Güner, 2008:39).

Yapılan ampirik çalışmaların sonuçları da mükellef yardımcılarının vergi ahlakı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini destekler niteliktedir. Demir'in (2008:93) Klepper ve Nagin' in (1991) yaptıkları araştırmadan aktardığına göre, muhasebe meslek mensuplarının bir yandan karmaşık olmayan vergi yasalarını ve vergisel düzenlemeleri daha iyi uygulayarak toplumun vergi ahlakına pozitif katkı sağladıkları; diğer yandan da mükelleflerin karmaşık ve belirsiz vergi yasalarının avantajlarından faydalanmalarını sağlayarak negatif katkı sağladıklarını belirtmektedir.

2.1.12. Diğer Mükellefler Hakkındaki Algılamalar

Birey ve bireylerin içinde yaşadıkları veya ait oldukları gruplar arasındaki ilişki vergi ahlakını etkileyen önemli bir faktördür. Bireyin ait olduğu ve vergi ahlakını da etkileyen bu gruplara referans grubu da denmektedir. Referans grupları bireyin kendine yakın hissettiği arkadaşları, meslektaşları, aile fertleri ve benzerlerinden oluşmaktadır.

Bireylerin kendi referans grubunda benimsenen düşünce ve davranışlara yöneleceği, referans grubu tarafından hoş karşılanmayan ve ayıplanan düşünce ve davranışlardan uzaklaşacağı sosyolojide genel kabul görmüş bir teoremdir (Bayraklı ve diğ., 2004:212). Buna göre, eğer insan çevresindeki kişilerin vergi kaçırdıklarını biliyor ve bu insanlar vergi idaresi tarafından yakalanıp cezalandırılmıyorsa, vergi kaçakçılığı zamanla boş görülen, sıradan ve normal bir davranış gibi algılanmaya başlayacaktır. Aksine çevresi, vergisini düzenli ve gönüllü olarak ödeyen insanlarla örülü kişilerin, sosyal etkileşim kuralları gereği, vergi bakımından ahlaksızlık olarak kabul edilen davranışlara yönelme ihtimali oldukça düşük olacaktır (Demir, 2008:99).

Mükellefler vergiye karşı davranışlarını belirlerken, diğer mükelleflerin davranışlarını dikkate almalarının yanında toplumun değer yargılarını da dikkate alırlar. Eğer içinde yaşadıkları toplumda, vergiye karşı olumsuz tavır mevcutsa, başka bir deyişle eksik vergi ödeme alışkanlığı yaygınsa ve de cezasız kalabiliyorsa, bu durum dürüst mükellefleri de olumsuz etkileyerek olumsuz tavır takınmalarına neden olmaktadır (Gerçek ve Yüce, 1998:24).

Ülkemizde yapılan anket çalışmaları vergi kaçırın mükelleflerin diğer mükellefleri olumsuz yönde etkilediğini doğrulamaktadır (Gerçek ve Yüce, 1998:59; Bayraklı ve diğ.; 2004:229; Çiçek,2006:114). Demir'in (2008:178-183) Ege Bölgesi'nde 640 mükellefi ile yaptığı çalışmasında ankete katılan mükelleflerin yaklaşık %70'i vergi kaçırınların diğer bireyleri de kaçakçılığa teşvik ettiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, vergi ahlakı yüksek grupların, vergi kaçırınların diğer insanları da olumsuz etkilediğine katılma düzeylerinin diğer gruplara göre yüksek olduğu görülmüştür.

2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler

İçerisinde yaşadığı tüm toplumu kapsayan siyasi bir teşkilata karşı bireyin yükümlülüğünü ifade eden vergi, ne tür bir devlet içinde yaşanırsa yaşansın tüm insanların karşılaştıkları bir olgudur. Bu nedenle, vergi mükellefleri, türlü güçlüklerle elde ettiği gelirlerinden bir bölümünü zorunlu olarak devlete bırakmaktadırlar. Devlete yapılan bu zorunlu ödeme, mükellefte acı hissi uyandırmaktadır. Acı hissi, her bir mükellefin psikolojik durumuna bağlı olarak farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın ana nedenleri arasında ise mükellefin sosyo-kültürel durumu ve buna bağlı olarak, vergiye karşı geliştirdiği tavır yer almaktadır (Çataloluk, 2008:213).

Mükellefin vergiye karşı takındığı tavrın belirlenmesinde etkili olan sosyo-kültürel özellikler bireylerin vergi ahlak seviyeleri üzerinde de önemli etkilere neden olmaktadır.

Vergi ahlakını etkileyen sosyo-kültürel faktörler; devlete bağlılık ve güven düzeyi, vatandaşlık bilinci, ülkedeki iktidarın kabul düzeyi, demokrasi, inançlar ve gelenekler arasında sıralanabilir.

2.2.1. Devlete Bağlılık, Güven Düzeyi Ve Vatandaşlık Bilinci

Devlete bağlılık, güven düzeyi ve vatandaşlık bilinci çok çeşitli faktörlerden oluşan ve vergi ahlakını etkileyen önemli değerlerdir. Bu değerler genel olarak, anayasal ve yasal sisteme, adalet anlayışına, mükelleflerin kamu hizmetlerinden elde ettiği tatmin düzeyine, kamu hizmet sağlayıcıları ile mükellefler arasındaki ilişkilerin düzeyine ve diğer mükelleflerin vergi uyumlarına bağlı olarak değişmekte ve gelişmektedir (Aktan ve Çoban, 2007:10). Batı Almanya ve Hollanda için yapılmış olan ampirik çalışmalar devletin bu değerlere önem verdiğini hissettirdiği yerlerde, devlete bağlılığın yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Şenyüz, 1995:38).

İnsanın gerek bireysel gerekse toplumsal olarak vergiye karşı takındığı tutumların olumlu olması için, gelirin bir kısmını vergi olarak verecek olmasına karşın, bunu kolaylıkla benimsemesine yardımcı olacak ve önemli bir toplumsal görev yerine getirdiği hissini verecek bir duygunun geliştirilmesi sağlanmalıdır. Elbette bu söylemin yapılabilmesi o toplumda yerleşik olan adalet ve ahlak anlayışı ile yakından ilgilidir (Çataloluk, 2008:215). Bu nedenle devlete, devletin kurumlarına ve yasal sisteme duyulan güven ve bağlılık düzeyindeki artış vergi ahlakını olumlu yönde etkilemekte ve böylece mükelleflerin vergi ödeme istekliliği artmaktadır (Torgler, 2003b:27).

Demir'in (2008:104) Torgler'den (2004a:20-21) aktardığına göre vergi ahlakı ile devlete güven ve vatandaşlık bilinci arasındaki ilişkiyi belirleyen en önemli bulgular, dağılan Sovyet Birliği'nden doğan ülkeler (geçiş ekonomileri) ile gelişmiş ülkelerin mukayesesini içeren çalışmalarda elde edilmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki vergi ahlak düzeyinin diğer ülkelere göre daha yüksek olmasının nedeninin gelişmiş ülkelerde devlete olan güven ve vatandaşlık bilincinin gelişmekte olan veya geçiş ekonomisi

olarak kabul edilen ülkelere göre daha yerleşik ve güçlü olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir.

2.2.2. Ülkedeki Siyasal İktidarın Kabul Düzeyi

Bireylerin ülkedeki iktidarı destekleyip desteklememesi de vergi ahlakı üzerinde etkili olan bir faktördür. Parlamenter sistemi benimsemiş ülkelerde seçime katılan partilerin herhangi birinin iktidara getirilmesi, o partinin programının benimsendiği anlamına gelmektedir. İktidara gelen siyasal parti, kendi düşünce ve görüşleri doğrultusunda oluşturduğu programları uygulamaya çalışır. Bireyler, ister iktidardaki partiye ister muhalefetteki partiye oy vermiş olsunlar, ister vermemiş olsunlar, artık iktidarcı alınan kararların muhatabı olurlar (Şenyüz, 1995:39). Bu süreçte, örneğin hükümetin aldığı herhangi bir karar bazı gurupları memnun edebilmekte ve bazı gurupları ise dışlayabilmektedir. Bu durumda çıkarları zedelene kişiler devlete (özellikle hükümete) karşı olumsuz tavırlar takınabilmekte ve hükümetin zararına olabilecek her türlü propaganda faaliyetine katılabilmektedir. Bunun gibi vergilere karşı olumsuz tutum ve davranışlar da bir yerde hükümete duyulan kin veya nefretin bir yansıması olabilmektedir (Başoğlu, 2006:27). Özellikle hükümete karşı oluşan bu kin ve nefret siyasal iktidarı desteklemeyen guruplarda daha fazla hissedilmektedir. Yani, iktidarı desteklemeyen mükelleflerin vergilere davranışları destekleyenlere nazaran daha olumsuz olacaktır.

Bunun yanı sıra, seçim sürecinde desteklenen siyasal iktidarın vergilerle ilgili kararlarının, oy veren mükellefler tarafından destekleneceği kabul edilmekle beraber, bunun iktidar sürecince devam edeceğini iddia etmek pek doğru değildir. Mükellefler destekledikleri siyasal iktidarın vergisel düzenlemelerini kendi objektif ve subjektif vergi yükü sınırlarına kadar devam ettireceklerdir. Siyasal iktidarın vergisel düzenlemeleri mükelleflerin kabul edeceği düzeyleri aştığında, mükellefler siyasal iktidardan desteklerini çekebilecekleri gibi, vergi karşısında da ahlaksız kabul edilen davranışlara yönelebileceklerdir. Bu durumdan, seçmenlerin büyük bir çoğunluğu tarafından desteklenen siyasal iktidarın toplam vergi ahlakına pozitif katkı yapacakları, ancak elde edilen bu gücün sınırsız olmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür (Demir, 2008:107-108).

Siyasal iktidar faktörü ile vergi ahlakı arasındaki ilişki Demir'in (2008:165-167) çalışmasında araştırılmıştır. Çalışmada katılımcılara “Hükümeti seviyorsam vergimi daha gönüllü bir şekilde öderim” ve “Hükümetin icraatları vergiye karşı tutumumu etkiler” sorularını yöneltilmiştir. Sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde, mükelleflerin önemli bir çoğunluğunun, vergiyi gönüllü ödeme ile siyasi iktidarı benimseme arasında doğrudan ilişki kurdukları ve siyasi iktidarın faaliyetlerinden birçok mükellefin etkilendiği görülmüştür. Ayrıca, siyasi iktidar sorularına kesinlikle katılan grupların en yüksek vergi ahlakına sahip gruplar olduğu görülmüştür.

2.2.3. Demokrasi Düzeyi

Demokrasi, tüm üye ve vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Demokrasi kavramının sosyal ve ekonomik hayata uygulanma süreçlerinden birisi, egemenlik hakkının halkta olması nedeniyle, halk adına verilecek olan kararların alınma aşamalarında halkın karar sürecine dahil edilmesi ve görüşlerinin dikkate alınmasıdır (Çoban, 2004:31).

Torgler'in (2005a:525-526) 1998 Uluslararası Sosyal Araştırma Programı (International Social Survey Programme-ISSP) verilerini kullanarak İsviçre'de doğrudan demokrasinin vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yaptığı çalışmada demokrasi düzeyi ile vergi ahlakı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, mükelleflerin yönetimde söz sahibi olma haklarının artması vergi ahlakını arttırmaktadır. Yönetimde söz sahibi olan mükelleflere devlet tarafından vergiye ilişkin karar alma sürecinde taleplerinin dikkate alındığı işaret edilmektedir. Böylece mükelleflerin vatandaş olarak hakları ve sorumlulukları genişletilmekte ve vergi kanunlarına karşı güvene dayalı bir ortam yaratılmaktadır. Bununla birlikte, mükelleflerin mali olaylar üzerinde oy kullanma hakkına sahip olma imkanları vergi ahlakını olumlu olarak etkilemektedir.

Ayrıca, Alm ve Torgler'in (2006:242) 1990,1995 ve 1999-2000 yıllarına ait WVS verilerini kullanarak başta Amerika ve İspanya olmak üzere 14 Avrupa ülkesi arasındaki vergi ahlakı düzeyini karşılaştırdıkları çalışmalarında en yüksek vergi ahlakının Amerika ve sırasıyla Avusturya ve İsviçre'de olduğu tespit edilmiştir. En

yüksek vergi ahlakının Amerika ve İsviçre’de bulunmasının nedeni olarak ise bu ülkelerin doğrudan demokrasi ile yönetiliyor olmaları gösterilmiştir. Buna göre, bir ülkede toplam vergi ahlakının artırılmasında doğrudan demokrasi yönetiminin önemli etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.4. İnançlar ve Gelenekler

Bireyin sadece kendi çıkarını düşünen bencil bir “homo economicus” olmaması, başkalarına yardım etmeyi arzulayan, dinin (kutsal kitapların) emir ve talimatlarını yerine getirmeyi kendine görev addeden bir “homo religious” olmasından dolayı dinler ve inançlar şüphesiz bireylerin vergisel ödev ve yükümlülüklerini de yerine getirmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Aktan, 2006:132).

Dini inançların ve duyguların içselleştirilmesi kutsal kitaplarda vergi konusunda yer alan emir ve tavsiyelerin daha fazla benimsenmesini sağladığından dini inançları kuvvetli olan bireylerin, dini referanslara dayandırılan vergiler konusunda daha hassas ve duyarlı davrandıkları söylenebilir. Örneğin, zekat İslam dini açısından Müslümanlığın beş şartından biri olarak kabul edilmektedir ve zekatın ödenmesi her Müslüman için bir temel görev ve ibadettir. Bugün medeni toplumlarda tamamen dini referanslara dayanan vergi sistemi olmamakla birlikte, verginin kutsallığına ve bu kutsallığın ihmal edilmesinin dinen hoş görülmediğine işaret eden açıklamalar yaşamını dini referanslara dayalı olarak yürüten bireyler için daha etkili olmaktadır (Aktan ve Çoban, 2006:150-151).

Alm ve Torgler’in (2006:236) çalışmalarında vergi ahlakı ile din faktörü arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar görülmüş ve dine bağlılıkları yüksek olan kişilerin vergi ahlaklarının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, dinin insanların alışkanlıklarını etkilediği ve vergi kaçırma konusunda bireysel isteksizlik yarattığı belirtilmiştir.

Vergi ahlakı ile dini inançlar arasındaki ilişki Demir’in (2008:162-164) çalışmasında da incelenmiştir. Çalışmada, toplumdaki dini kuralları önemseme düzeyi arttıkça vergi ahlakının arttığı ve yüksek vergi ahlakına sahip olan grubun, yaşantısında dini inançları en fazla önemseyen grup olduğu belirtilmiştir. Buna göre, dini inançlara bağlılık arttıkça, vergi ahlakının da arttığını söyleyebiliriz.

2.3. Demografik Faktörler

Vergi ahlakını etkileyen demografik faktörler ise eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet faktörü, medeni durum ve mesleki durum şeklinde sıralanabilir.

2.3.1. Eğitim Düzeyi

Eğitim çok yönlü bir yapıya sahip olup, bireylerin dünya görüşü biçiminde ifade edilebilecek, her türlü inanç ve davranışları etkilemeyi amaçlayan çabaların bütünü olarak belirtilebilir. Eğitimin amaçlarından biri, sorumluluk duygusu taşıyan, bilinçli bir toplum yaratmak olduğundan verilecek eğitim ile verginin kabullenilmesini kolaylaştırmak ve vergi uygulamalarının gerçekleştirilmesini sağlamak mümkün olabilecektir. (Şenyüz, 1995:34-35). Song ve Yarbrough' un (1978:447) 287 vergi mükellefi ile yaptığı anket çalışmasında mükelleflerin eğitim düzeyi ile vergi ahlakı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuş ve yüksek eğitim seviyesine sahip mükelleflerin yüksek vergi ahlakı sergiledikleri görülmüştür. Fakat yapılan ampirik çalışmalarda eğitimin vergi ahlakı üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri üzerinde de durulmaktadır.

Eğitimin vergi ahlakı üzerindeki olumsuz etkisi mükelleflerin vergi kanunları hakkındaki bilgi düzeyleri yönünden incelendiğinde dikkat çekmektedir. Yüksek eğitim seviyesine sahip mükelleflerin vergi kanunları ve mali konular üzerinde bilgi sahibi oldukları ve devletin vatandaşlarına sağladığı fayda ve hizmetler konusunda daha uyanık oldukları varsayılmaktadır. Bu nedenle yüksek eğitim seviyesine sahip mükellefler devletin yapmış olduğu muhtemel savurganlıkların daha fazla farkında olduklarından, vergi kaçırma ve vergiden kaçınmanın fırsatlarını daha iyi bildiklerinden ve devletin toplanan vergileri nerelere harcadığı konusunda daha dikkatli olduklarından dolayı vergi uyumlarının ve vergi ahlaklarının daha düşük olduğu söylenmektedir (Torgler ve Schaltegger, 2005:13).

Ayrıca, Demir'in (2008:122) Lewis'ten (1982) aktardığına göre vergi ahlakı ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki açısından beklenen, eğitim düzeyi arttıkça insanların vergi ahlakının da artmasıdır. Çünkü eğitimle beraber vatandaşlık bilinci ve vergiler ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi anlama düzeyinin artması beklenmektedir. Bununla birlikte, eğitim düzeyi arttıkça vergi kanunlarına vakıf olma ve kanunlardaki

boşlukları yakalama özelliği de artmaktadır. Eğer birey vergi bakımından ahlaklı biri değilse, eğitim ile edindiği bilgileri vergi ahlaksızlığı olarak kullanma potansiyeline de daha fazla sahip olmaktadır.

2.3.2. Yaş

Bireylerin yaşının vergi ahlakı ile yakından ilgili olduğu son yapılan araştırmalar tarafından desteklenmektedir. Araştırmalar, genç yaştaki mükelleflerin ileri yaştaki mükelleflere göre önemli ölçüde daha düşük vergi ahlakına sahip olduklarını ve vergi kaçırmaya daha olumlu baktıklarını göstermektedir (Torgler, 2003a:52, Andreoni ve diğ., 1998:840-841, Bayraklı ve diğ., 2004:229-230).

Bunun nedeni olarak ise, genç yaştaki mükelleflerin, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketmek ya da tüketime yönelik kısa vadeli tasarruflara ayırmak durumunda olmaları gösterilmektedir. Özellikle, 25-30 yaş arasındaki kişilerin henüz yüksek bir gelire sahip olmadıkları ve daha yüksek bir hayat standardına ulaşmak istedikleri için, devletin vergi taleplerine tam bir isteksizlikle karşı durmaktadırlar. Buna karşın ileri yaşlardaki mükellefler, hayattan beklentilerini karşılamış olmalarından dolayı hayat standartlarını yükseltme duygusunda ısrarlı değildirler (Şenyüz, 1995:47). Bu nedenle, yaşlı mükelleflerin genel olarak daha itaatkar olduklarını ve mükelleflerin yaşları ilerledikçe daha yüksek vergi ahlakına sahip olduklarını söyleyebiliriz.

2.3.3. Cinsiyet Faktörü

Cinsiyet faktörü, vergi ahlakı ile arasındaki ilişki açısından yerli ve yabancı literatürde araştırılan önemli bir demografik faktördür. Yapılan ampirik çalışmalarda genel olarak kadınların vergi uyumlarının ve vergi ahlaklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Baldry, 1987:381-382; Orviska ve Hundson, 2002:83; Torgler, 2003a:42; Demir, 2008:154). Torgler (2003a:52), yapılan araştırmalarda elde edilen bu durumu geleneksel kadın modeli ile ilişkilendirmektedir. Geleneksel kadın, erkeklere göre daha az kendine güvendiğinden ve daha az risk almayı sevdiğinden dolayı vergi ahlakları ve uyumları erkeklere göre daha yüksek olmaktadır.

Demir'in (2008:154) Ege Bölgesi'nde altı ilde (İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Afyonkarahisar, Uşak) toplam 640 gelir vergisi mükellefi ile yaptığı anket

çalışmasında da cinsiyet ile vergi ahlakı arasında istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir fark görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre kadınların vergi ahlaklarının ve uyumlarının erkeklere göre belirgin bir şekilde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.3.4. Medeni Durum

Medeni durum (evli, boşanmış, ayrı yaşayan, dul, bekâr, birlikte yaşayan vb.) yani bireylerin içinde buldukları kişisel sosyal statüye ait grup, kişilerin yasal ve yasal olmayan davranışları üzerinde etkiler yaratmaktadır. Buna bağlı olarak medeni durum vergi ahlakı üzerinde de olumlu/olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu nedenle toplumdaki pozisyonları itibarıyla sosyal ilişkiler ağı güçlü olan bireylerin (evliler gibi) bekarlara oranla daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları ifade edilmektedir (Torgler ve Schneider, 2005:237' den aktaran Çomaklı, 2008:116).

Song ve Yarbrough'un (1978:447) 287 kişi ile yaptığı anket çalışmasında, vergi ahlakı ile medeni durum arasında çok güçlü olmamakla birlikte, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmüştür. Çalışmada, bekar, boşanmış ve dul insanların evli insanlardan daha düşük vergi ahlakına sahip oldukları belirtilmiştir. Bu durum, bekar insanların genellikle genç, düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip ve daha az inançlı olmalarına ve ayrıca vergi kanunlarının evli insanların vergi yüklerini düşürme konusunda daha avantajlı olmalarına bağlanmıştır. Feinstein (1991:24) ise evli bireylerin vergi beyannamesinin daha karmaşık olması ve vergi kaçakçılığı için daha fazla fırsatlar yaratmasını neden göstererek evli bireylerin daha fazla vergi kaçırdıklarını bulmuştur.

2.3.5. Mesleki Durum

Vergi ahlakını etkileyen diğer bir demografik faktörde mükellefin meslek durumudur. Vergi karşısında takınılacak tavır ve bireyin vergi ahlakı açısından mesleki durumunun önemi özellikle sahip olunan meslek nedeniyle katlanılan objektif ve sübjektif vergi yükünde ortaya çıkmaktadır. Her meslek grubunun vergi tazyiki aynı olmadığı gibi, her meslek grubunun gelir oluşturma elastikiyeti ve vergi matrahına uygulanacak indirim, muafiyet veya istisna tutarı da aynı olmadığından meslek gruplarının vergiyi hissetme düzeyleri farklılık gösterebilmekte, bu da bireylerin vergi ahlakını değişik şekillerde baskı altına alabilmektedir. Ayrıca gelir

elde etmek için sarf ettikleri çabanın diğer mükelleflere göre fazla olduğunu düşünen mükelleflerin vergi ahlakları üzerinde negatif bir tazyik oluşabilmektedir (Demir, 2008:126). Buna göre, serbest çalışan vergi mükellefleri için vergi daha görünür ve daha mahiyetli olduğundan ve vergi kaçırma, vergiden kaçınma veya kaçakçılık fırsatlarının daha fazla olmasından dolayı serbest meslek çalışanlarının diğer meslek çalışanlarına oranla daha fazla vergi kaçırdıkları bilinmektedir. Bu nedenle serbest meslek çalışanlarının diğer meslek çalışanlarına göre vergi ahlaklarının daha düşük olduğu söylenebilir (Torgler, 2003a:440).

BÖLÜM 3: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ AHLAK SEVİYELERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ANKET ÇALIŞMASI

Üniversite öğrencilerinin vergi ahlak düzeyleri üzerinde etkili olan faktörleri araştırdığımız bu bölümde Sakarya Üniversitesi'nde yapılan anket çalışmasına ve anket sonuçlarının değerlendirilmesine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Vergi ödeme konusunda içsel bir motivasyon olarak tanımlanan vergi ahlakı, mükelleflerin yükümlülüklerini kendi rızaları ile gönüllü olarak yerine getirmelerini ifade etmektedir. Toplumdan topluma ve zamandan zaman farklılıklar gösteren vergi ahlakı, toplumun içinde bulunduğu durumdan etkilenmekle birlikte hem bireyin hem de toplumun vergiye bakışını önemli derecede etkilemektedir. Vergilerin devletler açısından önemi de göz önüne alındığında bu etkileşimin olumlu olması ve vergi ahlakının toplumda yerleştirilebilmesi açısından ülkelerin vergi ahlaklarını etkileyen faktörlerin doğru tespit edilmesi ve değerlendirilmesi de son derece önem kazanmaktadır.

Bu nedenle çalışmamız, potansiyel vergi mükellefi olan üniversite öğrencilerinin cinsiyet, eğitim düzeyi gibi demografik özelliklerinin yanı sıra vergi yükü, vergi idaresi, devlete bağlılık, dini inanç, vatandaşlı bilinci, cezalar ve denetim olasılığı ve diğer mükellefler gibi sosyal ve ekonomik faktörlerin vergi ahlakı üzerinde etkili olup olmadığı ile ne derece etkili olduğunu ölçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, üniversitede alınan eğitimin öğrencilerin vergi ahlaklarına etkisini ölçmek amacıyla üniversiteye yeni başlayan öğrencilere (1. Sınıf) ve mezun olacak öğrencilere (4. Sınıf) anket uygulanmış olup aralarındaki ilişki "SPSS for Windows" (17.0) programında çeşitli testler ile analiz edilmiştir.

Potansiyel vergi mükellefi olan öğrencilerimizin vergi algılamalarını, vergiye bakış açılarını ve vergi ahlaklarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiğimiz anket çalışmamız ileriye dönük olarak değerlendirilecek ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda toplumsal vergi ahlakının arttırılabilmesine yönelik öneriler sunulacaktır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Üniversite öğrencilerinin vergiye bakış açıları ve öğrencilerin vergi ahlaklarını etkileyen faktörlerin neler olduğu hakkında bilgi edinilecek en iyi yöntemlerden birisi anket yöntemidir. Anket “cevaplandırıcının daha önce belirlenmiş bir sıralamada ve yapıda oluşturulan sorulara karşılık vermesiyle veri elde etme yöntemi” olarak tanımlanmaktadır (Altunışık ve diğ., 2007:68).

Anket yöntemi, soyut bir kavram olan vergi ahlakını etkilediği düşünülen psikolojik, sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerle ilgili zengin veri seti sağlayabilme özelliğine sahip olması açısından sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Bayraklı ve diğ., 2006:216). Vergi ile ilgili anketlerin genelde mükelleflere uygulanan bir yöntem olması açısından anketin öğrencilere uygulanması ik bakışta sorunlu gibi görünse de hemen hemen herkesin hayatında yer alan vergiler öğrencilerin hayatında da hem ebeveynlerinden dolayı hem de dolaylı vergiler yoluyla yer almaktadır. Özellikle de geleceğin vergi mükellefi olacak olan üniversite öğrencilerinin vergi hakkındaki düşünceleri ve algılamaları gelecekteki vergi sistemimizin daha etkin bir şekilde oluşturulmasında önem arz etmektedir. Ayrıca anket yöntemi üniversite öğrencilerinin günlük hayatta sıklıkla karşılaştıkları bir uygulama olduğundan öğrencilerin bildikleri bir yöntem olması nedeniyle de güvenilirdir.

Sakarya Üniversitesi’ndeki öğrencilerin vergi ahlak düzeylerini etkileyen faktörleri ölçmeye yönelik hazırladığımız ankette, anketin amacına ve bu amacı en iyi yansıtacak sorulara yer verilmiştir. Anket sorularının hazırlanmasında yerli ve yabancı literatür taranmıştır¹². Anket formunda Rennis Likert tarafından geliştirilen 5’li Likert ölçeğine (1 Tamamen Katılıyorum, 2 Katılıyorum, 3 Kararsızım, 4 Katılmıyorum, 5 Tamamen Katılmıyorum) uygun 35 soru yer almaktadır. Öğrencilerin ankette yer alan ifadelere katılımını ölçmeye yönelik hazırlanmış Likert ölçekli sorular vergi yükü, vergi afları, ceza ve denetim olasılığı, devlete bağlılık,

¹² Anket sorularının hazırlanmasında İhsan Cemil Demir’in 2008 yılında yazdığı “Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri: Ege Bölgesi Örneği” adlı doktora tez çalışmasından yararlanılmıştır.

dini inanç, adalet ve eşitlik algılamaları gibi faktörlerin öğrencilerin vergi ahlakına etkilerini tespitiye yöneliktir. Ayrıca ankette öğrencilerin yaş, sınıf, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi gibi demografik özelliklerini yansıtacak 13 soru ile 2 açık uçlu soru sorulmuştur. Açık uçlu sorulardan biri öğrencilerin ülkemizdeki vergi denetim oranının tahminen ne kadar olduğunu düşündükleri ile ilgili diğeri ise ankete eklemek istediklerini belirtebilecekleri bir sorudur.

Anketi oluşturulurken gözden kaçabilecek muhtemel hataları düzeltebilmek ve ankette beklenen amaca en iyi şekilde ulaşabilmek için pilot bir uygulama yapılmıştır. Pilot çalışma İ.İ.B.F. Maliye ve İşletme bölümlerinden 28 öğrenciye ve Maliye Bölümü öğretim üyelerine ve asistanlarına uygulanmıştır. Pilot çalışma sonucunda elde edilen gözlemler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmış ve anket formuna son hali verilmiştir.

Anket çalışması anket uygulama konusunda tecrübeli olan araştırma görevlisi akademisyenler tarafından yüz yüze olarak uygulanmıştır. Katılımcıların örnek kitlenin özelliklerini içerip içermediği tarafımızdan kontrol edildikten sonra analize dâhil edilmiştir.

Ankete katılacak öğrencilere, çalışmanın bilimsel amaçla yapıldığı, kimlik belirleyici ad, soyadı gibi soruların sorulmadığı, doğru ya da yanlış cevap olmadığı ve kendi düşüncelerini en iyi yansıtacak cevabı işaretlemelerinin önemli olduğu, ankete başlamadan önce açıklanmıştır.

Anketlerden elde edilen veriler, “SPSS for Windows” (17.0) programı kullanılarak sayısal verilere dönüştürülmüş ve hatalı veri girişi olup olmadığı kontrol edilmiştir. Daha sonra bu veriler ışığında oluşturulan tablolar yorumlanarak öneriler oluşturulmaya çalışılmıştır.

3.3. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örnek Kütlesi

3.3.1. Ana Kütle

Üniversite öğrencilerinin vergi ahlakını etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiğimiz anket çalışmamızı Türkiye genelindeki üniversite öğrencileri ile yapmak hem zaman hem de maliyet açısından oldukça zahmetli olması nedeniyle

araştırmamız Sakarya Üniversitesi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmamızın ana kütlesi Sakarya Üniversitesi'dir.

Sakarya Üniversitesi bünyesinde 3 Enstitü, 12 Fakülte, 2 Yüksekokul, Devlet Konservatuvarı ve 12 Meslek Yüksekokulu ile ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyinde ve Uzaktan Eğitim Merkezi bünyesinde Yüksek Lisans Programları, Karma Eğitim Lisans Programları, Önlisans Programları kapsamında eğitim yapılmaktadır. Sakarya Üniversitesi'nde 2010-2011 öğretim yılı içerisindeki toplam öğrenci sayısı 50876'dır.

3.3.2. Örnek Kitle

Kaynakların kısıtlı olması nedeniyle ana kütlenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için ana kütleyi temsil edecek 5 fakültenin öğrencileri arasından olasılık hesabına dayanmayan örnekleme tekniklerinden "kolayda örnekleme" yöntemi ile örnek kitle oluşturulmuştur. Bu yöntem ana kütlenin tamamına ulaşmanın kısıtlı zaman ve yüksek maliyet nedeniyle mümkün olmadığı durumlarda deneklerin araştırmacı tarafından seçildiği bir yöntemdir ve sosyal bilimlerde sıkça kullanılmaktadır.

Tablo 1. Fakülteleere Göre Öğrenci Sayıları

Fakülteler	I. Öğretim			II. Öğretim			Genel Toplam
	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	
Mühendislik Fakültesi	1027	2882	3909	608	2263	2871	6780
Fen-Edebiyat Fakültesi	2138	1172	3310	1516	827	2343	5653
İ.İ.B.F.	1874	1788	3662	1372	1404	2776	6438
İlahiyat Fakültesi	748	608	1356	254	69	323	1679
Eğitim Fakültesi	1241	898	2139	1003	651	1654	3793
Toplam	7028	7348	14376	4753	5214	9967	24343

Kaynak: <http://www.ogrisl.sakarya.edu.tr>

Anketimizde Sakarya Üniversitesi'ni 5 fakülte ile sınırlandırırken anket konusuna ilişkin analiz ve karşılaştırma imkanı bulmaya dikkat edilmiştir. İlk olarak, vergi ile ilgili konularda görece olarak daha bilgili olduğunu düşündüğümüz İ.İ.B.F öğrencileri ile diğer fakülte öğrencilerinin karşılaştırılması mümkün olacaktır. Ayrıca gelecek

nesilleri yetiştirecek öğretmenlerimizin yetiştirildiği eğitim fakültesinden elde edilecek vergi ahlak skoru ile bu fakültedeki öğrencilerin vergiye bakış açısı değerlendirilecektir. Din faktörünün vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla da ilahiyat fakültesi öğrencilerimizin sonuçları değerlendirmelerimiz açısından önem kazanmaktadır. Mühendislik fakültesi öğrencileri ise özellikleri itibarıyla karma bir grup oldukları ve piyasa eğilimli olmaları beklenebilir.

Tablo 2. Fakültelere Göre Öğrenci Sayıları ve Örneklem Sayıları

Fakülteler	Öğrenci Sayıları (%)	Örneklem Sayısı (%)
Mühendislik Fakültesi	6780(27,9%)	313(23,2%)
Fen-Edebiyat Fakültesi	5653(23,2%)	216(16,0%)
İ.İ.B.F.	6438(26,4%)	383(28,3%)
İlahiyat Fakültesi	1679(6,9%)	192(14,2%)
Eğitim Fakültesi	3793(15,9%)	247(18,3%)
Toplam	24343(100%)	1351(100%)

Kaynak: <http://www.ogrisl.sakarya.edu.tr>

Yukarıdaki Tablo 2’de 2010- 2011 öğretim yılında Sakarya Üniversitesi’ndeki 5 fakültede eğitim gören öğrenci sayıları ve örneklem sayıları yer almaktadır. Bu tabloya göre bu fakültelerde okuyan toplam öğrenci sayısı 24343’tür. Sosyal bilimlerde araştırmacılar tarafından anlamlılık seviyesi (yüzde 5) ve örneklem hatası (yüzde 5) bakımından genel kabul görmüş uygun bir örnek kütle için örneklem sayısının 377 olması istatistiksel analiz için yeterli görülmektedir (Altunışık ve diğ., 2007:127). Fakat örneklem hacmi ile tahminlerin güvenirliliği arasında doğrusal bir ilişki olduğundan, örneklem hacmi ne kadar arttırılırsa tahminlerin güvenirliliği de o kadar artmaktadır. Tablo 2’de görüldüğü gibi bizim örnek kitlemiz 1351 kişidir. Bu örneklem sayısı ana kütleyle temsil edecek büyüklüktedir ve örnek sayısından elde edilecek veriler ile evren hakkında genellemeler yapmak mümkündür.

3.4. Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Anket Çalışması

3.4.1. Ankete Katılan Öğrenciler İle İlgili Genel Bilgiler

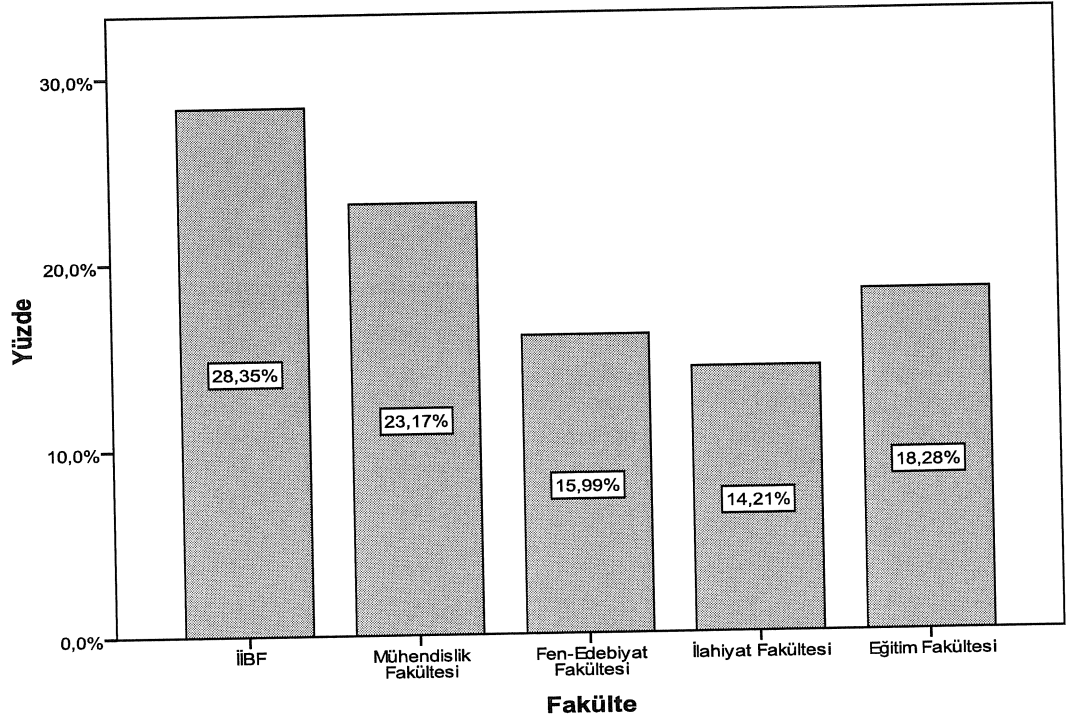
Ankete toplam 1351 üniversite öğrencisi katılmıştır. Katılımcılara ait genel bilgiler aşağıda grafikler halinde verilmiştir.

3.4.1.1. Öğrencilerin Fakültelere Göre Dağılımı

Örnek kitlemizi oluşturan 1351 üniversite öğrencisinin farklı fakültelerden seçilmesi ile fakülteler arasında vergi ahlakını etkileyen faktörlerin tespitinde karşılaştırma yapabilmek amaçlanmıştır. İktisadi idari bilimler fakültesi öğrencilerinin vergi konusunda aldıkları eğitim nedeniyle vergi ile ilgili konulara daha hâkim olacakları varsayıldığında vergi ahlakını etkileyen faktörlerin tespitinde bu fakülte ile diğer fakülteler arasında yapılacak karşılaştırmalar sonucunda önemli tespitler elde edileceği düşünülmektedir.

Aşağıdaki Şekil 2’de ankete katılan üniversite öğrencilerinin eğitim gördükleri beş fakülte ve bu fakültele ait yüzdelik dağılımlar yer almaktadır. Fakültele göre katılımcıların dağılımları şöyledir: Öğrencilerin %28,3’ü (383) iktisadi idari bilimler fakültesinde, %23,2’si (313) mühendislik fakültesinde, %16,0’ı (216) fen edebiyat fakültesinde, %14,2’si (192) ilahiyat fakültesinde, %18,3’ü (247) ise eğitim fakültesinde eğitim görmektedir.

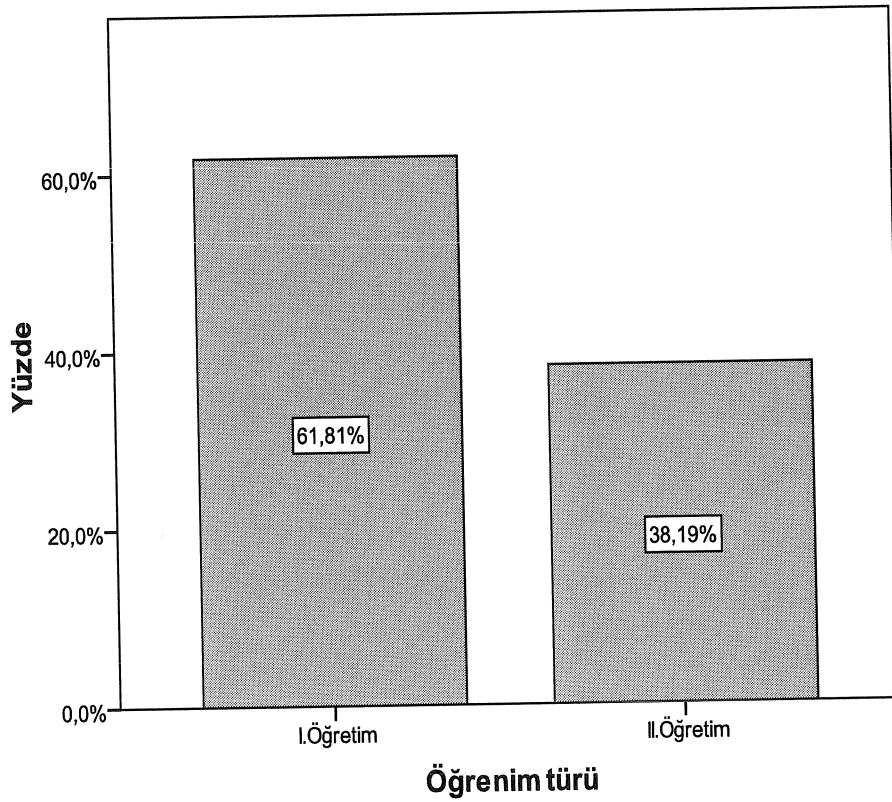
Şekil 2. Öğrencilerin Fakültele Göre Dağılımı

3.4.1.2. Öğrencilerin Öğretim Türlerine Göre Dağılımı

Öğrenciler öğretim türlerine göre birinci öğretim (gündüz) ve ikinci öğretim (gece) olmak üzere iki öğretim türüne göre değerlendirilmiştir. Ankete katılan 1351 öğrencinin 835'i (61,81%) birinci öğretim, 518'i (38,19) ise ikinci öğretimdir. Evrenimiz 50876 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır ve bu öğrencilerin %67'si (34041) birinci öğretim, %33'ü (16835) ise ikinci öğretimdir. Örnek kitlemiz evrendeki öğretim türü yüzdeleri ile yakındır ve evreni temsil gücü yüksektir.

Şekil 3. Öğrencilerin Öğretim Türlerine Göre Dağılımı

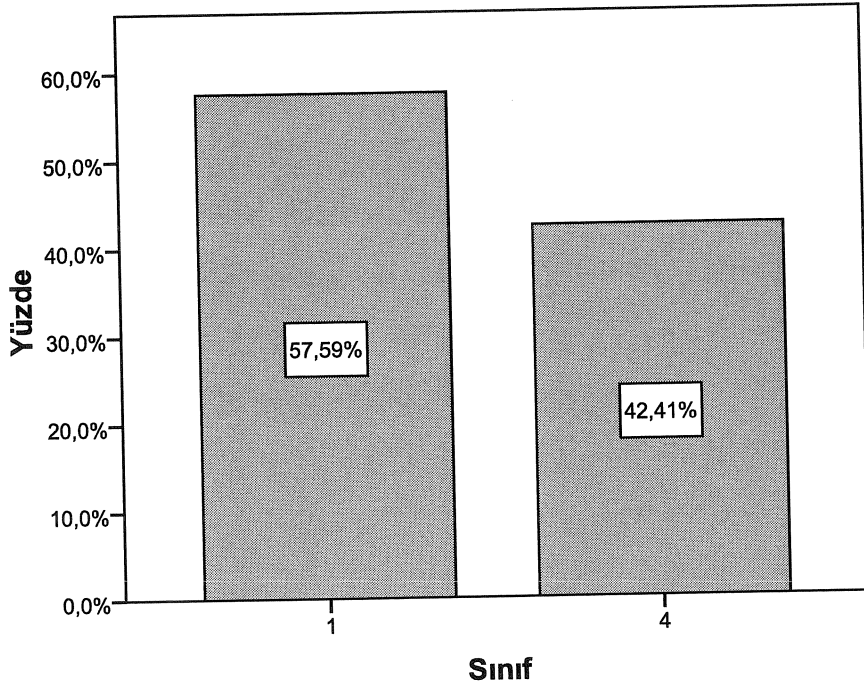

3.4.1.3. Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımı

Üniversite süreci boyunca alınan eğitimin vergi ahlakı üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için anketler üniversiteye yeni başlayan (1. Sınıf) öğrenciler ile mezun olacak durumda olan (4.Sınıf) öğrencilere uygulanmıştır.

Şekil 4'te öğrencilerin sınıflara göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre ankete katılan üniversite öğrencilerinin %57,6'sı (778) 1.sınıf, %42,4'ü (573) ise 4.sınıf öğrencisidir.

Şekil 4. Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımı

3.4.1.4. Öğrencilerin Yaş Dağılımı

Tablo 3'te ankete katılan mükelleflerin yaş dağılımları yer almaktadır. Tablo 3'ten de anlaşıldığı gibi ankete katılanlar 17 ile 34 yaş aralığında yer almaktadır. Katılımcılar üniversite öğrencisi olduklarından yaş ortalamaları (20,89) düşüktür ve genç yaş grubunu temsil etmektedir. Ankete katılanların genç yaşta olması, henüz gerçek vergi mükellefi olmamalarına rağmen, gençlerin vergiye bakış açıları ve vergi hakkında nasıl bir ön yargıya sahip oldukları konusunda bize bilgi verecektir.

Tablo 3. Öğrencilerin Yaş Ortalaması

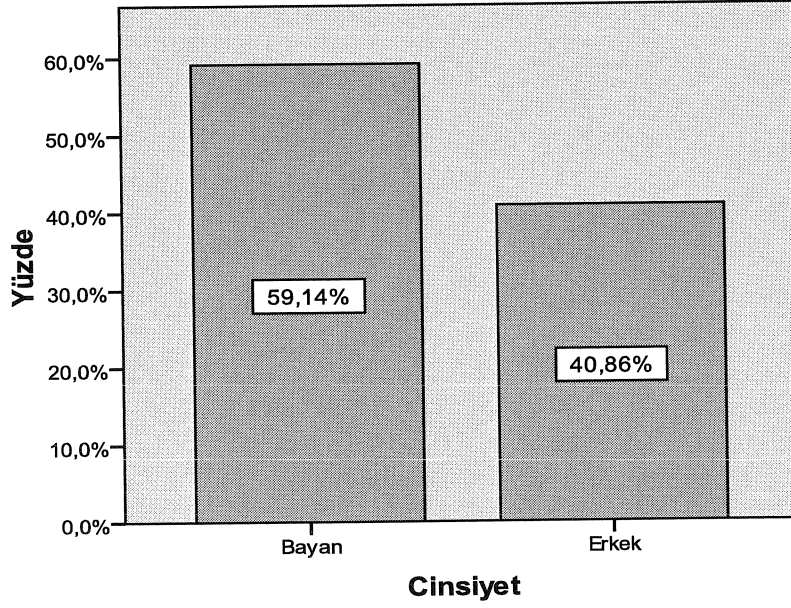
	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Yaş	17	34	20,89	1,895

3.4.1.5. Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı

Şekil 5'te ankete katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımları gösterilmektedir. Buna göre, ankete katılan toplam 1351 üniversite öğrencisinin %59,1'i (799) kız, %40,9'u

(552) ise erkek öğrenciden oluşmaktadır. Evrenimizin ise %42,3'ü (21533) kız, %57,7'si (29343) ise erkek öğrenciden oluşmaktadır.

Şekil 5.Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımları

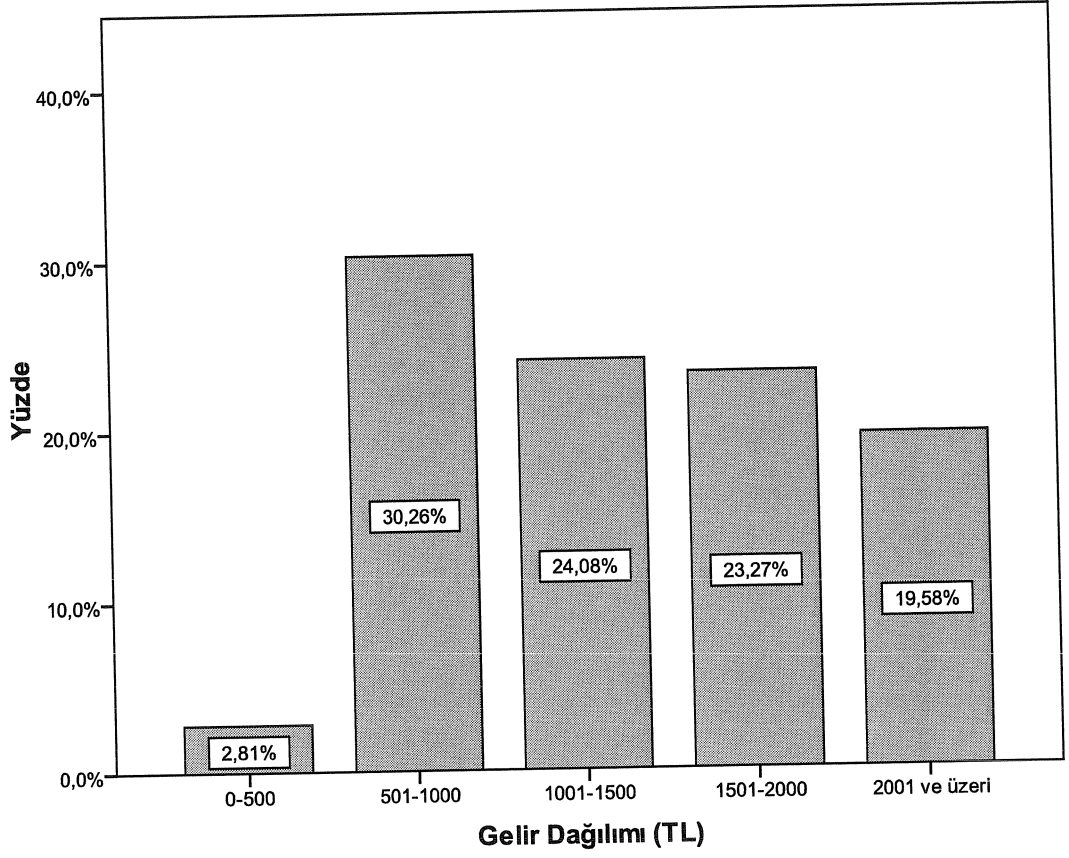

3.4.1.6. Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Ortalama Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

Öğrencilerin henüz gelir elde etmediklerini düşündüğümüzde gelir düzeyinin vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçmek için ankete katılan öğrencilere ailelerinin gelir düzeyleri sorulmuştur.

Şekil 6'da ankete katılan öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyleri yer almaktadır. Şekil 6'dan da anlaşılacağı gibi öğrencilerin ailelerinin aylık gelirleri 500 TL ile 2000 TL arasındadır.

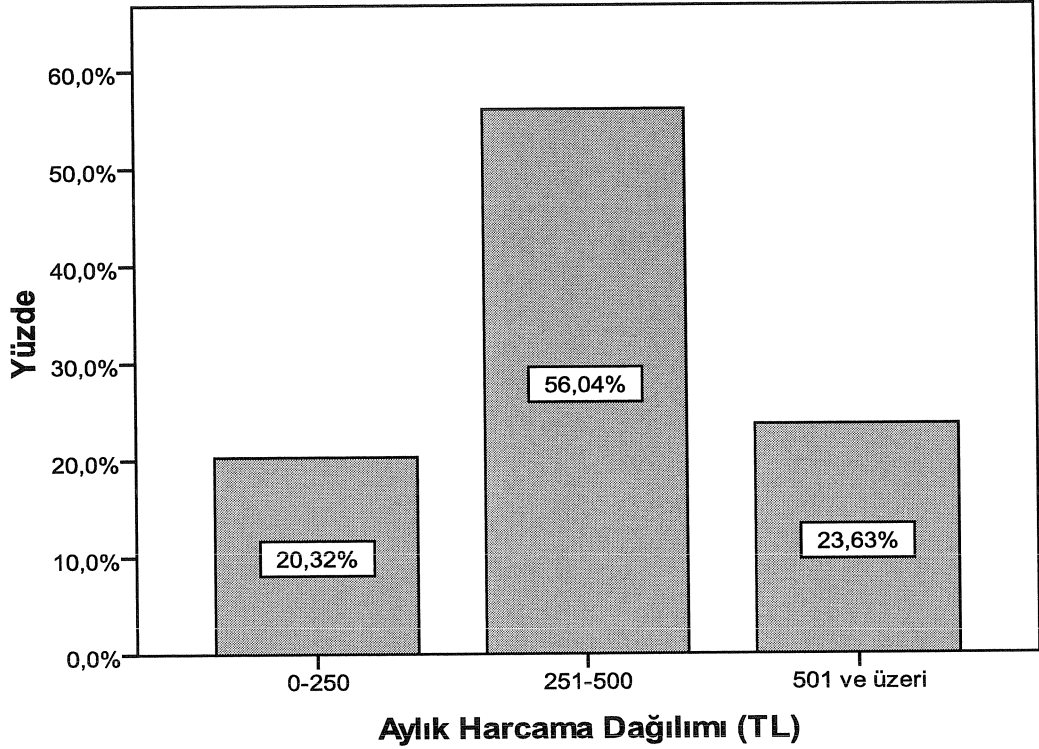
Şekil 6. Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

3.4.1.7. Öğrencilerin Aylık Harcamalarına Göre Dağılımları

Öğrencilerin ailelerinin aylık ortalama gelir düzeylerinin yanı sıra öğrencilerin de aylık harcama düzeylerine göre gelirin vergi ahlakı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen verilere göre öğrencilerin %20,3'ü 0 ile 250 TL arasında, %56,0'ı 251 ile 500 TL arasında ve %23,6'sı da 501 TL ve üzerinde aylık harcama yapmaktadırlar.

Şekil 7. Öğrencilerin Aylık Harcamalarına Göre Dağılımları

3.5. Öğrencilerin Vergi Ahlak Skoru

Vergi ahlakını ölçmek ve ankete katılan üniversite öğrencilerinin vergi ahlak skorunu oluşturabilmek için kullanılan ve 1351 üniversite öğrencisinin yanıtladığı 9 ifadenin güvenilirliği öncelikle Cronbach Alpha Katsayısı yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Cronbach Alpha Katsayısı yöntemi; likert türü toplamalı ölçeklerde soruların birbirleriyle tutarlı olup olmadığını ölçmektedir (Şencan, 2005:114). Alfa katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır ve 1'e yaklaştıkça ölçeğin tutarlılığı artmaktadır. Literatürde bir çok çalışmada alfa katsayısı 0.7'nin üstüdeyse ölçekteki soruların birbirleriyle tutarlı olduğu kabul edilmektedir (Bayraklı ve diğ., 2004:159).

Soruların güvenilirliği ölçülmeden ve vergi ahlak skoru oluşturulmadan önce cevapları 5'li likert ölçeğine göre verilen soruların hepsi 5'ten 1'e (5 Tamamen Katılmıyorum → 1 Tamamen Katılıyorum) olacak şekilde yeniden kodlanmıştır.

1. Vergi kaçıran birini ayıplarım. (5→1)
2. Fırsatını bulursam vergi kaçırırım. (1→5)
3. Vergi kaçırdığım duyulursa çok utanırım. (5→1)
4. Vergi kaçırmak yaygınsa vergi ödememek ahlaksızlık değildir. (1→5)
5. Vergi kaçırmak hırsızlık gibidir. (5→1)
6. Vergi kaçırmanın ahlaki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum. (5→1)
7. Mükellefin küçük miktarda vergi kaçırması normaldir. (1→5)
8. Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki bir görevidir. (5→1)
9. Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum. (5→1)

SPSS paket programı kullanarak yaptığımız güvenilirlik analizinde vergi ahlakını ölçmek amacıyla kullandığımız 9 ifadenin güvenilirliği ve tek boyutluluğu Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Güvenirlilik Analizi: Cronbach Alfa Katsayısı

	Soru-Bütün Korelasyonları	Soru Silindiğinde Alfa Katsayısı
Vergi kaçıran birini ayıplarım.	0,534	0,802
Fırsatını bulursam vergi kaçırırım.	0,615	0,791
Vergi kaçırdığım duyulursa çok utanırım.	0,496	0,807
Vergi kaçırmak yaygınsa vergi ödememek ahlaksızlık değildir.	0,343	0,829
Vergi kaçırmak hırsızlık gibidir.	0,6	0,794
Vergi kaçırmanın ahlaki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum.	0,667	0,788
Mükellefin küçük miktarda vergi kaçırması normaldir.	0,584	0,796
Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki bir görevidir.	0,51	0,806
Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.	0,445	0,813
Güvenirlilik Alfa Katsayısı= 0,821		

Tablo 4'te görüldüğü gibi alfa katsayısı 0.82 olduğu için ölçek güvenilirdir ve tüm soruların soru-bütün katsayısı 0.3'ten büyük olduğu için hiçbir sorunun anketten çıkarılmasına gerek yoktur.

Yukarıdaki Tablo 4'te yer alan Cronbach Alpha Katsayısı yöntemi kullanılarak güvenilirliği test edilmiş 9 ifadeden oluşan endeks ile ankete katılan üniversite öğrencilerinin vergi ahlak skoru tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 5. Ankete Katılan Üniversite Öğrencilerinin Vergi Ahlak Skoru

	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Vergi Ahlak Skoru	1,00	5,00	4,0689	,72401

Tablo 5’te görüldüğü üzere 5’li Likert ölçeğine hazırlanmış 9 sorudan oluşturulmuş endekse göre, ankete katılan üniversite öğrencilerinin vergi ahlak skoru 4,0689 bulunmuştur. Bu skor Likert ölçeğine göre oluşturulmuş sorulardan elde edildiği için 3 orta değer olarak kabul edilmekte ve ortalama 5’e (Tamamen Katılıyorum) yaklaştıkça vergi ahlakı yüksek, 1’e (Tamamen Katılmıyorum) yaklaştıkça vergi ahlakı düşük olarak yorumlanmaktadır. Buna göre, ankete katılan üniversite öğrencilerinin vergi ahlak skoru (4,0689) yüksektir.

3.6. Öğrencilerin Vergi Ahlakını Etkileyen Faktörler

Üniversite öğrencilerinin vergi hakkındaki düşüncelerini, vergiye bakış açılarını ve vergi ahlak düzeylerini etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla yaptığımız anket çalışmasında ankete katılanlara yönelttiğimiz sorular demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel olarak üç başlık altında incelenmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar, sıklıklarının (frekanslarına), geçerli yüzdelere ve kümülatif (birikimli) yüzdelere yer aldığı tablolar halinde gösterilmiştir.

Ayrıca katılımcılara yöneltilen bazı sorular arasında ilişki olup olmadığını değerlendirmek için iki veya daha fazla değişkene ait cevapların frekans ve yüzde dağılımlarının aynı tablo üzerinde gösterilmesi işlemi olan Çapraz Tablolama yöntemi kullanılmıştır (Altunışık ve diğ., 2007:68). Çapraz tabloda analiz edilen iki veya daha fazla değişkenin arasında bağımsızlık olup olmadığı ise parametrik olmayan testler ile analiz edilmiştir. Bu analizlerde bağımlı değişken olarak “Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeye verilen cevaplar aşağıdaki Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	674	50,0	50,0
Katılıyorum	355	26,3	76,3
Kararsızım	140	10,4	86,7
Katılmıyorum	65	4,8	91,5
Tamamen Katılmıyorum	114	8,5	100,0
Toplam	1348	100,0	
Cevapsız	3		
Toplam	1351		

Vergi ahlakı üzerinde etkisi araştırılan faktörlerin tespitinde ise Tablo 5’te yer alan vergi ahlak skoru bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Vergi ahlak skoru ile analiz yapmadan önce Parametrik testler mi parametrik olmayan testler mi uygulanacağına karar vermek için Tablo 7’de yer alan Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır.

Tablo 7. Vergi Ahlak Skoru için Normal Dağılım Testi

	Kolmogorov-Smirnov	
	z	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Ahlak Skoru	3,647	,000

Kolmogorov-Smirnov testi (Tablo 7) vergi ahlak skorunun normal dağılmadığını göstermektedir. Bu nedenle vergi ahlak skoru ile yapılacak analizlerde parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

3.6.1. Demografik Faktörler ile Vergi Ahlakı İlişkisi

Ankete katılan üniversite öğrencilerinin vergi ahlakları üzerinde etkisi araştırılan demografik faktörler eğitim ve cinsiyet faktörleridir. Öğrencilerin yaş ortalamalarının düşük olması, çoğunun bekâr olması ve henüz meslek sahibi olmamaları nedeniyle yaş, medeni durum ve mesleki durum faktörleri değerlendirilmemiştir.

3.6.1.1. Eğitim Düzeyinin Vergi Ahlakına Etkisi

Literatürde yapılan çalışmalarda eğitimin vergi ahlakı üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri üzerinde de durulmaktadır. Yüksek eğitim seviyesine sahip

mükelleflerin vergi kanunları ve mali konular hakkında bilgi sahibi olduklarından ve devletin toplanan vergileri nerelere harcadığı konusunda daha dikkatli olduklarından dolayı vergi uyumlarının ve vergi ahlaklarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılma ile birlikte (Torgler ve Schaltegger, 2005:13), yüksek eğitim seviyesine sahip mükelleflerin yüksek vergi ahlakı sergiledikleri sonucuna ulaşılan (Song ve Yarbrough, 1978:447) ampirik çalışmalarda görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda üniversite hayatı boyunca öğrencilerin aldıkları eğitimin vergi ahlakları üzerinde etkili olup olmadığını ölçmek amacıyla 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin vergi ahlak düzeyleri karşılaştırılmıştır. Ayrıca vergi hakkında daha yoğun eğitim gören İ.İ.B.F. öğrencileri ile ankete katılan diğer dört fakülte öğrencilerinin vergi ahlak düzeyleri karşılaştırılarak eğitimin vergi ahlakı üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ankete katılan öğrencilerin üniversitede aldıkları eğitim ile vergi ahlakları arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla öğrencilere üniversitede aldıkları eğitimin vergi ödeme isteklerini artırdığını düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. Tablo 8’de görüldüğü gibi öğrencilerin %7,5 (101) bu ifadeye tamamen katıldığını, %21’i (283) katıldığını, %19,6’sı (265) kararsız olduğunu, %32,8’i (442) katılmadığını, %19,1’i (258) ise tamamen katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 8. Üniversitede aldığım eğitimin vergi ödeme isteğimi arttırdığını düşünüyorum.

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	101	7,5	7,5
Katılıyorum	283	21,0	28,5
Kararsızım	265	19,6	48,1
Katılmıyorum	442	32,8	80,9
Tamamen Katılmıyorum	258	19,1	100,0
Toplam	1349	100,0	
Cevapsız	2		
Toplam	1351		

Yukarıdaki Tablo 8’de görüldüğü üzere ankete katılan üniversite öğrencilerinin %51,9’u (700) üniversite aldığı eğitimin vergi ödeme isteğini arttırmadığını

düşünmektedir. Bu durum 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin vergi ahlakları arasındaki ilişkiyi incelediğimiz Tablo 9'daki Mann-Whitney U testi ile de paralellik göstermektedir. Mann-Whitney U testine göre üniversiteye yeni başlayan 1. sınıf öğrencileri ile mezun olacak durumda olan 4. sınıf üniversite öğrencileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. Fakat bu farklılık 1. sınıf öğrencilerinin vergi ahlak ortalamalarının (699,85) 4. sınıf öğrencilerinden (643,62) daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Testten anlaşıldığı üzere öğrencilerin de Tablo 8'de belirttiği gibi üniversite süresince öğrencilerin aldıkları eğitim vergi ahlaklarını artırıcı yönde değildir. Bu durumun nedeni üniversite süresi boyunca öğrencilerin genel olarak aldıkları vergi eğitimi ile vergi sistemindeki adaletsiz uygulamaların, yasal boşluklardan kaynaklanan eşitsizliklerin farkına varmaları sonucunda vergiye karşı oluşturdukları olumsuz algılamalardan kaynaklanabilir.

Tablo 9. Sınıflara göre Vergi Ahlakı için Mann-Whitney U Test Sonuçları

Sıralama				
Sınıflar		N	Sıralamaların Ortalaması	Sıralamaların Toplamı
Vergi Ahlak Skoru	1.Sınıf	778	699,85	544482,50
	4.Sınıf	573	643,62	368793,50
	Toplam	1351		
Test İstatistikleri				
		Vergi Ahlakı		
Mann-Whitney U		204342,500		
Wilcoxon W		368793,500		
Z		-2,622		
İki yönlü geçerlilik aralığı		0,009		

Eğitimin vergi ahlakı üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkisini ölçmemize yardımcı olacak diğer bir bağımsız değişken ise fakültelerdir. Bu amaçla anketimiz 5 farklı fakültede uygulanmıştır. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin vergi ve ekonomi ile ilgili dersleri yoğun olarak gördükleri dikkate alındığında bu fakülte ile diğer 4 fakülte arasında karşılaştırma yapılması vergi ve ekonomi eğitimlerinin vergi ahlakına etkisi hakkında bilgi sunabilecektir.

Tablo 10’da, “Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.” ifadesine öğrencilerin fakültelerine göre verdikleri cevaplar yer almaktadır. Tablo 10’da görüldüğü üzere, İ.İ.B.F. öğrencilerinin yüzde 73,6’sı, Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin yüzde 69,8’i, Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin yüzde 79,6’sı, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin yüzde 84,4’ü ve Eğitim Fakültesi öğrencilerinin ise yüzde 79,7’si gelecekte vergi kaçırmayı düşünmediklerini ifade etmişlerdir. İ.İ.B.F. öğrencilerinin yüzde 12,7’si, Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin yüzde 15,5’i, Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin yüzde 11,1’i, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin yüzde 11,4’ü ve Eğitim Fakültesi öğrencilerinin ise yüzde 14,6’sı gelecekte vergi kaçırabileceğini belirtmiştir. Gelecekte vergi kaçırıp kaçırılmama konusunda kararsız olanların yüzdesini incelediğimiz de ise en yüksek oranın yüzde 14,8 ile Mühendislik Fakültesi ve yüzde 13,6 ile İ.İ.B.F. öğrencileri oldukları görülmektedir. Bu oranı sırasıyla Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencileri (%9,3), Eğitim Fakültesi öğrencileri (%5,7) ve en düşük yüzde ile İlahiyat Fakültesi öğrencileri (%4,2) takip etmektedir.

Tablo 10. Eğitim-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.							
F A K Ü L T E L E R		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
		İİBF		174	108	52	22
	45,4%		28,2%	13,6%	5,7%	7,0%	100,0%
Mühendislik Fakültesi		129	88	46	17	31	311
		41,5%	28,3%	14,8%	5,5%	10,0%	100,0%
Fen-Edebiyat Fakültesi		121	50	20	8	16	215
		56,3%	23,3%	9,3%	3,7%	7,4%	100,0%
İlahiyat Fakültesi		125	37	8	6	16	192
		65,1%	19,3%	4,2%	3,1%	8,3%	100,0%
Eğitim Fakültesi		125	72	14	12	24	247
		50,6%	29,1%	5,7%	4,9%	9,7%	100,0%
Toplam		674	355	140	65	114	1348
		50,0%	26,3%	10,4%	4,8%	8,5%	100,0%

Pearson Ki-Kare Testi: 0,000; Cramer’s V: 0,096; p=0,000

Tablo 10’dan da anlaşıldığı üzere fakülteler arasında vergi kaçırma bakımından yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Buna göre farklı fakültelerde okuyan öğrencilerin vergi kaçırmaya bakış açılarının farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılıkta üniversitede alınan eğitimin etkili olup olmadığını ölçmek için ise Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

Tablo 11. Fakülteleere göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Sıralama			
Sınıflar		N	Sıralamaların Ortalaması
Vergi Ahlak Skoru	İİBF	383	614,98
	Mühendislik Fakültesi	313	553,25
	Fen-Edebiyat Fakültesi	216	728,21
	İlahiyat Fakültesi	192	888,71
	Eğitim Fakültesi	247	715,17
	Total	1351	
Test İstatistikleri			
		Vergi Ahlakı	
Chi-Square		104,100	
Df		4	
Geçerlilik aralığı		,000	

Tablo 11’de yer alan rakamlara göre, fakülteler arasında vergi ahlakı bakımından yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Kruskal-Wallis testi incelendiğinde, vergi ahlak ortalamasının en yüksek olduğu fakülte İlahiyat Fakültesi (888,71)’dir. Bu ortalamayı sırasıyla Fen-Edebiyat Fakültesi (728,21), Eğitim Fakültesi (715,17), İİBF (614,98) ve en düşük vergi ahlak ortalaması ile Mühendislik Fakültesi (553,25) takip etmektedir.

Eğitimin vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yapmış olduğumuz testler genel olarak değerlendirildiğinde, üniversite hayatı boyunca öğrencilerin almış oldukları eğitimin öğrencilerin vergi ahlaklarını artırıcı yönde olmadığı görülmektedir. Ayrıca İ.İ.B.F. öğrencilerinin vergi konusunda daha fazla eğitim aldığı düşünüldüğünde ve bu fakültenin vergi ahlak ortalaması ile diğer fakültelerin vergi ahlak ortalaması karşılaştırıldığında bu fakültenin vergi ahlakının en düşük ortalamadan biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, üniversitede alınan vergi eğitiminin vergi ahlakı üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

İ.İ.B.F'nin vergi ahlakının ikinci en düşük fakülte olmasının (Tablo 11) nedeni, öğrencilerin vergi mevzuatındaki adaletsizliklerin, uygulamadaki eşitsizliklerin, vergi sisteminden kaynaklanan karmaşıklığın üniversitede aldıkları vergi eğitimi ile farkına varmaları sonucunda vergiye karşı oluşturdukları dirençten kaynaklanıyor olabilir.

3.6.1.2. Cinsiyetin Vergi Ahlakına Etkisi

Cinsiyetin vergi ahlakı üzerindeki etkisinin araştırıldığı ampirik çalışmalarda genel olarak vergi ahlakı ile cinsiyet faktörü arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar görülmektedir (Baldry, 1987:381-382; Orviska ve Hundson, 2002:83; Torgler, 2003:42; Demir, 2008:154). Çalışmamızda da vergi kaçırma bağımlı değişkeni ile cinsiyet faktörünü arasındaki ilişki incelediğinde, kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Tablo 12'de de görüldüğü üzere, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre vergi kaçırmaya daha olumsuz baktıkları görülmektedir.

Tablo 12. Cinsiyet-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.							
C		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
N	Kız	422	227	61	29	59	798
		52,90%	28,40%	7,60%	3,60%	7,40%	100,00%
S	Erkek	252	128	79	36	55	550
		45,80%	23,30%	14,40%	6,50%	10,00%	100,00%
Y	Toplam	674	355	140	65	114	1348
		50,00%	26,30%	10,40%	4,80%	8,50%	100,00%
E							
T							
Pearson Ki-Kare Testi: 0,000							

Cinsiyet ile vergi ahlakı arasındaki ilişki ise Tablo 13'te yer alan Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Testin sonuçlarına göre kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında vergi ahlakı bakımından yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Tablo 13'ten de anlaşıldığı üzere kız öğrencilerin ortalama vergi ahlakı skoru (723,38) erkek öğrencilerin vergi ahlakı skorundan (607,43) yüksektir. Tablo 12'deki ve Tablo 13'teki testlerin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, kız öğrencilerin vergi kaçırma eğiliminin erkek öğrencilerden daha düşük olduğu ve vergi ahlaklarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Cinsiyete göre Vergi Ahlakı için Mann-Whitney U Test Sonuçları

Sıralama				
Cinsiyet		N	Sıralamaların Ortalaması	Sıralamaların Toplamı
Vergi Ahlak Skoru	Kız	799	723,38	577977,00
	Erkek	552	607,43	335299,00
	Toplam	1351		
Test İstatistikleri				
		Vergi Ahlakı		
Mann-Whitney U		182671,000		
Wilcoxon W		335299,000		
Z		-5,378		
İki yönlü geçerlilik aralığı		,000		

3.6.2. Ekonomik Faktörler ile Vergi Ahlakı İlişkisi

Ankete katılan üniversite öğrencilerinin vergi ahlakları üzerinde etkisi araştırılan ekonomik faktörler sırasıyla vergi yükü, kamu harcamaları, gelir düzeyi, vergilemede adalet algısı, cezalar ve denetim olasılığı, vergi idaresi çalışanları ve diğer mükellef algılamalarıdır.

3.6.2.1. Vergi Yükünün Vergi Ahlakına Etkisi

İkinci bölümde değinildiği üzere vergi yükü objektif vergi yükü ve subjektif vergi yükü olarak ikiye ayrılmaktadır. Vergi ahlakını etkileyen vergi yükü değerlendirilirken mükelleflerin vergiler nedeniyle hissettikleri negatif duyguları ifade eden subjektif vergi yükü diğer bir ifade ile vergi tazyiki dikkate alınmaktadır. Hissedilen vergi yükünün etkilerini ölçmek amacıyla ülkemizde yapılan çalışmalarda katılımcıların çoğunun vergi yükünü ağır buldukları görülmüştür (Bayraklı ve diğ., 2004:222-228; Çoban, 2004:126; Çiçek, 2006:105; Tuay ve Güvenç, 2007:63-64; Demir, 2008:169).

Tablo 14. "Ülkemizde vergi yükü çok yüksektir"

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	460	34,2	34,2
Katılıyorum	538	40	74,2
Kararsızım	192	14,3	88,5
Katılmıyorum	114	8,5	97
Tamamen Katılmıyorum	41	3	100
Toplam	1345	100	
Cevapsız	6		
Toplam	1351		

Yukarıdaki Tablo 14 ankete katılan üniversite öğrencilerinin algıladıkları vergi yükünü göstermektedir. Katılımcıların %34,2'si (460) ülkemizdeki vergi yükünün yüksek olduğuna tamamen katıldıklarını, %40'ı (538) katıldığını, %14,3'ü (192) kararsız olduğunu, %8,5'i (114) katılmadığını, %3'ü (41) ise tamamen katılmadığını belirtmiştir. Tablo 14'te de görüldüğü üzere ankete katılan üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu (%74,2) ülkemizdeki vergi yükünün ağır olduğunu düşünmektedir. Anketin sonunda yer alan eklemek istediklerinizi belirtiniz kısmına öğrenciler çoğunlukla KDV, ÖTV ve özellikle de akaryakıt üzerinden alınan vergilerin çok ağır olduğunu yazmışlardır. Bundan da anlaşıldığı üzere geleceğin potansiyel vergi mükellefi öğrenciler vergi yükünü ağır bulmaktadır.

Tablo 15. Vergi Yüğü-Vergi Ahlakı İlişki

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.								
V	E	Tamamen	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen	Toplam	
		Katılmıyorum				Katılıyorum		
R	G	Tamamen	49	26	63	93	227	458
		Katılıyorum	10,7%	5,7%	13,8%	20,3%	49,6%	100,0%
İ	Y	Katılıyorum	45	29	49	176	238	537
			8,4%	5,4%	9,1%	32,8%	44,3%	100,0%
Ü	K	Kararsızım	8	6	13	52	113	192
			4,2%	3,1%	6,8%	27,1%	58,9%	100,0%
Ü	K	Katılmıyorum	5	4	9	25	71	114
			4,4%	3,5%	7,9%	21,9%	62,3%	100,0%
Ü	K	Tamamen	6	0	5	7	23	41
			Katılmıyorum	14,6%	,0%	12,2%	17,1%	56,1%
Ü	K	Toplam	113	65	139	353	672	1342
			8,4%	4,8%	10,4%	26,3%	50,1%	100,0%

Spearman Korelasyon Katsayısı:0,095 (std.Hata:0,027); p=0,001

Bu iki değişken arasında uygulanan Spearman sıra korelasyonu da teorik beklentiyle uyumlu sonuçlar göstermektedir (Tablo 15). Algılanan vergi yüğü ile gelecekte vergi kaçırmaya düşüncesi arasında zayıf ama yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

3.6.2.2. Kamu Harcamalarının Algılanma Düzeyinin Vergi Ahlakına Etkisi

Ödedikleri vergileri kamu harcamalarının karşılığı olarak algılayan mükellefler yapılan kamu harcamalarına duyarlılık göstermektedirler. Bu nedenle mükelleflerin kamu hizmetlerinden yeterince faydalanamadıkları ve vergilerin savurganca harcandığı şeklindeki algılamaları bireylerin vergi ahlakını olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkemizde yapılan araştırmaların çoğunda da bireylerin vergileri kamu hizmetlerinin karşılığı olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmaktadır (Muter ve diğ., 1993:13; Çoban, 2004:124; Çiçek, 2006:104; Demir, 2008:170-171).

Tablo 16. "Ülkemizde kamu harcamalarında savurganlık yapılmaktadır."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	416	30,9	30,9
Katılıyorum	481	35,7	66,6
Kararsızım	261	19,4	86,0
Katılmıyorum	132	9,8	95,8
Tamamen Katılmıyorum	57	4,2	100,0
Toplam	1347	100,0	
Cevapsız	4		
Toplam	1351		

Tablo 16'da üniversite öğrencilerine yöneltilen "Ülkemizde kamu harcamalarında savurganlık yapılmaktadır." ifadesine öğrencilerin verdikleri cevaplar yer almaktadır. Katılımcıların %30,9'u (416) ülkemizde kamu harcamalarında savurganlık yapıldığına tamamen katıldığını, %35,7'si (481) katıldığını, %19,4'ü (261) kararsız olduğunu, %9,8'i (132) katılmadığını ve %4,2'si (57) ise bu fikre tamamen katılmadığını belirtmiştir. Buna göre, ankete katılan üniversite öğrencilerinin yarısından çoğu (%66,6) kamu harcamalarında savurganlık yapıldığına inandığı görülmektedir.

Kamu harcamalarındaki savurganlık algılaması ile vergi kaçakçılığı arasındaki ilişkinin araştırıldığı aşağıdaki Tablo 17'de ise kamu harcamaları ile vergi kaçırma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 17. Kamu Harcamaları-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.							
K A M U H A R C A M A L A R I		Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
	Tamamen Katılıyorum	44	23	44	91	212	414
	10,6%	5,6%	10,6%	22,0%	51,2%	100,0%	
Katılıyorum	31	22	49	156	223	481	
	6,4%	4,6%	10,2%	32,4%	46,4%	100,0%	
Kararsızım	24	12	28	57	139	260	
	9,2%	4,6%	10,8%	21,9%	53,5%	100,0%	
Katılmıyorum	6	7	12	40	67	132	
	4,5%	5,3%	9,1%	30,3%	50,8%	100,0%	
Tamamen Katılmıyorum	8	1	6	11	31	57	
	14,0%	1,8%	10,5%	19,3%	54,4%	100,0%	
Toplam	113	65	139	355	672	1344	
	8,4%	4,8%	10,3%	26,4%	50,0%	100,0%	

Spearman Korelasyon Katsayısı:0,025 (std.Hata:0,028); p=0,351

3.6.2.3. Gelir Düzeyinin Vergi Ahlakına Etkisi

Anketimize katılan üniversite öğrencilerinin henüz gelir elde etmedikleri dikkate alındığında gelir düzeyinin vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçmek için öğrencilerin ailelerinin ortalama aylık gelir düzeyleri değerlendirilmiştir.

Tablo 18’de görüldüğü üzere gelir düzeyi grupları ile vergi ahlakı arasında istatistiksel olarak anlamlılık vardır. Çapraz tabloda incelendiğinde 2001 ve üzerinde ortalama aylık gelir elde edenlerin vergi kaçırmaya daha yatkın oldukları görülmektedir.

Tablo 18. Gelir Düzeyi-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.								
G E L İ R D Ü Z E Y İ		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam	
	0-500		21	7	3	2	2	35
			60,0%	20,0%	8,6%	5,7%	5,7%	100,0%
	501-1000		196	95	34	20	31	376
			52,1%	25,3%	9,0%	5,3%	8,2%	100,0%
	1001-1500		163	76	22	10	28	299
			54,5%	25,4%	7,4%	3,3%	9,4%	100,0%
	1501-2000		134	87	36	16	17	290
			46,2%	30,0%	12,4%	5,5%	5,9%	100,0%
	2001 ve üzeri		108	64	32	14	25	243
			44,4%	26,3%	13,2%	5,8%	10,3%	100,0%
	Toplam		622	329	127	62	103	1243
			50,0%	26,5%	10,2%	5,0%	8,3%	100,0%

Spearman Korelasyon Katsayısı:0,069 (std.Hata:0,029), p=0,015

Üniversite öğrencilerinin henüz gelir elde etmedikleri düşünüldüğünde gelirin vergi ahlakı üzerindeki etkisi incelenirken bağımsız değişken olarak öğrencilerin öğretim türleri de dikkate alınmıştır. Birinci öğretim (gündüz) ve ikinci öğretim (gece) olmak üzere iki öğretim türü değerlendirilmiş ve ikinci öğretim harçlarının birinci öğretim harçlarından yaklaşık dört kat fazla olması nedeniyle ikinci öğretimde okuyan öğrencilerin gelir düzeylerinin daha yüksek olduğu varsayılmıştır.

Tablo 19. Öğretim Türü-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.								
Ö Ğ R E T İ M T Ü R Ü		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam	
	I. Öğretim		435	214	77	39	68	833
			52,20%	25,70%	9,20%	4,70%	8,20%	100,00%
	II. Öğretim		239	141	63	26	46	515
			46,40%	27,40%	12,20%	5,00%	8,90%	100,00%
	Toplam		674	355	140	65	114	1348
			50,00%	26,30%	10,40%	4,80%	8,50%	100,00%

Pearson Ki-Kare Testi: 5,545, p=0,236

Tablo 19 incelendiğinde, öğretim türleri (gelir düzeyi) ile vergi ahlakı arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılamadığı görülmektedir.

3.6.2.4. Adaletsizlik Algılamalarının Vergi Ahlakına Etkisi

Vergilerin adil olarak algılanmaması vergi ahlakını olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkemizde de yapılan ampirik çalışmalar vergilerin adaletli dağıtılmadığı algısının vergi ahlakı üzerinde negatif etki yarattığını desteklemektedir (Gerçek ve Yüce, 1998:59; Çoban, 2004:131; Bayraklı ve diğ., 2004:222-226; Çiçek, 2006:106; Kargı, 2009:159).

Tablo 20’de ankete katılan öğrencilerin “Vergi sistemimizin adil olduğunu düşünüyorum.” ifadesine verdikleri cevaplar yer almaktadır. Buna göre katılımcıların %3,6’ sını (48) bu ifadeye tamamen katıldığını, % 13,1’i (177) katıldığını, %30,1’i (407) kararsız olduğunu, %28,6’sını (386) katılmadığını ve %24,6’sını (332) ise tamamen katılmadığını belirtmiştir. Buna göre, ankete katılan üniversite öğrencilerinin %53,2’sinin (718) vergi sistemini adaletsiz olarak algıladığı görülmektedir.

Tablo 20. "Vergi sistemimizin adil olduğunu düşünüyorum."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	48	3,6	3,6
Katılıyorum	177	13,1	16,7
Kararsızım	407	30,1	46,8
Katılmıyorum	386	28,6	75,4
Tamamen Katılmıyorum	332	24,6	100,0
Toplam	1350	100,0	
Cevapsız	1		
Toplam	1351		

Ayrıca ankete katılan öğrencilere "Vergi sistemi adaletsizse vergi kaçıranlara hak verilebilir." ifadesi yöneltmiştir. Öğrencilerin yarısından fazlası (%53,2) vergi sisteminin adil olduğunu düşünmemesine rağmen Tablo 21'de görüldüğü üzere yine yarından fazlası (%50,5) vergi kaçıranlara hak verilemeyeceğini düşünmektedir.

Tablo 21. "Vergi sistemi adaletsizse vergi kaçıranlara hak verilebilir."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	118	8,8	8,8
Katılıyorum	305	22,7	31,5
Kararsızım	242	18,0	49,5
Katılmıyorum	413	30,7	80,2
Tamamen Katılmıyorum	266	19,8	100,0
Toplam	1344	100,0	
Cevapsız	7		
Toplam	1351		

Vergi sisteminde algılanan adalet ile vergi ahlakı arasındaki ilişki Kruskal-Wallis testi ile analiz edilmiştir. Tablo 22'de yer alan test sonuçlarına göre, vergi sistemi adaletsiz olsa bile vergi kaçıranlar haklı görünemez diyen katılımcıların en yüksek vergi ahlak ortalamasına (942,16) sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 22. Adalet Algılamasına göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Sıralama			
Vergi sistemi adaletsizse vergi kaçıranlara hak verilebilir.	N	Sıralamaların Ortalaması	
Vergi Ahlak Skoru	Tamamen Katılıyorum	118	470,51
	Katılıyorum	305	516,28
	Kararsızım	242	601,43
	Katılmıyorum	413	713,54
	Tamamen Katılmıyorum	266	942,16
	Total	1344	
Test İstatistikleri			
	Vergi Ahlakı		
Chi-Square	223,185		
Df	4		
Geçerlilik aralığı	,000		

3.6.2.5. Cezaların ve Denetim Olasılığının Vergi Ahlakına Etkisi

Vergi denetimleri ve vergi cezalarının etkinliği vergi ahlakını etkileyen önemli faktörlerdendir. Vergi denetimlerinin etkin olarak yapıldığı ve vergi kaçıranların cezalandırıldığı bir toplumda mükelleflerin vergi uygulamalarında adaletin sağlandığı yönündeki algılamaları güçlenecektir. Böylece vergi kaçıranların etkin bir şekilde denetlendiğini ve vergi kaçıranların cezalandırıldığını hisseden dürüst mükelleflerin vergiye karşı uyumları artacak ve vergi ahlakları üzerinde pozitif bir etki oluşacaktır.

Çalışmamızda üniversite öğrencilerinin ülkemizdeki vergi denetimlerinin etkinliği yönündeki algılamalarını ölçmek amacıyla katılımcılara “Ülkemizde vergi denetimleri çok yetersiz.” ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Tablo 23’te öğrencilerin bu ifadeye verdikleri cevaplar yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların %27,3’ü (368) ifadeye tamamen katıldığını, %43,6’sı (587) katıldığını, %19,8’i (266) kararsız olduğunu, %7’si (94) katılmadığını, %2,3’ü (31) ise tamamen katılmadığını belirtmiştir. Tablo 23’ten de anlaşıldığı üzere ankete katılan üniversite öğrencilerinin

büyük bir çoğunluğunun (%70,9) ülkemizdeki vergi denetimlerini yetersiz bulduğu görülmektedir.

Tablo 23. "Ülkemizde vergi denetimleri çok yetersiz."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	368	27,3	27,3
Katılıyorum	587	43,6	71,0
Kararsızım	266	19,8	90,7
Katılmıyorum	94	7,0	97,7
Tamamen Katılmıyorum	31	2,3	100,0
Toplam	1346	100,0	
Cevapsız	5		
Toplam	1351		

Tablo 24'te ise vergi denetimleri ile vergi kaçakçılığı arasındaki ilişkinin incelendiği Spearman sıralı korelasyon test sonuçları yer almaktadır. Test sonuçları teorik olarak beklendiği gibi ters yönlü ve yüzde on seviyede istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre testi, bireylerin vergi denetimlerini yetersiz olarak algılama düzeyleri arttıkça vergi ahlakları azalmakta ya da vergi denetimlerinin yetersiz olduğu algılamaları azaldıkça vergi ahlakları artmakta şeklinde yorumlayabiliriz.

Tablo 24. Vergi Denetimi-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.							
V E R G İ D E N E T İ M İ		Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
	Tamamen Katılıyorum	43	19	32	64	209	367
	11,7%	5,2%	8,7%	17,4%	56,9%	100,0%	
Katılıyorum	34	24	63	186	279	586	
	5,8%	4,1%	10,8%	31,7%	47,6%	100,0%	
Kararsızım	23	17	26	72	128	266	
	8,6%	6,4%	9,8%	27,1%	48,1%	100,0%	
Katılmıyorum	12	4	13	23	41	93	
	12,9%	4,3%	14,0%	24,7%	44,1%	100,0%	
Tamamen Katılmıyorum	2	1	6	7	15	31	
	6,5%	3,2%	19,4%	22,6%	48,4%	100,0%	
Toplam	114	65	140	352	672	1343	
	8,5%	4,8%	10,4%	26,2%	50,0%	100,0%	

Spearman Korelasyon Katsayısı:-0,053 (std.Hata:0,028); p=0,051

Tablo 25'te ise ankete katılan üniversite öğrencilerinin "Ülkemizde vergi cezaları çok yetersiz." ifadesine verdikleri cevaplar yer almaktadır. Tablo 25'e göre, katılımcıların %24,2'si (326) ülkemizdeki vergi denetimlerinin çok yetersiz olduğu ifadesine tamamen katıldığını, %37,4'ü (503) katıldığını, %23,5'i (316) kararsız olduğunu, %10,6'sı (143) katılmadığını ve % 4,2'si (57) ise tamamen katılmadığını belirtmiştir. Buna göre üniversite öğrencilerinin %61,6'i ülkemizdeki cezaların yetersiz olduğunu düşünürken, sadece %14,8'i ülkemizdeki cezaların yeterli olduğunu düşünmektedir.

Tablo 25. "Ülkemizde vergi cezaları çok yetersiz."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	326	24,2	24,2
Katılıyorum	503	37,4	61,6
Kararsızım	316	23,5	85,1
Katılmıyorum	143	10,6	95,8
Tamamen Katılmıyorum	57	4,2	100,0
Toplam	1345	100,0	
Cevapsız	6		
Toplam	1351		

Ankete katılan üniversite öğrencilerinin yarısından çoğunun (%61,6) vergi cezalarını yetersiz olarak algılamalarının vergi ahlakları üzerindeki etkisini ölçtüğümüz Spearman Sıralı Korelasyon testinin sonuçlarının yer aldığı Tablo 26'ya göre ise algılanan vergi cezaları ile vergi ahlakı arasında teorik beklentiye uygun olarak ters yönlü ve yüzde bir seviyede istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Aşağıdaki çapraz tablodan da anlaşıldığı üzere vergi cezalarının yetersiz olduğunu düşünen büyük bir çoğunluğun (%59,6) vergi ahlakı yüksek grupta oldukları ve bu grubun vergi cezaları konusunda hassas oldukları görülmektedir.

Tablo 26. Vergi Cezaları-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.							
V E R G İ C E Z A L A R I		Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
	Tamamen Katılıyorum	34	13	26	58	193	324
	10,5%	4,0%	8,0%	17,9%	59,6%	100,0%	
Katılıyorum	34	21	54	165	229	503	
	6,8%	4,2%	10,7%	32,8%	45,5%	100,0%	
Kararsızım	22	18	24	89	163	316	
	7,0%	5,7%	7,6%	28,2%	51,6%	100,0%	
Katılmıyorum	15	7	27	36	58	143	
	10,5%	4,9%	18,9%	25,2%	40,6%	100,0%	
Tamamen Katılmıyorum	8	4	9	6	29	56	
	14,3%	7,1%	16,1%	10,7%	51,8%	100,0%	
Toplam	113	63	140	354	672	1342	
	8,4%	4,7%	10,4%	26,4%	50,1%	100,0%	

Spearman Korelasyon Katsayısı:-0,073 (std.Hata:0,028); p=0,007

3.6.2.6. Vergi İdaresinin Vergi Ahlakına Etkisi

Devlet ile mükellef arasındaki ilişkide aracı role sahip olan vergi idaresi çalışanlarının mükellefler karşısında sergilemiş oldukları tutum ve davranışlar mükellefin vergiye ve vergi alıcısı olan devlete bakış açısı üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiye sahip önemli bir faktördür. Üniversite öğrencilerinin gerçek vergi mükellefi olmamaları ya da vergi idaresi çalışanları ile birebir muhatap olmamış olabilmelerine rağmen öğrencilerin vergi idaresi çalışanları hakkındaki önyargıları, diğer mükelleflerden elde ettikleri izlenimler ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 27. "Vergi idaresi çalışanları hakkında olumlu düşüncelere sahip değilim. "

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	253	18,8	18,8
Katılıyorum	381	28,3	47,1
Kararsızım	540	40,1	87,2
Katılmıyorum	137	10,2	97,4
Tamamen Katılmıyorum	35	2,6	100,0
Toplam	1346	100,0	
Cevapsız	5		
Toplam	1351		

Tablo 27’de ankete katılan üniversite öğrencilerinin “Vergi idaresi çalışanları hakkında olumlu düşüncelere sahip değilim.” ifadesine verdikleri cevaplar yer almaktadır. Tablo 27’ye göre katılımcıların %47,1’i (634) vergi idaresi çalışanları hakkında olumlu düşüncelere sahip olmadıklarını belirtirken, katılımcıların sadece %12,8’i (172) vergi idaresi çalışanları hakkında olumlu düşüncelere sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 28’de ise devlet çalışanları ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi incelediğimiz Kruskal-Wallis test sonuçları görülmektedir. Testte göre, iki değişken arasında yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Ayrıca tabloda vergi idaresi çalışanları hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğunu belirtenlerin vergi ahlak ortalamalarının yüksek olduğu da görülmektedir.

Tablo 28. Devlet Çalışanlarına göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Sıralama			
Vergi idaresi çalışanları hakkında olumlu düşüncelere sahip değilim.		N	Sıralamaların Ortalaması
Vergi Ahlak Skoru	Tamamen Katılıyorum	253	620,22
	Katılıyorum	381	585,08
	Kararsızım	540	754,28
	Katılmıyorum	137	676,65
	Tamamen Katılmıyorum	35	762,43
	Total	1346	
Test İstatistikleri			
		Vergi Ahlakı	
Chi-Square		49,783	
Df		4	
Geçerlilik aralığı		,000	

3.6.2.7. Diğer Mükellef Algılamalarının Vergi Ahlakına Etkisi

Birey ve bireylerin içinde yaşadıkları veya ait oldukları referans grupları (bireyin arkadaşları, meslektaşları, aile fertleri vb.) ile arasındaki ilişki vergi ahlakı üzerinde etkili olan önemli bir faktördür. Referans grubu tarafından hoş karşılanmayan ve ayıplanan düşünce ve davranışlardan bireyin düşünce ve davranışlarının etkilendiği sosyolojide kabul görmüş bir teoridir (Bayraklı ve diğ., 2004:212). Vergi kaçırın mükelleflerin diğer mükellefleri de olumsuz yönde etkilediği ülkemizde yapılan ampirik çalışmalarla da desteklenmektedir (Gerçek ve Yüce, 1998:59; Bayraklı, ve diğ., 2004:229; Çiçek, 2006:114; Demir, 2008:178-183).

Çalışmamızda vergi kaçırın mükelleflerin öğrenciler üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yönelttiğimiz “Vergi kaçırınlar, diğer insanları da vergi kaçırmaya teşvik etmektedir.” ifadesine aldığımız cevaplar literatürdeki çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Tablo 29’a göre ankete katılan öğrencilerin %64,25’ vergi

kaçıranların diğer insanları da vergi kaçırmaya teşvik ettiği fikrine katıldıklarını, sadece 19,9'u bu fikre katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 29. "Vergi kaçırınlar, diğer insanları da vergi kaçırmaya teşvik etmektedir."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	249	18,5	18,5
Katılıyorum	617	45,8	64,2
Kararsızım	214	15,9	80,1
Katılmıyorum	203	15,1	95,2
Tamamen Katılmıyorum	65	4,8	100,0
Toplam	1348	100,0	
Cevapsız	3		
Toplam	1351		

Ankete katılanların %64,24 gibi büyük bir çoğunluğun vergi kaçırınların diğer insanları da vergi kaçırmaya teşvik ettiğini düşündükleri dikkate alındığında vergi ahlakı ile yakın çevre arasındaki ilişkiyi değerlendirebilmek için katılımcıların "Yakın çevreme baktığımda vergi kaçırın sayısının yüksek olduğunu görüyorum." sorusuna da verdikleri cevaplar incelenmiştir. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar Tablo 30'da yer almaktadır. Yakın çevresinde vergi kaçırınların yüksek olduğu ifadesine katılanlar (498) ile katılmayanların (529) yakın sayıda oldukları görülmektedir.

Tablo 30. "Yakın çevreme baktığımda vergi kaçırmanın sayısının yüksek olduğunu görüyorum."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	152	11,3	11,3
Katılıyorum	346	25,7	37,0
Kararsızım	319	23,7	60,7
Katılmıyorum	371	27,6	88,3
Tamamen Katılmıyorum	158	11,7	100,0
Toplam	1346	100,0	
Cevapsız	5		
Toplam	1351		

Diğer mükellefler ile vergi kaçakçılığı arasındaki ilişkinin incelendiği Tablo 31'de ise diğer mükellefler ile vergi kaçakçılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir.

Tablo 31. Diğer Mükellefler-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.							
Y		Tamamen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
A	Tamamen Katılıyorum	17	10	27	22	75	151
		11,3%	6,6%	17,9%	14,6%	49,7%	100,0%
I	Katılıyorum	28	23	43	111	141	346
		8,1%	6,6%	12,4%	32,1%	40,8%	100,0%
Ç	Kararsızım	26	12	30	72	178	318
		8,2%	3,8%	9,4%	22,6%	56,0%	100,0%
E	Katılmıyorum	23	15	32	122	178	370
		6,2%	4,1%	8,6%	33,0%	48,1%	100,0%
V	Tamamen Katılmıyorum	20	5	8	27	98	158
		12,7%	3,2%	5,1%	17,1%	62,0%	100,0%
E	Toplam	114	65	140	354	670	1343
		8,5%	4,8%	10,4%	26,4%	49,9%	100,0%

Spearman Korelasyon Katsayısı:0,093 (std.Hata:0,028), p=0,001

Yakın çevresinde vergi kaçırmanın olduğunu düşünen mükelleflerin vergi ahlak düzeylerini tespit etmek amacıyla yaptığımız Kruskal-Wallis test sonuçları yakın çevre ile vergi kaçakçılığı arasındaki ilişki ile paralellik göstermektedir. Tablo 32'ye

göre, yakın çevre ile vergi ahlakı arasında yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Kruskal-Wallis testi incelendiğinde, yakın çevresine baktığında vergi kaçırانların sayısının yüksek olduğuna katılmayanların en yüksek vergi ahlak ortalamasına sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 32. Diğer Mükellef Algılamalarına göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Sıralama			
Yakın çevreme baktığımda vergi kaçırان sayısının yüksek olduğunu görüyorum.	N	Sıralamaların Ortalaması	
Vergi Ahlak Skoru	Tamamen Katılıyorum	152	612,40
	Katılıyorum	346	595,72
	Kararsızım	319	712,11
	Katılmıyorum	371	680,60
	Tamamen Katılmıyorum	158	807,98
	Toplam	1346	
Test İstatistikleri			
	Vergi Ahlakı		
Chi-Square	39,913		
Df	4		
Geçerlilik aralığı	,000		

3.6.3. Sosyo-Kültürel Faktörler ile Vergi Ahlakı İlişkisi

Vergi ahlakı üzerindeki etkisi araştırılan sosyo-kültürel faktörler; devlete bağlılık düzeyi, vatandaşlık bilinci duygusu, iktidar partiyi kabul düzeyi ve dini inanç faktörleridir.

3.6.3.1. Devlete Bağlılık ve Vatandaşlık Bilinci Duygusunun Vergi Ahlakına Etkisi

Devlete ve devletin kurumlarına duyulan güven ve bağlılık düzeyindeki artışın vergi ahlakını olumlu yönde etkilediği ve bu etkinin mükelleflerin vergi ödeme isteğini arttırdığı yapılan çalışmalarda görülmektedir (Torgler, 2003b:27).

Çalışmamızda ankete katılan üniversite öğrencilerinin devlete olan güvenlerini ölçmek amacıyla “Devletime güveniyorum.” ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %18,7’si (253) devletime güveniyorum ifadesine tamamen katıldığını, %28’i (378) katıldığı, %26,7’si (360) kararsız olduğunu, %13,6’sı (183) katılmadığını, %13’ü (176) ise ifadeye tamamen katılmadığını belirtmiştir. Tablo 33’te görüldüğü üzere ankete katılan üniversite öğrencilerinin yarısına yakını (%46,7) devletine güvenirken, %26,62’si güvenmemektedir.

Tablo 33. "Devletime güveniyorum."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	253	18,7	18,7
Katılıyorum	378	28,0	46,7
Kararsızım	360	26,7	73,4
Katılmıyorum	183	13,6	87,0
Tamamen Katılmıyorum	176	13,0	100,0
Toplam	1350	100,0	
Cevapsız	1		
Toplam	1351		

Tablo 34. Devlete Güven-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.							
D E V L E T E G Ü V E N		Tamamen				Tamamen	Toplam
		Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Katılmıyorum	
	Tamamen	173	36	17	7	20	253
	Katılıyorum	68,4%	14,2%	6,7%	2,8%	7,9%	100,0%
	Katılıyorum	194	111	26	14	32	377
	Katılıyorum	51,5%	29,4%	6,9%	3,7%	8,5%	100,0%
	Kararsızım	170	105	47	11	27	360
	Kararsızım	47,2%	29,2%	13,1%	3,1%	7,5%	100,0%
	Katılmıyorum	67	62	19	23	12	183
	Katılmıyorum	36,6%	33,9%	10,4%	12,6%	6,6%	100,0%
	Tamamen	70	40	31	10	23	174
	Katılmıyorum	40,2%	23,0%	17,8%	5,7%	13,2%	100,0%
	Toplam	674	354	140	65	114	1347
	Toplam	50,0%	26,3%	10,4%	4,8%	8,5%	100,0%

Spearman Korelasyon Katsayısı:0,185 (std.Hata:0,027), p=0,000

Tablo 34'te ise devlete güven ve vergi kaçırma arasındaki ilişki Spearman sıra korelasyonu testi ile değerlendirilmiştir. Buna göre devlete güven düzeyi ile vergi kaçakçılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu bulunmuştur.

Devlete duyulan güven düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki ise Tablo35'te yer alan Kruskal-Wallis testi ile analiz edilmiştir. Kruskal-Wallis testine göre, devlete duyulan güven düzeyi ile vergi ahlakı arasında yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Tablo incelendiğinde ise devletime güveniyorum ifadesine katılanların en yüksek vergi ahlakına sahip kişiler oldukları görülmektedir.

Tablo 35. Devlete Güven Düzeyine göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Sıralama			
Devletime güveniyorum.		N	Sıralamaların Ortalaması
Vergi Ahlak Skoru	Tamamen Katılıyorum	253	841,88
	Katılıyorum	378	721,05
	Kararsızım	360	650,06
	Katılmıyorum	183	564,75
	Tamamen Katılmıyorum	176	505,70
	Toplam	1350	
Test İstatistikleri			
		Vergi Ahlakı	
Chi-Square		101,232	
Df		4	
Geçerlilik aralığı		,000	

Devlete duyulan güven düzeyindeki artışın vergi ahlakı üzerindeki olumlu etkisi gibi vatandaşlık bilincindeki artışın da vergi ahlakını olumlu yönde etkilediği sonucuna literatürde yapılan çalışmalarda ulaşılmıştır (Torgler, 2004:20-21).

Tablo 36. "Topluma karşı sorumluluğu olan biri vergisini tam olarak ödemelidir."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	739	54,9	54,9
Katılıyorum	493	36,6	91,5
Kararsızım	51	3,8	95,2
Katılmıyorum	34	2,5	97,8
Tamamen Katılmıyorum	30	2,2	100,0
Toplam	1347	100,0	
Cevapsız	4		
Toplam	1351		

Çalışmamızda ankete katılan öğrencilere “Topluma karşı sorumluluğu olan biri vergisini tam olarak ödemelidir.” ifadesi yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%91,5) bu ifadeye katıldığını, %3,8’i kararsız olduğunu ve sadece %4,7’si bu ifadeye katılmadığını belirtmiştir.

Tablo 37. Vatandaşlık Bilincine göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Sıralama			
Topluma karşı sorumluluğu olan biri vergisini tam olarak ödemelidir.		N	Sıralamaların Ortalaması
Vergi Ahlak Skoru	Tamamen Katılıyorum	739	861,78
	Katılıyorum	493	474,88
	Kararsızım	51	285,31
	Katılmıyorum	34	284,75
	Tamamen Katılmıyorum	30	422,35
	Toplam	1347	
Test İstatistikleri			
		Vergi Ahlakı	
Chi-Square		400,141	
Df		4	
Geçerlilik aralığı		,000	

Çalışmamızda vatandaşlık bilinci ile vergi ahlakı arasındaki ilişkinin incelendiği Kruskal-Wallis test sonuçlarına göre iki değişken arasında teorik beklentiye uygun olarak yüzde bir seviyede istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yukarıdaki Tablo 37 incelendiğinde, vatandaşlık bilinci yüksek olan öğrencilerin en yüksek vergi ahlak ortalamasına sahip bireyler oldukları görülmektedir.

3.6.3.2. İktidarı Kabul Düzeyinin Vergi Ahlakına Etkisi

Siyasal iktidar faktörü ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla öğrencilere “İktidar partiyi destekliyorsam, vergimi daha gönüllü öderim.” ifadesi yöneltilmiştir. Ankete katılan öğrencilerin %11,9’u (160) ifadeye tamamen katıldığını, %21,6’sı (291) katıldığını, %11,7’si (158) kararsız olduğunu, %29,8’i (401) katılmadığını ve %24,9’u (335) ise ifadeye tamamen katılmadığını belirtmiştir.

Aşağıdaki Tablo 38’de de gösterildiği gibi ankete katılan üniversite öğrencilerinin yarısından fazlasının (%54,7) siyasi iktidarı destekleme ile vergi ahlakı arasında ilişki kurmadıkları görülmektedir.

Tablo 38."İktidar partiyi destekliyorsam, vergimi daha gönüllü öderim."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	160	11,9	11,9
Katılıyorum	291	21,6	33,5
Kararsızım	158	11,7	45,3
Katılmıyorum	401	29,8	75,1
Tamamen Katılmıyorum	335	24,9	100,0
Toplam	1345	100,0	
Cevapsız	6		
Toplam	1351		

Tablo 39’da yer alan iktidar parti ile vergi kaçırma arasındaki ilişki Tablo 38 ile paralellik göstermektedir. İktidar partiyi kabul düzeyi ile vergi kaçırma arasındaki ilişkinin incelendiği Tablo 39’a göre, iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 39. İktidar Parti-Vergi ahlakı ilişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.							
İ K T D A R P A R T İ		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
			101	23	17	6	13
	Tamamen Katılıyorum	63,1%	14,4%	10,6%	3,8%	8,1%	100,0%
		122	99	31	14	24	290
	Katılıyorum	42,1%	34,1%	10,7%	4,8%	8,3%	100,0%
		68	45	18	9	18	158
	Kararsızım	43,0%	28,5%	11,4%	5,7%	11,4%	100,0%
		190	133	34	23	21	401
	Katılmıyorum	47,4%	33,2%	8,5%	5,7%	5,2%	100,0%
		191	54	39	13	36	333
	Tamamen Katılmıyorum	57,4%	16,2%	11,7%	3,9%	10,8%	100,0%
		672	354	139	65	112	1342
	Toplam	50,1%	26,4%	10,4%	4,8%	8,3%	100,0%

Spearman Korelasyon Katsayısı:-0,019 (std.Hata:0,028), p=0,486

3.6.3.3. Dinin Vergi Ahlakına Etkisi

Dini inançları kuvvetli olan bireylerin, dini referanslara dayandırılan vergiler konusunda daha hassas oldukları söylenmektedir (Aktan ve Çoban, 2006:150-151). Din faktörü ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi değerlendiren ampirik çalışmalarda da dine bağlılıkları yüksek olan kişilerin vergi ahlaklarının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Alm ve Torgler, 2006:236; Demir, 2008:162-164).

Tablo 40." Dini inancıma göre vergi kaçırmak günahtır."

	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamen Katılıyorum	741	55	55
Katılıyorum	399	29,6	84,6
Kararsızım	74	5,5	90,1
Katılmıyorum	54	4	94,1
Tamamen Katılmıyorum	79	5,9	100
Toplam	1347	100	
Cevapsız	4		
Toplam	1351		

Yukarıdaki Tablo 40'ta ankete katılanların vergi kaçırmanın dini inançlarına göre günah olup olmadığı sorusuna verdikleri cevaplar yer almaktadır. Tablo 40'taki rakamlara göre ankete katılanların büyük bir çoğunluğu (%84,6) dini inancına göre vergi kaçırmanın günah olduğunu belirtmiştir.

Tablo 41.Din Faktörü-Vergi Ahlakı İlişkisi

Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.							
D İ N İ İ N A N Ç L A R		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
	Tamamen Katılıyorum	492	124	37	17	70	740
	66,50%	16,80%	5,00%	2,30%	9,50%	100,00%	
Katılıyorum	116	175	58	31	18	398	
	29,10%	44,00%	14,60%	7,80%	4,50%	100,00%	
Kararsızım	21	24	21	3	5	74	
	28,40%	32,40%	28,40%	4,10%	6,80%	100,00%	
Katılmıyorum	12	15	12	8	7	54	
	22,20%	27,80%	22,20%	14,80%	13,00%	100,00%	
Tamamen Katılmıyorum	32	16	12	6	12	78	
	41,00%	20,50%	15,40%	7,70%	15,40%	100,00%	
Toplam	673	354	140	65	112	1344	
	50,10%	26,30%	10,40%	4,80%	8,30%	100,00%	

Spearman Korelasyon Katsayısı:0,309 (std.Hata:0,027),p=0,000

Tablo 41’de ise ankete katılan öğrencilerin vergi kaçırıp kaçırma eğilimleri üzerinde dini inançlarının etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Tablo 41 incelendiğinde din faktörü ile vergi kaçırma bağımlı değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Buna göre dini açıdan vergi kaçırmanın günah olduğuna inananların vergi kaçırma olumsuz baktıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 42. Dini İnanca göre Vergi Ahlakı için Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Sıralama			
Dini inancına göre vergi kaçırma günahıdır.	N	Sıralamaların Ortalaması	
Vergi Ahlak Skoru	Tamamen Katılıyorum	741	838,34
	Katılıyorum	399	509,67
	Kararsızım	74	438,15
	Katılmıyorum	54	259,66
	Tamamen Katılmıyorum	79	466,62
	Toplam	1347	
Test İstatistikleri			
		Vergi Ahlakı	
Chi-Square		315,353	
Df		4	
Geçerlilik aralığı		,000	

Din faktörü ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi incelediğimiz Tablo 41’deki Kruskal-Wallis test sonuçlarına göre din faktörü ile vergi ahlakı arasında yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Testte göre, dini açıdan vergi kaçırmanın günah olduğu ifadesine katılan bireylerin en yüksek vergi ahlak ortalamasına sahip bireyler oldukları görülmektedir. Tablo 40 ve 41’deki testler birlikte değerlendirildiğinde, dini inancı kuvvetli olan bireylerin vergi kaçırma olumlu bakmadıkları ve en yüksek vergi ahlakına sahip bireyler oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

SONUÇ

Tarihsel gelişimin beraberinde getirdiği değişim, devletlerden beklenen sorumlulukların büyüklüğünü de etkilemiştir. Değişen devlet yapısı ve görevleri daha fazla toplumsal hizmeti gerektirirken devletlerin gelir ihtiyaçları da buna paralel olarak artış göstermiştir. Bu paralellik, devletlerin artan giderlerini finanse ettikleri çeşitli kamu gelirleri arasında en yüksek paya sahip olması açısından vergilere duyulan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir.

Vergilerin devletler açısından önemi dikkate alındığında, vergilerin başarılı bir şekilde toplanabilmesi için devletlerin, mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmeleri noktasında takındıkları tutum ve davranışları etkileyen faktörleri doğru tespit etmesi ve bu tespitler doğrultusunda politikalar geliştirmesi ile mümkün olacaktır. Bu doğrultuda, yapılan literatür taraması ve ampirik çalışmaların değerlendirilmesi ile elde edilen sonuçlar vergi ahlakı kavramının bireylerin vergiye yönelik tutum ve davranışlarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bireylerin ve toplumun vergi ahlakının artması vergiye karşı takınılan tutum ve davranışı olumlu yönde artırırken, vergi ahlakındaki azalma vergiye karşı takınılan tutum ve davranışı olumsuz yönde etkilemektedir.

Vergi ahlakının bireyler üzerindeki bu etkisi değerlendirildiğinde, vergi gelirlerinin artırılabilmesi için ülkedeki toplam vergi ahlakının artırılması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi ise bireylerin vergi ahlakını etkileyen faktörlerin doğru tespit edilmesiyle mümkün olacaktır. Bu nedenle geleceğin vergi mükellefi olan üniversite öğrencilerinin vergi ahlak düzeylerini etkileyen faktörlerin araştırıldığı alan çalışmasından elde ettiğimiz bulgular şu şekilde sıralanabilir:

İlk olarak çalışmanın amaçları doğrultusunda üniversitede alınan eğitimin vergi ahlakı üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Genel olarak, alınan vergi eğitiminin bireylerin vergi ahlakını arttıracığı kabul edilmektedir. Hatta vergi ile ilgili eğitimin çocuklara okula başladıkları andan itibaren verilmesinin vergi konusunda bilinçli bir toplum yetiştirilmesi için gerekli olduğu genel kabul görmüştür. Bu amaçla yaptığımız analizler sonucunda üniversite boyunca öğrencilerin aldıkları eğitimin vergi ödeme istekleri üzerinde olumlu etkisinin olmadığı görülmüştür. Okula yeni başlayan (1.

Sınıf) öğrenciler ile mezun olacak öğrenciler (4. Sınıf) arasında yaptığımız vergi ahlak skoru karşılaştırmasında da beklenilenin tersine 1. Sınıf öğrencilerinin 4. Sınıf öğrencilerinden daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları görülmüştür (Tablo 9).

Eğitimin vergi ahlakı üzerindeki etkisini araştırdığımız bir diğer analize ise, vergi ile ilgili dersleri daha yoğun okuyan İ.İ.B.F. öğrencileri ile diğer fakülte öğrencileri (Mühendislik Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi) arasında yaptığımız karşılaştırmadır. Analize göre, İ.İ.B.F. öğrencilerinin en düşük vergi ahlakına sahip ikinci fakülte oldukları görülmüştür (Tablo 11). Bu da göstermektedir ki öğrencilerin üniversitede aldıkları eğitim vergi ahlaklarını artırıcı yönde değildir. Halbuki geleceğin vergi mükellefi olan öğrencilerin vergi konusunda daha duyarlı öğrenciler olarak mezun olmaları vergilerden beklenen başarının elde edilebilmesi için gerekli olmasında rağmen, üniversitelerde bu gereklilik yerine getirilememektedir. Eğitim sisteminin gelecekte birer vergi mükellefi olacak bireyleri vergi konusunda bilinçlendirememesi ise vergi politikasının etkinliği bakımından sorunlar yaratacaktır.

Yapılan analiz sonucunda vergi ahlakı üzerinde olumsuz etkisini tespit ettiğimiz bir diğer değişken ise vergi yüküdür. Burada incelediğimiz vergi yükü öğrencilerin vergi nedeniyle algıladıkları negatif duyguları ifade etmektedir. Analiz sonucuna göre, ankete katılan üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun (%74,2) ülkemizdeki vergi yükünü ağır olarak algıladığı görülmüştür (Tablo 14). Anketin sonunda yer alan eklemek istediklerinizi belirtiniz kısmına öğrenciler çoğunlukla KDV, ÖTV ve özellikle de akaryakıt üzerinden alınan vergilerin çok ağır olduğunu yazmışlardır. Bundan da anlaşıldığı üzere geleceğin potansiyel vergi mükellefi öğrenciler vergi yükünü ağır bulmaktadır. Henüz gerçek vergi mükellefi olmayan öğrencilerin vergi yükünün ağır olduğunu düşünmesi, gelecekte vergiye önyargılı yaklaşımlarına neden olacaktır. Ayrıca anket sonuçlarına göre öğrencilerin kamu harcamalarında savurganlık yapıldığına inandıkları görülmüştür (Tablo 16). Böylece, ödeyecekleri verginin ağır bir yük olduğunu düşünen öğrencilerin aynı zamanda ödedikleri vergilerin israf edildiğini düşünmesi vergi ahlakları açısından olumsuzluk yaratacaktır.

Ankete katılan öğrencilerin olumsuz algıladıkları bir diğer ekonomik faktör ise adalet algılamasıdır. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu ülkedeki vergi sisteminin adil

olmadığını düşünmektedir (Tablo 20). Vergi sisteminde algılanan adalet ile vergi ahlakı arasındaki ilişkinin analiz sonuçlarına göre, vergi sistemi adaletsiz olsa bile vergi kaçırıcılar haklı görünemez diyen katılımcıların en yüksek vergi ahlak ortalamasına (942,16) sahip öğrenciler oldukları görülmüştür (Tablo 22). Bu da vergi ahlakı yüksek olan öğrencilerin vergi ile ilgili adalet algılamalarında hassas olduklarını göstermektedir.

Ceza oranları ve denetim olasılığı teoride bireyleri vergilerini ödemeleri konusunda zorlayıcı ekonomik faktörler olarak kabul edilmektedir. Bu ekonomik dışsal yaptırımlar bireyleri vergi kaçırmaktan alıkoyacağı gibi ayrıca vergisini zamanında ödeyen mükelleflerin vergi kaçırıcıların yakalanıp cezalandırıldığını bildiklerinden vergilerini daha gönüllü ödemelerini de sağlayacaktır. Böylece vergi kaçırıcıların etkin bir şekilde denetlendiğini ve vergi kaçırıcıların cezalandırıldığını hisseden dürüst mükelleflerin vergiye karşı uyumları artacak ve vergi ahlakları üzerinde pozitif bir etki oluşacaktır. Yaptığımız anket çalışmasında ankete katılan üniversite öğrencilerinin ülkemizdeki vergi denetimleri ve cezalarının yetersiz olduğunu düşündükleri görülmüştür (Tablo 23 ve Tablo 25). Bu da göstermektedir ki, öğrencilerin vergi sisteminin adil olmadığını, ceza ve denetimlerin etkin işlemediğini düşünmeleri vergi ahlakları açısından olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bu olumsuz algının değiştirilmesi geleceğin mükellefleri olan üniversite öğrencilerinin vergi hakkındaki olumsuz bakış açılarını değiştirmeleri açısından gerekmektedir.

Devlet ile vergi mükellefleri arasında aracı konumda olan vergi dairesi çalışanlarının mükelleflere karşı tutum ve davranışları vergi ahlakı üzerinde etkili bir faktördür. Anket çalışmasından elde ettiğimiz bulgular bu durumu desteklemektedir. Ankete katılanlardan vergi idaresi çalışanları hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğunu belirtenlerin yüksek vergi ahlakı ortalamasına sahip oldukları görülmüştür (Tablo 28). Buna göre, mükelleflerin vergi idaresi çalışanları ile arasındaki olumlu iletişim bireylerin vergilerini gönüllü olarak ödemelerini sağlayacak önemli bir faktördür.

Bireylerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda etkisi tespit edilen bir diğer faktör ise mükelleflerin diğer mükellefler hakkındaki algılamalarıdır. Yapılan analiz sonucunda, yakın çevre ile vergi ahlakı arasında yüzde bir seviyede istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Yakın çevresine

baktığında vergi kaçırınların sayısının yüksek olduğuna katılmayanların en yüksek vergi ahlak ortalamasına sahip oldukları görülmüştür (Tablo 32). Buna göre, bireyin çevresindeki kişiler (bireyin arkadaşları, meslektaşları, aile fertleri vb.) vergi kaçakçısı ise bireyin vergi ahlakı olumsuz etkilenmektedir. Bu noktada, devletin toplam vergi ahlakını arttırabilmesi için vergi kaçırınları etkin bir şekilde denetleyip, cezalandırması gerekmektedir.

Vergi ahlakı üzerindeki etkisi araştırılan sosyo-kültürel faktörler arasında yapılan analiz sonucunda vergi ahlakı ile devlete bağlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Devletine güvendiğini belirten öğrencilerin en yüksek vergi ahlak ortalamasına sahip öğrenciler oldukları görülmüştür (Tablo 35). Aynı şekilde vatandaşlık bilinci yüksek olan öğrencilerin yüksek vergi ahlakına sahip öğrenciler oldukları tespit edilmiştir (Tablo 37). Bu da göstermektedir ki, devlete duyulan güven ve bağlılık düzeyi ve güçlü vatandaşlık bilinci duygusu toplumun vergi ahlakının gelişimi açısından önemlidir.

Vergi ahlakı üzerinde güçlü etkisinin olduğu tespit edilen bir diğer sosyo-kültürel faktör ise din faktörüdür. Dini inançları kuvvetli olan bireylerin dini referanslara dayandırılan vergiler konusunda daha hassas oldukları fikrine yapılan analizler sonucunda da ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, dini inancına göre vergi kaçırmak günahdır diyen öğrencilerin en yüksek vergi ahlak ortalamasına sahip öğrenciler oldukları görülmüştür (Tablo 42). Ayrıca üniversite de alınan eğitimin vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçtüğümüz analiz sonucunda en yüksek vergi ahlak ortalamasına sahip öğrencilerin İlahiyat Fakültesi öğrencisi oldukları görülmüştür (Tablo 11). Bu da göstermektedir ki, üniversitede alınan din eğitimi öğrencilerin vergi ahlakını arttıracak güçlü bir etkiye sahiptir.

Yapılan alan çalışmasında elde edilen bulgular, öğrencilerin vergiye uyumunun arttırılabilmesi ve vergilerini gönüllü olarak ödemelerinin sağlanabilmesi açısından vergi ahlakının önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Geleceğin vergi mükellefleri olan öğrencilerin yüksek vergi ahlakına sahip birer birey olarak mezun olabilmeleri için vergi ahlakları üzerinde olumlu ya da olumsuz etkisini tespit ettiğimiz faktörlerin dikkate alınması vergilerden beklenen başarının elde edilebilmesi için gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Abdurrahman (2009), *Kamu Maliyesi*, 13. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- AKDOĞAN, Abdurrahman (1996), *Kamu Maliyesi*, Gazi Büro Kitabevi, İstanbul.
- AKSOY, Şerafettin (1998), *Kamu Maliyesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- AKTAN, Coşkun Can (2010), “Toplam Ahlak Felsefesi ve Toplam ahlak Yönetimi”,
http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-ahlak/aktan-toplam-ahlak.pdf, 20.10.2010.
- AKTAN, Coşkun Can (2006a), “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”,
Editörler: AKTAN, Coşkun Can, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, Seçkin Yayınevi, Ankara, s.125-136.
- AKTAN, Coşkun Can (2006b), “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi”, Editörler: AKTAN, Coşkun Can, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.189-221.
- AKTAN, Coşkun Can (1994), *Temiz Toplum ve Temiz Siyaset*, T Yayınları, İzmir.
- AKTAN, Coşkun Can ve Hilmi Çoban (2007), “Kamu Maliyesine Güven ve Ekonomik Anayasa”, *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt 21, Sayı 6, Kasım, s.4-11.
- AKTAN, Coşkun Can ve Hilmi Çoban (2006), “Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler”, Editörler: AKTAN, Coşkun Can, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, Seçkin Yayınevi, Ankara, s.137-158.
- ALM, James ve Benno Torgler (2006), “Culture Differences and Tax Morale in The United States and in Europe”, *Journal of Economic Psychology* 27, s:224-246.
- ALTUĞ, Osman (1994), *Kayıtdışı Ekonomi*, Cem Ofset, İstanbul.
- ALTUNIŞIK, R., R. Coşkun, S. Bayraktaroğlu ve E. Yıldırım (2007), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Kitabevi, Adapazarı.

- ANDREONI, J., B. Erard ve J. Feinstein (1998), "Tax Compliance", *Journal of Economic Literature*, Vol.36, pp.818-860.
- AYDINER, Mustafa (1996), "Bir Ülkede Vergi Kaçırma Meylini Özendiren Etkenler", *Maliye ve Sig. Yorumları Dergisi*, Sayı:233, s.G9, Ankara.
- BAĞIRZADE, Elşen Resul Oğlu (2007), "Kayıtdışı Ekonominin Özendirici Faktörlerinden Biri Gibi Yolsuzluk ve Onunla Mücadelenin Azerbaycan Girişimleri", *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi*, ISSN:1964-528X, Sayı:11, Ocak.
- BALDRY, Jonathan (1987), "Income Tax Evasion and The Tax Schedule: Some Experimental Results", *Public Finance*, 42(3), pp.357-383.
- BAŞOĞLU, Adem (2006), *İlköğretim Çağındaki Çocukların Vergiyi Algılaması: Afyonkarahisar İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAYRAKLI, H. H., N. T. Saruç ve İ. Sağbaş (2004), "Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları", 19. Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs, Antalya, Belek.
- ÇATALOLUK, Cuma (2008), "Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20, ss. 213-228.
- ÇETİNTAŞ, Hakan ve Hasan VERGİL (2003), "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:1.
- ÇİÇEK, Halit (2006), "Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri: İstanbul İli Anket Çalışması", *İSMMM*, Yayın No:65, İstanbul.
- ÇİÇEK, H., M. Karakaş ve A. Yıldız (2007), "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması", T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

- ÇOBAN, Hilmi (2004), *Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇOMAKLI, Şafak Ertan (2008), “Mükellef Sosyo-Psikolojisi Açısından Vergi Ödemeyi Etkileyen Genel Faktörler”, *Vergi Dünyası*, Sayı 322, Haziran.
- DEMİR, İhsan Cemil (2008), *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİR, İhsan Cemil (1999), *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları, Afyon İli Anket Çalışması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DERDİYOK, Türkmen (1993), “Türkiye’nin Kayıtdışı Ekonomisinin Tahmini”, *Türkiye İktisat Dergisi*, Sayı:14, Mayıs.
- DOĞANYİĞİT, Sadettin (2009), “Etkin Bir Vergi Düzeninin Tesisinde, Mükellefle Kurulan Olumlu İlişkilerin Önemi”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt:XXI, Sayı:203, s:34:38.
- EDİZDOĞAN, Nihat (2000), *Kamu Maliyesi II: Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- EDLUND, Jonas ve Rune Aberg (2002), “Social Norms and Tax Compliance”, *Swedish Economic Policy Review* 9, pp.201-228.
- EKER, Aytaç (2005), *Kamu Maliyesi*, İzmir.
- ERARD, Brian ve Jonathan S. Feinstein (1994), *The Role of Moral Sentiments and Audit Perceptions in Tax Compliance*,
<http://www.jonathanfeinstein.com/PDFs/moral.pdf>, 21.12.2010.
- ERKİNAY, Akif (1985), *Kamu Maliyesi*, 11. Baskı, Ankara.
- FEINSTEIN, Jonathan S. (1991), “An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and Its Detection”, *Rand Journal of Economics*, 22(1), pp.14-35.

- FREY, Bruno (1992), "Tertium Datur: Pricing, Regulating and Intrinsic Motivation", *Kyklos*, 45(2), pp.161-184.
- GERÇEK, Adnan ve Mehmet Yüce (1998), "Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımı Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi", *Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını*, Bursa.
- GRASMICK, Harold G. ve Robert J. Bursik (1990), "Conscience, Significant Others, and Rational Choice: Extending the Deterrence Model", *Law and Society Review*, Vol.24, No.3, pp:837-862.
- GÜNDÜZ, Mustafa (2005), *Ahlak Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- GÜNER, Ümit (2008), *Türkiye'de Vergi Bilincinin ve Vergi Ahlakının Oluşmasında Gelir İdaresinin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜNEŞ, Çetin (2007), "Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:14, Sayı:2.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1999), *Ekonomi Sözlüğü*, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1986), *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HEPER, Fetih ve Ahmet Ak (2008), "Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Sosyolojisinin Kayıt Dışılığı Belirlemedeki Önemi (Kanada ve Türkiye'den Sosyolojik Çalışma Örnekleri)", 23.Türkiye Maliye Sempozyumu, 7-11 Mayıs, Antalya, s:271-288.
- http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_6.xls.htm, 12.10.2010.
- İNAN, Mahmut (2006), "Seçilen Bazı İllerin Vergi Yapısı ve KDV Açısından Vergi Yükünün İncelenmesi," *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, s.209-226.

- İPEK, Selçuk ve İlknur Kaynar (2009), “Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları”, *Maliye Dergisi*, Sayı:157, Temmuz-Aralık.
- İŞİK, Abdülkadir (2009), “Kültür ve Kalkınma: Vergi Kültürü Örneği,” *Ege Akademik Bakış*, Cilt:9, Sayı:2
- KARGI, Veli (2009), “Vergiye Karşı Davranışları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Bir Anket Çalışmasının Bulguları”, *Vergi Sorunları*, Sayı:245, ss.151-163, Şubat.
- KLEPPER, Steven ve Daniel Nagin (1989), “The Role of Tax Preparers in Tax Compliance”, *Policy Sciences*, 22(2):167-194.
- LEWIS, A. (1982), “*The Psychology of Taxation*”, Oxford: Martin Robertson Publications.
- MUTER, N. B., S. Sakınç ve A. K. Çelebi (1993), “*Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması*”, Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Manisa.
- MUTLU, Ayşegül ve Mehmet Tunçer (2002), “Vergi Karmaşıklığının Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye”, *Vergi Sorunları*, Sayı:164, Mayıs, s:101-114.
- NADAROĞLU, Halil (1988), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- NADAROĞLU, Halil (1981), *Kamu Maliyesi Teorisi*, 4. Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul.
- ORVİSKA, Marta ve John Hudson (2002); “Tax Evasion, Civic Duty and Law A Biding Citizen,” *European Journal Of Political Economy*, Cilt:19, ss.83-102.
- ÖNCEL, Yenal (1994), “*Vergiye Karşı Tepkiler ve Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı*”, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.
- ÖNDER, İzzettin (2000), “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme”, <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/19.htm>, 28 Ekim 2010.
- PEHLİVAN, Osman (2009), *Kamu Maliyesi*, Derya Kitabevi, Trabzon.

- PIEPER, Annemarie (1999), *Etiğe Giriş*, Çev., Veysel Atayman ve Gönül Sezer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- RECKERS, Philips M.J., D.L. Sanders ve S.J. Roark (1994), “The Influence of Ethical Attitudes on Taxpayer Compliance”, *National Tax Journal*, 47(4), ss.825-836.
- ROTH, Jeffrey A., J. T. Scholz ve A.D. Witte (1989), *Taxpayer Compliance*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, Vol.1, An Agenda for Research.
- SAĞBAŞ, İsa (2010), *Vergi Teorisi*, Ece Matbaası, Ankara.
- SAĞBAŞ, İsa ve Adem Başoğlu (2005), “İlköğretim Çağındaki Çocukların Vergiyi Algılaması: Afyonkarahisar İli Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.VII, S.2, s.123-144.
- SARUÇ, Naci Tolga (2003), “Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Deney ve Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Araştırma”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:176, s.156-166, Mayıs.
- SARUÇ, Naci Tolga (2002), “Mükellefin Gelir Vergisini Kaçırma Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmaların Bir Değerlendirmesi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:171, Aralık
- SAVAŞAN, Fatih (2004), “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs, Antalya, s:54-59
- SCHMÖLDERS, Günter (1976), *Genel Vergi Teorisi*, Çev., Salih Turhan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:2149, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, Halil (1992), *Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Yayınları, Ankara.
- SONG, Young-dahl ve, Tinsley E. Yarbrough (1978), “Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey”, *Public Administration Review*, Cilt:38, No.5, ss.442-452.
- SPICER, Michael W. ve Lee.A. Becker (1980), “Fiscal Inequity and Tax Evasion: An Experimental Approach”, *National Tax Journal*, Cilt:33, s.171-175.

- ŞENCAN, Hüner (2005), *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- ŞENYÜZ, Doğan (1995), *Vergilemede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa.
- TANZI, Vito (1998), “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures”, *IMF Staff Papers*, Dec. Volume 45, Number 4.
- TEPE, Harun (1999), “Bir Felsefe Dalı Olarak Etik”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Sayı:4.
- TORGLER, Benno, I.C. Demir, A. Macintyre ve M. Schaffner (2008), “Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation”, *Economic Analysis & Policy*, Vol:38, No:2, September.
- TORGLER, Benno (2005a), “Tax Morale and Direct Democracy”, *European Journal of Political Economy*, Vol:21, pp:525-531).
- TORGLER, Benno (2005b), “A Knight Without a Sword or a Toothless Tiger? The Effect of Audit Courts on Tax Morale in Switzerland”, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 161:735-760.
- TORGLER, Benno (2004a), “Tax Morale Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries”, CREMA Working Paper, No:2004-5, Basel.
- TORGLER, Benno (2004b), “Tax Morale in Asian Countries”, *Journal of Economic Psychology* 15, pp:237-266.
- TORGLER, Benno (2003a), “*Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Basel, Universität Basel.
- TORGLER, Benno (2003b), “Tax Morale and Institutions”, Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA), Working Paper, No:2003-09, pp:1-36.
- TORGLER, Benno ve Christoph A. Schaltegger (2005), “Tax Morale and Fiscal Policy”, CREMA Working Paper, No.2005-30, Basel.

- TORGLER, Benno ve Friedrich Schneider (2005), “Attitudes Towards Paying Taxes in Austria: An Empirical Analysis”, *Empirica*, 32: 231–250.
- TOSUNER, Mehmet ve İhsan Cemil Demir (2008), “Ege Bölgesinin Vergi Ahlak Düzeyi”, *Afyonkocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.X, S:II.
- TOSUNER, M., Z.Arıkan ve A.B. Yereli (1998), *Türk Vergi Sistemi*, İzmir.
- TUAY, Elif ve İnci Güvenç (2007), “Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı, Ankara, Gelir İdaresi Başkanlığı”, Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No:51, s.63-64.
- TUNÇER, Mehmet (2002), “Vergilemeye Yaklaşım ve Türkiye”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 249, Mayıs.
- TURHAN, Salih (1998), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- TÜRKAY, İmdat (2008) “Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadelede Mükelleflerin/Vatandaşların Fonksiyonu”, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=2177&id=103, 08.09.2010.
- USER, İnci (1992), “*Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YENİÇERİ, Harun (2004), “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, *Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları 19. Türkiye Maliye Sempozyumu Kitabı*, Düzenleyen, Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, Antalya, 10–14 Mayıs.
- WEBLEY, P., H.S.J. Robben, H. Elffers ve D.J. Hessing (1991), “Tax Evasion: An Experimental Approach”, Cambridge University Press, Cambridge.

EKLER

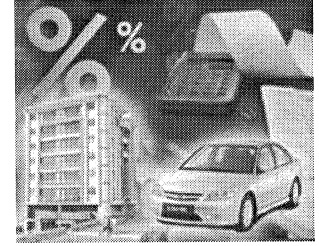
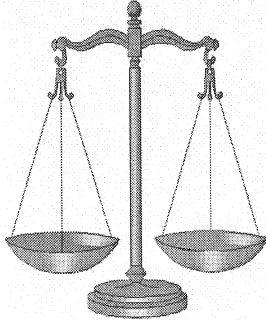
Ek 1: Anket Formu

VERGİ AHLAKINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Bu çalışma öğrencilerin vergi ile ilgili görüşleri hakkında bilgi edinmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Doğru tespitlerin yapılabilmesi için soruları düşüncelerinizi en iyi yansıtacak şekilde cevaplamamız son derece önemlidir. Çalışma tamamen bilimsel amaçla yapılmakta ve sizden adınız ve soyadınız istenmemektedir.

Katıldığınız ve sağladığınız katkılar için teşekkür ederiz...

Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü Araştırma Görevlisi
Kadriye İZGİ
e-mail: kadriyeizgi@sakarya.edu.tr

1. Vergi afları vergisini zamanında ödeyenleri cezalandırır.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
2. Vergi sistemimiz çok karmaşık
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
3. Genel olarak risk almayı severim.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
4. Üniversitede aldığım eğitimin vergi ödeme isteğimi arttırdığımı düşünüyorum.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
5. Ülkemizde vergi yükü çok yüksektir.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
6. Vergi kaçırana birini ayıplarım.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum

7. Fırsatını bulursam vergi kaçıırım.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
8. Dini inancıma göre vergi kaçırmak günahıdır.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
9. İktidar partiyi destekliyorsam, vergimi daha gönüllü öderim.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
10. Devletime güveniyorum.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
11. Topluma karşı sorumluluğu olan biri vergisini tam olarak ödemelidir.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
12. Yakın çevreme baktığımda vergi kaçırın sayısının yüksek olduğunu görüyorum.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
13. Vergi kaçırınlar, diğer insanları da vergi kaçırmaya teşvik etmektedir.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
14. Vergi kaçırın biri ülkemde ayıplanır/saygınlığını yitirir.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
15. Vergi kaçırdığım duyulursa çok utanırım.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
16. Vergi kaçırmak yaygınrsa vergi ödememek ahlaksızlık değildir.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
17. Ülkemizde kamu harcamalarında savurganlık yapılmaktadır.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
18. Vergi sistemimizin adil olduğunu düşünüyorum.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
19. Vergi sistemi adaletsizse vergi kaçırınlara hak verilebilir.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
20. Ülkemizde vergi denetimleri çok yetersiz.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
21. Ülkemizde vergi cezaları çok yetersiz.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
22. Verginin benim için ağır bir yük olduğunu düşünürsem vergi kaçırmaya olumlu bakarım.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
23. Vergi gelirleri akılcıca kullanılıyor.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum

24. Vergi ödemek istemeyenden denetimleri arttırarak vergi alınamaz.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
25. Vergi yükünün ağırlığı düşünüldüğünde vergi kaçırınlar suçlanamaz.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
26. Vergi ödemek istemeyenden cezaları arttırarak vergi alınamaz.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
27. Vergi kaçırmak hırsızlık gibidir.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
28. Vergi kaçırmanın ahlaki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
29. Vergi kanunlarımızın anlaşılması zor.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
30. Vergi sistemi yeterince anlaşılır değilse vergi kaçırınlar suçlanamaz.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
31. Mükellefin küçük miktarlarda vergi kaçırması normaldir.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
32. Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki bir görevidir.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
33. Vergi idaresi çalışanları hakkında olumlu düşüncelere sahip değilim.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
34. Birinin vergi kaçırdığını görsem yetkililere bildiririm.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
35. Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.
a) Tamamen Katılıyorum b) Katılıyorum c) Kararsızım d) Katılmıyorum e) Tamamen Katılmıyorum
36. Ülkemizdeki vergi denetim oranının ne kadar olduğunu tahmin ediyorsunuz: %.....

Hangi fakültede okuyorsunuz?

İİBF (...) Mühendislik Fakültesi (...) Fen-Edebiyat Fakültesi (...)

İlahiyat Fakültesi (...) Eğitim Fakültesi (...)

Hangi bölümde okuyorsunuz?

Kaçıncı Sınıftasınız?

Öğretim Türünüz: I. Öğretim (...) II. Öğretim (...) Karma (...)

Cinsiyetiniz?

Yaşınız?

Ailenizin Aylık Ortalama Geliri:

Sizin Aylık Geliriniz:

Ailenizdeki Kişi sayısı:.....

Babanızın Mesleği:

Annenizin Mesleği:.....

Babanızın eğitim düzeyi:.....

Annenizin eğitim düzeyi:.....

Anketele ilgili eklemek istediklerinizi belirtiniz:.....

.....

.....

Teşekkür ederiz...

ÖZGEÇMİŞ

17 Eylül 1983'te Adapazarı'nda doğdu. İlköğretimi Hendek Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nda, ortaöğretimi ise ATSO Anadolu Ticaret Meslek Lisesi'nde tamamladı. 2003 yılında kazandığı Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu Uluslararası Ticaret Bölümü'nden 2008 yılında mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. Yüksek lisans eğitiminin bir dönemini Erasmus Programı ile Polonya'da Wrocław University of Economics'de okudu. Şubat 2010'da Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı ve bu görevini halen sürdürmektedir.